

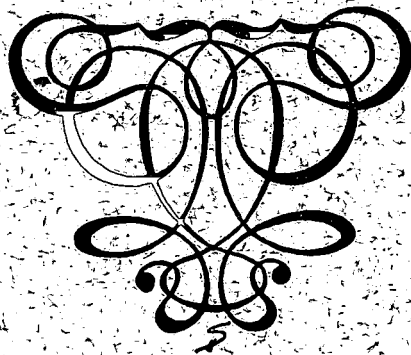
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 51

1948

HÄFT. 5

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1949 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande betydelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl, annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMENIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 12 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1948.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

ROHTLIEB, CURT, Stad och landsbygd i statistisk belysning	393
WITTENBERG, ERICH, Den tyska marsrevolutionens författningsverk i Frankfurt, 1848—49	409

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Riksdagsmannavalen 1948. Av J. L. HARTMANN	425
Administrationn och den personliga friheten. Av HILDING EEK	434
Konstitutionella och kommunala frågor vid 1948 års riksdag. Av NILS ANDRÉN och MICHAEL HERNMARCK	438

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Sven Lindman, Johan Jacob Nordström, Hans samhällssyn och politiska personlighet. I. Anm. av CARL ARVID HESSLER	454
Nils Hérnitz, Svenska statsrättens grunder. Anm. av HANS CAVALLI	457
Gunnar Hesselén, Den svenska förvaltningen. Anm. av OLLE NYMAN	463
Erländ von Höfsten, Praktisk Statistik. Anm. av SVEN MOBERG	464
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	467
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond	470

STAD OCH LANDSBYGD I STATISTISK BELYSNING

Av Kanslirådet Jur. dr CURT ROHTLIEB, Djursholm

I en föregående artikel (s. 201 ff.) har redogjorts för verkan av ett flertal dödsorsaker på landsbygden och städernas befolkning. Det återstår att skärskåda de ytterligare dödsorsaker, som äro betydande för denna fråga.

Den under rubriken nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar förekommande sifferserien omfattar allenast åren 1911—1930, var- efter en ny nomenklatur tillämpats. Under samma tid uppfördes sinnessjukdomar särskilt i statistiken men sammanfördes 1931 med nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar till en grupp. Ehuru frekvensen dödsfall av sinnessjukdom är relativt liten, saknar den dock ej intresse, vilket belyses av nedanstående tabell, däri av utrymmesskäl årssiffrorna omräknats till 5-årsmedeltal.

Sinnessjukdomar.

År	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	129	106	3,1	7,2
1916—20	121	132	2,9	8,0
1921—25	109	124	2,6	6,8
1926—30	117	117	2,8	6,0

Här är stadens övervikt omisstkännlig och tyder, i den mån det knappa materialet tillåter någon slutsats, på ogynnsamma själsliga levnadsförhållanden därstädes. Växlingarna äro skarpare än vad 5-årsmedeltalen angiva, men torde väl sammanhänga med felkällor i det rätt knappa materialet. Särskilt påfallande äro för landsbygden en kraftig uppgång krigsåret 1917 och för städer 1917 och 1918 samt 1921. Även 1929 — det stora kraschåret — visar betydande uppgång för landsbygden, vilket dock här ej i detalj kan påvisas. En viss tendens till utjämning mellan land och stad kan

emellertid iakttagas, beroende därpå, att frekvensen för stad sjunkit kraftigare än på landsbygden, om man jämför de första 5 åren med de sista 5. Gruppen sinnessjukdom utgör ej ens en trettiondel av nervsystemets och sinnesorganens sammanlagda sjukdomstal. I sistnämnda grupp intager väl att märka hjärnblödning samt hjärnböld och akut varig hjärnhinneinflammation den dominerande platsen, varom mera längre fram.

Då med år 1931 nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar blivit sammanförda i en kolumn med sinnessjukdomarna, är det nödvändigt, för att få en serie med kommensurabla siffror för hela perioden, att jämväl för den föregående tiden sammanföra dessa sjukdomar och addera frekvenssiffrorna. Här nedan meddelas de så konstruerade serierna.

Sinnessjukdomar samt nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar.

År	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	4369	1628	105	110
1916—20	4020	1560	97	95
1921—25	4106	1801	98	100
1926—30	4524	1958	108	101
1931—35	4993	2204	120	106
1936—40	5517	2523	137	112
1941	5530	2605	140	108
1942	5558	2479	130	101
1943	4788	2581	127	101

Att märka är beträffande statistiken efter 1930, att nio underrubriker upptagits, nämligen hjärnförlamning (allmän paralyse), andra sinnessjukdomar, hjärn- och hjärnhinneblödning, hjärnböld, varig hjärnhinneinflammation, ryggmärgstvinsot, fallandesot, andra nervsystemets sjukdomar, öroninflammation och andra sinnesorganens sjukdomar. Bland dessa mycket disparata sjukdomar intager hjärn- och hjärnhinneblödning den dominerande platsen. Självmord under sinnessjukdom uppfördes före 1931 såsom sinnessjukdom men därefter såsom självmord, varigenom givetvis självmordsfrekvensen, såsom framdeles skall visas, undergick en skenbar höjning.

Huvudintrycket av ovanstående tabell är en bekräftelse på tesen, att städerna från början varit sämre ställda än landsbygden men gått om denna. Vändpunkten kan sättas till år 1917. Att även efter

detta år städerna vid enstaka tillfällen visa högre frekvens är av ringa betydelse. Märkligare är den på båda hållen väsentligt ökade frekvensen vid periodens slut. Frestande vore att förklara detta med de upprivande tidsförhållandena under storpolitikens tryck, men nedgången under första världskriget motsäger denna tolkning. På allvar börjar stegringen för landsbygden 1926 och för städerna år 1935. En nedgång — ovisst för huru länge — kan märkas från år 1941. Stegringen kan måhända i viss mån förklaras av säkrare diagnos av sjukdomsfenomen, som tidigare undgått uppmärksamheten. Men de våldsammare svängningarna på landsbygden tala knappast härför. Man kan faktiskt iakttaga en vågrörelse, som förefaller rytmisk, ehuru rytmen ej är fullt likartad på landet och i staden. Tron på lantlivets lugnande inverkan saknar tydligen allt stöd i dessa siffror. Dispersionen är betydande, under hela perioden $\frac{93}{147}$ för landsbygden och $\frac{92}{116}$ för städerna samt för nedan angivna tioårsperioder följande:

	Lb	Stad
1911—1920	$\frac{93}{108}$	$\frac{72}{114}$
1921—1930	$\frac{94}{113}$	$\frac{96}{104}$
1931—1940	$\frac{118}{147}$	$\frac{103}{115}$

Jämväl denna dispersion tyder på att staden, som från början haft nyckfullare siffror, efter hand kommit i ett lugnare och jämnare läge än landsbygden.

Den påtagligen fortskridande försämringen av det mentala och nervösa tillståndet på landet måste ingiva farhågor. Antingen man vill söka förklaringen i det allt mera uppslitande arbetet, i förbättrad diagnos, i det sexuella livet eller i något annat har man här ett allvarligt problem.

Den dominerande sjukdomsformen inom ifrågavarande grupp är emellertid som sagt hjärnblödning, vilken beteckning fr. o. m. 1931 ändrats till hjärn- och hjärnhinneblödning. Den ändrade beteckningen torde innebära en viss utvidgning av sjukdomskategorien, vilket dock ej har nämnvärd praktisk betydelse. En närstående, likaledes homogen sjukdomsgrupp är hjärnböld och akut varig hjärnhinneinflammation (beteckning »akut» dock struken fr. o. m. 1931, vilket ej inverkar nämnvärt på seriens kontinuitet). Ehuru

en viss frekvensökning inträder med de senare rubrikerna och siffrorna före och efter ej äro fullt jämförbara, kan man betrakta båda serierna såsom kontinuerliga. Då man här har två medicinskt enhetliga grupper, kan man hämta stöd åt bestämdare slutsatser såsom mätare av det cerebrala systemets sjukdomar, vilket belyses av nedanstående tabeller:

År	Hjärnblödning				Hjärnböld m. m.			
	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	3212	1080	77	74	79	44	1,9	3,0
1916—20	3078	1092	74	67	75	44	1,8	2,7
1921—25	3244	1340	78	74	78	47	1,9	2,6
1926—30	3652	1500	88	77	85	51	2,1	2,6
1931—35	4017	1573	97	76	103	55	3,0	2,6
1936—40	4590	1642	114	81	154	85	3,8	3,6
1941	4646	1938	117	81	197	96	4,9	4,0
1942	4269	1844	107	75	162	84	4,1	3,4
1943	4118	1995	105	78	163	80	4,2	3,1

Den bild, som man får av siffrorna för hjärnblödning (och hjärnhinneblödning), avviker så till vida från föregående sjukdomsbilder, som land och stad vid periodens början äro nästan likställda. En stegring inträder efterhand i sjukdomsfrekvensen, kraftigast för landsbygden. Man synes kunna antaga, att den ökade intellektuella påfrestningen på landsbygdens folk varit ödesdigrare än på stadsbefolkningen. Dispersionen är ock för den förra vida större än för den senare, för hela perioden $\frac{72}{125}$ mot $\frac{62}{87}$ och för nedanstående tioårsperiod följande:

	Lb	Stad
1911—1920	$\frac{72}{80}$	$\frac{62}{78}$
1921—1930	$\frac{76}{90}$	$\frac{69}{79}$
1931—1940	$\frac{95}{125}$	$\frac{74}{87}$

Själva dispersionen har vidgats på landsbygden, vilket tyder på labila förhållanden, men krympt i städerna. Hjärnblödning är

emellertid i det hela en typisk ålderdomssjukdom, ehuru väl under senare tid den i ökad omfattning synes ha uppträtt även hos yngre åldersklasser; långt över hälften av alla fall drabba åldringar om 70 år och däröver. Då dessas kvot, såsom förut visats, på landsbygden stigit under hela perioden, får en viss korrektion av slutsatserna göras. Jämväl för hjärnböld och (akut) varig hjärnhinneinflammation visa siffrorna en stigande tendens, och förhållandet mellan landsbygd och stad är härvidlag det vanliga, i det att staden börjat i ogynnsammare läge, som efter hand förskjutits till landsbygdens nackdel. De båda sjukdomsformerna erbjuda genom sin stegring ett socialmedicinskt problem av säregen art. Vad hjärnblödningen angår, den utan fråga viktigaste av de två, kan säkerligen landsbygdens högre frekvens förklaras blott delvis av ändrad åldersfördelning. Denna har förut belysts med summariska siffror, till vilka här hänvisas. En grundligare analys skulle — ehuru ingalunda obehövlig — här föra för långt.

Ytterligare två viktiga grupper av dödsorsaker kunna erhålla belysning i nedanstående tabell:

År	Cirkulationsorganens sjukdomar				Matsmältningsorganens sjukdomar			
	Lb	Stad	Lb 0/0000	Stad 0/0000	Lb	Stad	Lb 0/0000	Stad 0/0000
1911—15	5650	2926	136	199	2750	1305	66	88
1916—20	6341	3373	153	203	2456	1113	59	67
1921—25	7323	4057	175	224	2226	1048	53	58
1926—30	8881	4939	213	260	2255	1137	54	59
1931—35	10041	5844	250	282	1827	1003	44	49
1936—40	11565	7284	287	324	1819	1116	45	49
1941	11696	7941	294	330	1652	1020	41	42
1942	10333	6827	260	277	1552	1031	39	42
1943	10856	7560	277	294	1471	983	38	38

Det väsentligaste innehållet i de sista tabellerna är att de visa gynnsammare resultat för landsbygden än för staden samt att skillnaden mellan land och stad, från periodens början betydande, alltmera utjämnats. För den förra gruppen har detta skett genom en i stort sett oavbruten stegring av dödligheten, som allenast för de två sista åren företer en viss sänkning, för den senare gruppen

genom en nästan oavbruten sänkning. Ehuru i båda fallen den förut gjorda iakttagelsen bekräftas om vad man rent statistiskt kan kalla en likriktning för land och stad av de hygieniska förhållandena, har den förra gruppen uppnått detta på ett synnerligen abnormt sätt. Från medicinsk synpunkt är dödlighetens stegring under perioden i viss mån gåtfull, men förklaringen ligger till stor del däri, att vissa former av cirkulationsorganens sjukdomar förekomma särskilt ofta i de högre åldersklasserna. Särskilt gäller detta de två sjukdomsformerna hjärtsjukdom och åderförkalkning. Åderförkalkning redovisas först fr. o. m. 1931 under särskild beteckning under gruppen cirkulationsorganens sjukdomar.

Man bör alltså skilja mellan de två för de högsta åldersklasserna karakteristiska sjukdomarna och övriga, d. v. s. grupperna akut hjärtinflammation, blodpropp, hjärtsäcksinflammation och »andra cirkulationsorganens sjukdomar». Belysande i detta hänseende är följande tabell:

År	Kroniska hjärtsjukdomar				Åderförkalkning			
	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1931—35	3944	2288	96	110	4346	2974	105	140
1936—40	4710	2685	117	119	4710	3870	119	170
1941	4865	2815	122	117	4720	4355	118	181
1942	4320	2478	109	101	4133	3610	104	147
1943	4701	2733	120	106	4231	4015	108	157

De kroniska hjärtsjukdomarna ge den vanliga bilden: staden har från sämre ställning än landsbygden kommit till bättre. Åderförkalkning har ökat både på land och i stad, mest i staden, där ock dispersionen är störst. Här vore en medicinsk orsaksanalys synnerligen påkallad.

Den felkälla, som ligger i ändrad åldersfördelning, måste därvid observeras.

Om man alltså från totalsiffrorna för cirkulationsorganens sjukdomar drar summan av kroniska hjärtsjukdomar (= »kronisk hjärtinflammation m. m.») och åderförkalkning, får man följande tabell för övriga till samma grupp hörande sjukdomar (därvid dock de absoluta talen kunna förbigås):

År	Lb °/0000	Stad °/0000
1931—35	49	32
1936—40	51	35
1941	54	32
1942	57	29
1943	39	31

De sålunda erhållna siffrorna visa, att efter bortrensningen av de två för högre åldersklasser utmärkande sjukdomsformerna de återstående sjukdomsformerna under perioden 1931—43 hållit sig nästan oförändrade. Tendensen till generell utjämning mellan land och stad av dödsorsakerna är omisskännlig. Åldringarnas kvot har ju, såsom förut visats, stigit väsentligen på landsbygden.

Siffrorna för matsmältningsorganens sjukdomar sjunka ej jämnt, utan visa för några år stegring, särskilt för 1914, 1924 och 1934, och de två sistnämnda årtalen inleda både för land och stad längre perioder av större dödlighet. Huruvida den tioåriga perioden är mera än en tillfällighet, synes osäkert, så länge orsakerna till de plötsliga höjningarna ej ens gissningsvis kunna angivas.

Den kraftiga nedgången av de på matsmältningsorganen beroende dödsorsakerna kan sägas vara helt normal: staden, från början sämre ställd, har hunnit upp landsbygden, och om en extrapolering av serierna här kan anses tillåtlig, kommer staden sannolikt att gå om landsbygden. Orsaken till sänkningen över lag är säkerligen bättre dietiska vanor och livsmedelskontroll. Att utspisningsförhållandena i större samhällen med sammanträngd befolkning förr var underhaltig, bekräftas här. De lantliga självhushållen hade det, trots primitiva förhållanden, tydligen bättre.

Typisk för den allmänna hygieniska utvecklingstendensen är följande tabell, däri sammanförts urin- och könsorganens sjukdomar, vilka först 1931 uppförts under skilda rubriker; att smittsamma sjukdomar ej upptagits här utan under rubriken infektionssjukdomar bör i detta sammanhang erinras.

Städerna, som vid periodens början intogo en sämre ställning än landsbygden, uppvisa vid periodens slut ett något bättre läge, ehuru även landsbygdens siffror förbättrats, låt vara obetydligt. En märkbar höjning både för land och stad inträffade från slutet av 1920-talet och under hela 1930-talet av orsaker, som torde vara svåra att

fastställa. Dispersionen är emellertid rätt obetydlig. Städernas gynn-
sammare utveckling beror säkerligen av förbättrade hygieniska för-
hållanden, ehuru även medicinsk upplysning kan ha medverkat.

Urinorganens och könsorganens sjukdomar.

År	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	1739	693	42	47
1916—20	1727	761	42	46
1921—25	1560	808	37	44
1926—30	1719	925	41	48
1931—35	1771	1008	43	49
1936—40	1816	1093	45	48
1941	1741	995	44	41
1942	1596	907	40	37
1943	1563	954	40	37

En vida kraftigare nedgång visar följande tabell:

Bensystemets och ledgångarnas sjukdomar.

År	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	922	168	22,2	11,6
1916—20	800	148	19,5	9,0
1921—25	667	136	16,0	7,4
1926—30	455	101	10,9	5,2
1931—35	175	60	4,3	2,8
1936—40	168	85	4,2	3,8
1941	148	86	3,7	3,6
1942	142	78	3,8	3,4
1943	174	86	4,4	3,4

Landsbygden är enligt denna sista tabell redan från början sämre
ställd än städerna, men en kraftig utjämning sker på grund av en
rekordartad förbättring över lag. I denna grupp ingår bl. a. den
kroniska ledgångsreumatismen, artrit, som gör patienten till en
börda för sig och andra i årtal före dödsfallet. Här likasom vid
vissa former av tuberkulos är sjukdomen ett vida allvarigare sam-
hällsont än vad framgår av dödssiffrorna. Landsbygdens siffror vid
periodens början tyda på en betänklig efterblivenhet, men även på

att kampen mot folksjukdomar kan leda till goda resultat. Man kan rent av säga, att en av de största framgångar i kampen för folkhälsan vunnits i fråga om bensystemets och ledgångarnas sjukdomar. Den plötsliga nedgång, som 1931 års siffror visa, beror emellertid till stor del på ändrad nomenklatur, i det att reumatisk feber då överfördes till infektionssjukdomar. Man får därför pruta av en del, när man beundrar utvecklingen. Dispersionen är mindre än man kunde vänta av den branta nedgången i frekvenssiffrorna, särskilt när man tar hänsyn till att ett knappare siffermaterial är mera utsatt för tillfälligheternas spel än de stora talen. Att land och stad kommit varandra nära under denna tid är ej ägnat att förvåna.

I likhet med åderförkalkning, kronisk hjärtsjukdom och hjärnblödning har svulster utgjort en under perioden tilltagande dödsorsak och anledningen härtill torde i viss mån vara likartad, nämligen de högre åldersklassernas numerära tillväxt samt tendensen att noggrannare specificera dödsorsakerna hos åldringar. Cancer utgör huvuddelen av denna grupp och i jämförelse därmed spela sarkom och andra svulster en obetydlig roll. Utvecklingen framgår av nedanstående tabell:

Svulster.

År	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	4531	1798	109	121
1916—20	4691	2105	113	126
1921—25	5024	2479	120	136
1926—30	5385	2816	129	146
1931—35	5672	3175	137	154
1936—40	5945	3640	147	161
1941	5936	3764	154	157
1942	5925	3725	149	151
1943	5933	4160	151	160

Städerna hava genomgående större frekvens av dödliga svulster, men — i likhet med ett flertal andra dödsorsaker — utjämnas skillnaden alltmera. De (här ej publicerade) årssiffrorna utvisa en betydande dispersion, som dock ej tillåter några bestämda slutsatser. Den ändrade åldersfördelningen förklarar synbarligen ej helt städernas ogynnsamma läge. Ehuru svulsternas orsak fortfarande

är ett dunkelt kapitel inom medicinen, ha tydligen vid periodens början städerna erbjudit rikligare tillfällen till denna sjukdom, ett märkligt specialfall inom hygien.

»Våldsam död» innefattar dödsorsaker av heterogen art, före 1931 även självmord, som har ett särskilt socialt intresse, sedan gammalt omhuldat av moralstatistiken. Gruppen i övrigt är föga beroende av tillståndet i de avlidnas hemort, då ju olyckshändelser och brott träffat de avlidna ofta — kanske företrädesvis — under resor utom hemorten, stadsbor på landet och landsbor i staden. Självmord torde väl — får man antaga — vanligen begås i hemorten. Fullt säkert är detta naturligtvis icke; all statistik om dödsorsaker arbetar ju under den något osäkra förutsättningen, att den döde i regel ådragit sig resp. sjukdom i hemorten. Med år 1931 fördes såsom förut nämnts även självmord begånget under sinnessjukdom tillsammans med övriga självmord i stället för under sinnessjukdom såsom dessförinnan.¹

Man skulle måhända av det sagda kunna tro, att beträffande gruppen våldsam död, fränsett självmord, land och stad vore likställda. Nedanstående tabell, som skiljer mellan självmord och annan våldsam död, visar emellertid en avgjord skillnad vid periodens början mellan land och stad.

Våldsam död utom självmord.

År	Lb	Stad	Lb %/0000	Stad %/0000
1911—15	1715	696	42	49
1916—20	1614	790	39	47
1921—25	1361	668	33	36
1926—30	1447	758	35	39
1931—35	1555	771	38	37
1936—40	1711	953	42	42
1941	1610	1045	41	44
1942	1659	1017	42	41
1943	1680	1070	42	40

I tabellen över våldsam död upprepas den vanliga utvecklingen: städerna, som i periodens början haft högre dödlighet, uppnå efterhand en — visserligen obetydlig — bättre ställning. De båda världs-

¹ Ang. den i dödsorsaksstatistiken följda praxis se dock statistiken över Dödsorsaker 1931, s. 2.

krigen medföra även för Sveriges del högre dödlighet av våldsam orsak. Olyckshändelser utgöra huvuddelen härav, men då man ej känner alla dessas beskaffenhet, som under olika år kunna vara inkommensurabla, är det bäst att vara försiktig i sina slutsatser härvidlag.

Av olyckshändelser utgöra trafikolyckor numera den största delen; förr betydde drunkning mer än nu, och landsbygden var därvid helt naturligt särskilt utsatt.

De i statistiken angivna siffrorna för genom olyckshändelser omkomna personer äro till viss del att hänföra till ett osäkerhetsmoment (trafik m. m.) i livsföringen. Man skulle kunna vänta, att detta osäkerhetsmoment i staden på grund av den enormt ökade trafiken skulle stegras, men faktiskt har den där sjunkit, medan dödsorsaken våldsam död på landsbygden snarare relativt stigit än sjunkit. Huruvida detta beror på ökad anpassningsduglighet för den farliga trafiken i staden, bättre skyddsåtgärder m. m., vilket ej är osannolikt, torde framtiden visa. I varje fall te sig förhållandena i staden de två sista åren även härvidlag bättre än på landet.

Ett socialt symptom av helt annan art utgöra självmorden. I viss omfattning stå de väl i beroende av hälsotillståndet, men härvidlag rör det sig sannolikt om ett mindre antal. De utgöra en relativt sällsynt dödsorsak, patologisk i annan bemärkelse än den vanliga. De bero på ett mer eller mindre fritt beslut och härledas traditionellt ur missförhållanden av social eller annan art med relativt konstant verkningsgrad.² Då ett sådant beslut måste övervinna starka hämningar, torde de ej påverkas av smärre lokala eller tillfälliga miljöförändringar utan utgöra symptom på mera konstanta faktorer i olika miljöer. Ehuru sålunda självmord synes bero på de mänskliga subjektens godtycke, visar sig här i flertalet länder en märkvärdig lagbundenhet. Alltsedan Quetelets dagar har fenomenet varit ett tråget behandlat objekt för forskning och tema för determinismen.

Nedan meddelas de absoluta och relativa talen för självmord på landsbygden och i städerna.

Vill man söka komma fram till några närmare antagbara slutsatser i fråga om land och stad, borde emellertid en omständligare analys egentligen tillämpas och materialet uppdelas efter åldersgrupper och sättet för självmord, men detta skulle föra för långt.

² Se G. von Mayer, Statistik der Gesellschaftslehre, Band 1, Tübingen 1914, s. 199.

År	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	597	378	14	24
1916—20	468	248	11	15
1921—25	557	306	13	17
1926—30	585	332	14	17
1931—35	621	398	15	19
1936—40	612	414	15	18
1941	562	447	14	18
1942	488	434	12	18
1943	491	491	13	20

Siffrorna äro tydligen ägnade att i någon mån modifiera den traditionella uppfattningen om de trånga gränserna för självmordens variationer. Konstant är visserligen den större frekvensen i städerna, men såväl frekvensen som avståndet mellan land och stad visa några märkliga variationer. Under första världskriget sjunker frekvensen ofantligt, en iakttagelse, som överensstämmer med vad man hört från de krigförande länderna. Men avståndet mellan land och stad reduceras även till en obetydlighet 1917 och varierar sedan starkt. Om det är sant, som från utländska källor förklarats, att krigets fasor ökat livsviljan och alltså hämmat självmordstendenserna, ha verkningarna varit rätt övergående. Frekvensen har emellertid aldrig varit så låg som åren 1917 och 1918. Att därvid land och stad närmat sig varandra, förklaras enklast av att det torde finnas en undre gräns, som svårligen passeras, och där land och stad alltså måste mötas. Så fort siffrorna stiga, ökas även avståndet, och på högre frekvens yppar sig efter 1919 städse ungefär samma avstånd.

Såsom förut antytts utvidgades rubriken självmord år 1931 att omfatta även sådana, som begåtts av sinnessjuka och som förut hänförts under sinnessjukdom. Någon annan inverkan på frekvensen kan man ej spåra än en obetydlig höjning av antalet fall på landsbygden och en något större höjning i städerna. I betraktande av det ringa totalantalet är man knappast berättigad att härav draga någon slutsats. Påfallande är emellertid, att förhållandet mellan land och stad ej ens mot slutet av serien visar någon större tendens till utjämning. I olikhet mot vad vi sett i fråga om sjukdomar såsom dödsorsak, bibehåller landsbygden ett avgjort företräde, som dock med hänsyn till självmordens låga numerär ej får överdrivas.

Tvärtemot vad man skulle kunna antaga, spela ekonomiska orsaker ej någon synbar roll såsom självmordsorsak. Den obetydliga höjningen under depressionsåren 1931—1934 förklaras ju, såsom vi funnit, osökt på annat sätt.

Ur sociologisk synpunkt är kategorien okända dödsorsaker av särskilt intresse, ehuru den kvantitativt är obetydlig. Den är en mätare ej på det hygieniska tillståndet hos befolkningen, utan på halten av social och medicinsk omsorg i resp. orter. Utvecklingen framgår av nedanstående tabell:

Okända dödsorsaker.

År	Lb	Stad	Lb °/0000	Stad °/0000
1911—15	4255	87	103	5,9
1916—20	3178	121	78	7,3
1921—25	2121	81	51	4,4
1926—30	1286	69	31	3,6
1931—35	681	47	16,5	2,3
1936—40	224	32	5,5	1,4
1941	144	25	3,6	1,0
1942	164	31	4,1	1,3
1943	96	36	2,4	1,4

Såsom är att vänta är denna kategori både absolut och beräknad per °/0000 från början vida större på landsbygden än i städerna men sjunker hastigt överallt. I det hela blir procenten okända dödsorsaker högre, ju glesare befolkat resp. område är. Att eliminera denna kategori har sedan länge varit en strävan hos de ansvariga myndigheterna, mera för vetenskapens än för befolkningens skull. Det ojämförligt största antalet träffar de yngsta åldersklasserna, särskilt klasserna 0—5 år. Slutsiffran för städerna, omkring 1 °/0000, torde ligga ej mycket långt från den gräns, som kan uppnås på läkarvetenskapens nuvarande nivå; även med den noggrannaste läkarundersökning måste väl ett visst antal dödsfall kvarstå såsom oförklarade frågetecken. Men detta antal är synbarligen så litet, att de högre siffrorna för ifrågavarande kategori nästan helt äro att hänföra till brister av organisatorisk art.

Nedgången för landsbygden fortgår nästan utan avbrott i snabb takt, medan städernas utveckling varit utsatt för avsevärda bakslag

och under senare år retarderat, helt naturligt i den mån gränsen för möjliga sänkningar tangerats. Kraftigast ha bakslagen varit under de båda världskrigen, då läkarkåren varit upptagen av militära uppgifter och dödsorsakerna i följd härav varit svåra att fastställa även i städerna, ehuru ej i lika hög grad som på landsbygden. Detta framgår av årssiffrorna.

De kända dödsorsakerna visa på ett slående sätt skillnaden i livsvillkor på landet och i stad vid periodens början. I brist på tidsenlig läkarvård blevo då på landet 10—15 gånger flera dödsfall ouppklarade. Vad detta betytt för patienten kan lättare anas än beskrivas. Lättheten att dölja brott med dödlig utgång är även här att observera. Snabbt sjunka emellertid över lag siffrorna, som även för städerna till en början varit oskäligt höga, och 1943 är frekvensen på landsbygden lägre än den 10 år dessförinnan varit i städerna, ett gott resultat på kort tid. Ännu är emellertid landsbygden vantlottad. Utvecklingens tendens att utplåna skillnaden mellan land och stad är i varje fall här omisskännlig, ehuru stadens företräden ännu äro tydliga även i detta avseende.

Såsom det viktigaste resultatet av statistiken i dess helhet framstår, att städerna numera både i fråga om dödlighet i allmänhet och dödföddhet samt, ännu mera, barnadödlighet i genomsnitt ha gynnsammare siffror, som dock under senare år delvis utjämnats, och att jämväl för ålderdomssjukdomar samt bensystemets och ledgångarnas sjukdomar siffrorna äro vida gynnsammare för städerna. I någon mån gäller detsamma även för bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda, ämnesomsättningsjukdomar, samt sannolikt för kroniska hjärtsjukdomar. Även infektionssjukdomar, andningsorganens sjukdomar och tuberkulosen utgöra de sista åren, i motsats till förr, en sällsyntare dödsorsak i städerna än på landsbygden, och dessa sjukdomar ha genom sin talrikhet stor betydelse. Då dessa sjukdomsformer, särskilt lungsoten, verka tyngande under lång tid före dödsfallet, framstå stadens företräden än påtagligare, och dessa sjukdomar äro i stark regress. Att de kroniska hjärtsjukdomarna och åderförkalkning visa en utveckling i motsatt riktning mot varandra, är även att lägga märke till. På landsbygdens kreditkonto kunna däremot egentligen med säkerhet föras blott de blodbildande organens sjukdomar, cirkulationsorganens sjukdomar, svulster och sinnessjukdomar, men ej nervsystemets och sinnesorganens sjuk-

domar, som betyda vida mera än de sistnämnda. Därav ha blott cirkulationsorganens sjukdomar och svulster rent numerärt någon väsentlig betydelse. I fråga om de utomäktenskapliga spädbarnens dödlighet är emellertid landsbygdens företräde rätt påfallande. Här rör man sig på ett område, där social omvårdnad uppenbarligen kan råda effektiv bot inom den nära framtiden, varigenom stadens nackdelar lätteligen hävas.

När man av det samlade siffermaterialet vill draga vissa allmänna slutsatser rörande olika utvecklingstendenser för land och stad, frågar man sig, varpå olikheterna kunna bero. I främsta rummet sannolikt på olikheten i bostäder och konsumtionsvanor, men säkerligen även i arbetsförhållandena. Jordbrukaren har numera en mångsidigare verksamhet och utbildning än industriarbetaren, men hans liv är ensligare och vilan efter arbetet fullständigare. Genom mekaniseringen av jordbruket införes ett nytt moment, som lättar kroppsarbetet men ställer större mentala anspråk. Individualismen är på retur, anspänningen ökas genom nya arbetsformer. Man borde väl egentligen vid en sträng analys söka att isolera de verksamma faktorerna, men det statistiska materialet tillåter blott i ringa omfattning något sådant. Om man kan jämföra två befolkningsgrupper, som äro likställda i allt väsentligt, utom vad en faktor angår, då kan man hänföra skillnaden i dödlighet till just denna faktor. Därest flera faktorer visa olikhet, kan man väl frånskilja de enligt erfarenheten mindre relevanta, men att tillräkna återstående faktorer någon viss verkan blir ofta beroende på förmodanden av diskutabel art.

Då man tydligt ser, att de ekonomiska krafterna verka till förmån för städerna och att landsbygdens eget folk alltmera söker sig dit, kan man undra om det är välbetänkt att hindra dem häri. Att i ett förment allmänintresse förhindra arbetskraften att söka sig dit, där de bästa villkoren bjudas, smakar onekligen rätt starkt av diktaturmentalitet. Och huru vet man, att allmänintresset kräver befolkningens kvarhållande på landsbygden? Det tvivel härpå, som statistiken över dödsorsaker måste väcka, kan synbarligen förstärkas genom undersökning av levnadsförhållandena ur andra synpunkter. Även för det intellektuella livet ha städerna mycket att bjuda på, som landsbygden måste sakna. Insikten om stadens företräden, vunnen genom förutsättningslös granskning, betyder faktiskt en befrielse från en social tvångstanke. Detta betyder ingalunda, att man skall gynna uppkomsten av jättestäder. Det finns

---

säkerligen ett optimum, som måhända på sina håll överskridits även i Sverige. Stormakternas världsstäder utgöra ett avskräckande exempel. Landsbygdens friare tillgång till ljus och luft har redan verkat på städernas planering, och ett målmedvetet arbete pågår i våra storstäder i sådan riktning.

Likaså måste landvinningarna inom kommunikationsväsendet och byggnadstekniken komma även landsbygden till godo. Säkerligen kan även läkarvetenskapen draga nytta av det resultat, vartill den siffermässiga jämförelsen mellan land och stad lett. För läkarvetenskapen betyder kännedomen om sjukdomarnas lokala fördelning ett kunskaparbete inom fiendens linjer och en kartläggning av fiendeland. I fråga om cirkulationsorganens sjukdomar och svulster t. ex. giva de stigande siffrorna otvivelaktigt vid handen, att både på land och i stad andra faktorer äro verksamma än för de flesta övriga sjukdomar.

En viktig fråga uppstår här. Vilka sjukdomar kan läkarvetenskapen lättast stävja och motarbeta, sådana, som härja företrädesvis på landsbygden eller i städerna? Frågan kan ej utan vidare nu besvaras, men det svar, som kan komma att ges, blir ej utan inflytande på socialpolitikens ställning till land och stad.

Tydligen underlättar stadsyrkenas högre lönenivå rationellare levnadsvillkor och hälsovård. Såsom ett önskemål kvarstår visserligen, att landsbygden — i allas intresse — redan för livsmedelsproduktionens skull gynnas och stimuleras, men detta önskemål stöter som bekant på rent ekonomiska svårigheter. En viss utjämning har väl länge pågått, men så länge skillnaden i lönenivåer består, kan man ej rimligtvis bortse från de fördelar städerna erbjuda eller förhindra tillströmningen dit. Olägenheterna härav ha uppenbarligen överdrivits.

Särskilt har Mumfords bekanta, även till svenska översatta arbete »Stadskultur», satt storstäderna i vanrykte, på samma gång det givit en välbehörlig impuls till reformarbete. Dess något nonomant bedrivna svartmålning av t. ex. spädbarnsdödligheten, vitalitetssänkning m. m. har åtminstone för svenska städer ingalunda generell giltighet. Att hastigt växande miljonstäder måhända träffas därav är en annan sak. Idealet av bebyggelse kan i själva verket nås lättare i en medelstor stad än på landsbygden, där den ringa folk-tätheten fördyrar alla för hygien och trevnad oumbärliga anläggningar samt skatteunderlaget därtill likväl är knappare.

DEN TYSKA MARSREVOLUTIONENS FÖRFATTNINGSVÄRK I FRANKFURT 1848—49

ETT HUNDRAÅRSMINNE

Av Dr. phil. ERICH WITTENBERG, Lund

Den engelska revolutionen 1688 har betecknats som »den äro-rika revolutionen», den franska 1789 som »den stora revolutionen», den tyska 1848 som »den misslyckade revolutionen». Den engelska revolutionen utgör det enande momentet i det engelska folkets historia, den franska revolutionen är en världsrevolution och ledmotivet i 1800-talets skiftesrika konstitutionella och sociala historia. 1848 års tyska revolution däremot är endast en episod i Tysklands utveckling och utan världshistorisk betydelse. Benägenheten att bedöma historiska företeelser efter framgången har medfört att den tyska revolutionen fått ett mycket ogynnsamt eftermäle i hävdateckningen. Och dock är det otvivelaktigt, att just den tyska revolutionen av år 1848 varit en av världshistoriens mest idérika omvälvningar, att den slagit in på nya, hittills obanade och oprövade vägar. Det är därför ett angeläget ärende att samvetsgrant och ingående utröna denna revolutions betydelse för Tysklands utveckling. Av utrymmesskäl kunna här endast i största korthet belysas de historiska faktorer, som samverkade till den tyska revolutionens utbrott, och lämnas en schematisk redogörelse för Frankfurtparlamentets författning och dess betydelse.

Man har ofta påstått, att den tyska revolutionen av år 1848 i själva verket haft en alltigenom social karaktär. Denna tes är dock ohållbar. Tyskland på tröskeln till marsrevolutionen var ett land av övervägande agrar struktur. Mer än två tredjedelar av befolkningen livnärde sig av jordbruksarbete. Landet befann sig under denna period i ett förkapitalistiskt utvecklingsstadium. Industrialiseringen och de därur framsprungna problemen tillhöra i Tyskland först 1850- och 1860-talen. Väl funnos sociala problem i Tyskland år 1848, men ännu existerade ingalunda en social arbetarefråga i modern bemärkelse.

I de preussiska östprovinserna var motsatsen stor mellan de adliga storagrarerna å ena sidan och de undertryckta lantarbetarna och småbönderna å den andra. En viss industrialisering trädde i dagen i storstäder som Wien och Berlin och i provinserna Rhenlandet, Westfalen och Schlesien. Här bildade dock arbetarna och borgarna en gemensam front mot den regerande feodala byråkratien. Det var ännu inte tal om en verklig klassmotsättning borgare och ar-

---

Sedan dess möta oss olika politiska meningsriktningar: »liberala», »konservativa», »servila» eller »reaktionära» riktningar. Det fanns emellertid inte fasta gränser partierna emellan. Vidare saknades en fast partiorganisation. Partigrupperna samlade sig i allmänhet kring vissa ledande personligheter. Men varje medlem i en lantdag — t. ex. i de sydtyska staterna — hade möjlighet att uteslutande följa sitt samvete vid röstningar. Detsamma gällde i stort sett om Frankfurtparlamentets partigrupperingar. Efter franskt mönster, efter 1830, existerade ett stort politiskt mellanparti, centern (Zentrum), som ville förverkliga den tyska enheten i samförstånd med delstaternas regeringar och åsyftade införandet av konstitutionella styrelseformer. Detta var det så kallade »professorspartiet», uppdelat i en vänster- och en högerflygel. Dessutom märkas de så kallade demokraterna, som utgjort ett nytt och betydelsefullt inslag i Tysklands politiska liv. Demokraterna hade en helt radikalt orienterad flygel och en mera måttfull flygel. Demokraterna bejakade obetingat folksuveränitetens princip, yrkade på nationaliteternas befrielse och voro pacifismens och folkförsoningens förespråkare. Den radikala flygeln inom denna grupp åsyftade ett förverkligande av riksförfattningen på våldets väg, pläderade för en tysk republik och strävade efter genomgripande sociala reformer med starkt socialistiskt inslag. I Frankfurtparlamentet fanns redan fröet till den katolska centern (»das katholische Zentrum»), som hade sina förespråkare bland professorer och präster. Dessa bildade inte en fast politisk sammanslutning, utan tillhörde de mest skilda partigrupper. Det är dock betecknande, att de varit utpräglade störtyskar och fientligt inställda till Preussen. Vidare fanns omkring en femtedel »obundna», d. v. s. »vildar» (»Wilde»), som icke tillhörde en bestämd partigrupp. Vid behandlingen av den tyska enhetsfrågan stodo störtyskarna (Die Grossdeutschen) och småtyskarna (Die Kleindeutschen) å motsatta fronter. Anhängare till dessa båda riktningar funnos inom alla partier. Bland alla partier hade »centern» den största betydelsen.

Vid bedömandet av Frankfurtparlamentets författning måste sålunda beaktas att det under denna tid icke fanns fasta partigruppe-

---

DEN TYSKA MARSREVOLUTIONENS FÖRFATTNINGSVÄRK I FRANKFURT 1848—49

ETT HUNDRAÅRSMINNE

Av Dr. phil. ERICH WITTENBERG, Lund

Den engelska revolutionen 1688 har betecknats som »den ärorika revolutionen», den franska 1789 som »den stora revolutionen», den tyska 1848 som »den misslyckade revolutionen». Den engelska revolutionen utgör det enande momentet i det engelska folkets historia, den franska revolutionen är en världsrevolution och ledmotivet i 1800-talets skiftesrika konstitutionella och sociala historia. 1848 års tyska revolution däremot är endast en episod i Tysklands utveckling och utan världshistorisk betydelse. Benägenheten att bedöma historiska företeelser efter framgången har medfört att den tyska revolutionen fått ett mycket ogynnsamt eftermäle i hävdteckningen. Och dock är det otvivelaktigt, att just den tyska revolutionen av år 1848 varit en av världshistoriens mest idérika omvälvningar, att den slagit in på nya, hittills obanade och oprövade vägar. Det är därför ett angeläget ärende att samvetsgrant och ingående utröna denna revolutions betydelse för Tysklands utveckling. Av utrymmesskäl kunna här endast i största korthet belysas de historiska faktorer, som samverkade till den tyska revolutionens utbrott, och lämnas en schematisk redogörelse för Frankfurtparlamentets författning och dess betydelse.

Man har ofta påstått, att den tyska revolutionen av år 1848 i själva verket haft en alltigenom social karaktär. Denna tes är dock ohållbar. Tyskland på tröskeln till marsrevolutionen var ett land av övervägande agrar struktur. Mer än två tredjedelar av befolkningen livnärde sig av jordbruksarbete. Landet befann sig under denna period i ett förkapitalistiskt utvecklingsstadium. Industrialiseringen och de därur framsprungna problemen tillhöra i Tyskland först 1850- och 1860-talen. Väl funnos sociala problem i Tyskland år 1848, men ännu existerade ingalunda en social arbetarefråga i modern bemärkelse.

I de preussiska östprovinserna var motsatsen stor mellan de adliga storagrarerna å ena sidan och de undertryckta lantarbetarna och småbönderna å den andra. En viss industrialisering trädde i dagen i storstäder som Wien och Berlin och i provinserna Rhenlandet, Westfalen och Schlesien. Här bildade dock arbetarna och borgarna en gemensam front mot den regerande feodala byråkratien. Det var ännu inte tal om en verklig klassmotsättning borgare och arbetare emellan. I Sydtyskland hade småborgardömet stort inflytande. Det fann sitt stöd bl. a. hos mindre jordägare, hantverkare, handelsidkare och den akademiska ungdomen.

Engels' och Marx' försök att organisera en i sig fast sluten proletär enhetsfront och att åvägabringa ett nära förbund mellan det lantliga och det industriella proletariatet förblev utan framgång. Dåtiden saknade helt förutsättningar för en sådan utveckling. Stefan Borns strävanden att i hela Tyskland grunda en stor arbetarerörelse hade ingen medvind. Det lyckades honom inte att få mer än 12000 anhängare i hela Tyskland. Born hade i övrigt ett politiskt program av småborgerlig prägel. Han yrkade bl. a. på löneförbättringar och på en begränsad arbetsdag. Radikala röster beträffande en genomgripande, revolutionerande socialreform möta oss redan hos Karl Marx och Friedrich Engels, delvis hos Friedrich Hecker och Gustav Struve. Men dessa förespråkare för en revolutionär samhällsreform voro nästan helt utan politiskt inflytande. På det stora hela taget funno arbetarna sitt stöd hos demokraterna, d. v. s. den radikala vänstern i Frankfurtparlamentet. Dessa eftersträvade en tysk republik och en genomgripande demokratisering av hela det politiska livet. Det är betecknande, att man denna tid uppfattade den sociala frågan som ett pauperismens problem. Det kom an på, menade man, att utjämna motsatserna mellan de rika och de fattiga.

Om man talade om den sociala frågan, hade man därvid i åtanke bl. a. hantverkets proletarisering och lantarbetarnas nödläge. *Och just i detta ligger den avgörande skillnaden mellan den franska februarirevolutionen och den tyska marsrevolutionen.* Här en social omvälvning med stor räckvidd, där en revolution av rent borgerlig prägel och av rent politisk karaktär.

Det är märkligt, att i barrikadstrider borgare, arbetare och studenter kämpade skuldra vid skuldra för Tysklands frihet. I Frankfurtparlamentet invaldes ingen enda representant för arbetarna, enär arbetarna själva i den radikala vänstern sågo sin bästa politiska representation. Här och där gjorde arbetarna sporadiskt uppror. Men

de stodo inte i samband med varandra. Det saknades i själva verket år 1848 i Tyskland helt en organiserad arbetarerörelse med ett specifikt proletariskt program. Historiskt sett går den tyska arbetarerörelsen fr. o. m. slutet av 1860-talet tillbaka till den demokratiska rörelsen under revolutionsåret. Motsatsen mellan arbetare och borgare under denna senare period har sin förklaring däri att borgardömet sökte och fann sina rötter i Bismarcks stat, medan arbetarerörelsen nära anslöt sig till den politiska traditionen från 1848 års revolution.

Den tyska revolutionen var i ordets bästa bemärkelse *en folkrevolution*. Det rörde sig här om en medborgarnas reaktion mot de bestående förhållandena. Det var ett spontant uppror, som samtidigt utbröt på många skilda håll i Tyskland. Revolutionen slog ut bl. a. i Österrike, Preussen och Bayern. Överallt visar sig samma bild: regeringarna vika tillbaka för den anstormande revolutionen och äro beredda att tillmötesgå kraven på pressfrihet, samvetsfrihet, föreningsfrihet och religionsfrihet. Vid ett sammanträde i Sydtyskland besluta en rad framstående liberala personer att låta utskriva val enligt allmän, lika och direkt valrätt för att välja en lagstiftande tysk nationalförsamling.

Utan att här ha tillfälle att skissera upp utvecklingen från förparlamentet till Frankfurtparlamentet må det vara nog att framhäva, att den tyska förbundsförsamlingen instämde i detta krav; alla här sammanslutna regeringar samtyckte till att en tysk nationalförsamling sammanträdde och utarbetade en författning för hela det tyska folket. Den tyska förbundsförsamlingen hissade den svart-röd-gyllene fanan, och det var just den tyska förbundsförsamlingen, som senare sände en hyllningsskrivelse till nationalförsamlingens sammanträde. Det är ett märkligt och betydelsefullt faktum, att det så kallade förparlamentet, som förberedde Frankfurtparlamentet, sammanträdde utan officiellt uppdrag från någon regering och utan mandat från folket och dock senare vann samtliga regeringars och hela folkets gillande. Allt det bevisar, att det 1848 rörde sig om en verklig folkrevolution, icke om något tillfälligt eller godtyckligt uppror, som finner sin förklaring i förmenta utländska inflytelser. Revolutionen av år 1848 är på så sätt ett lysande vittnesbörd om att det existerat en frisinnad politisk tradition i Tyskland.

1848 års revolution visar oss en ny gruppering av de politiska partierna. Man får emellertid icke tillämpa vår tids partibegrepp på denna period. Det tyska partiväsendet kom först i flor efter 1815.

Sedan dess möta oss olika politiska meningsriktningar: »liberala», »konservativa», »servila» eller »reaktionära» riktningar. Det fanns emellertid inte fasta gränser partierna emellan. Vidare saknades en fast partiorganisation. Partigrupperna samlade sig i allmänhet kring vissa ledande personligheter. Men varje medlem i en lantdag — t. ex. i de sydtyska staterna — hade möjlighet att uteslutande följa sitt samvete vid röstningar. Detsamma gällde i stort sett om Frankfurtparlamentets partigrupperingar. Efter franskt mönster, efter 1830, existerade ett stort politiskt mellanparti, centern (Zentrum), som ville förverkliga den tyska enheten i samförstånd med delstaternas regeringar och åsyftade införandet av konstitutionella styrelseformer. Detta var det så kallade »professorspartiet», uppdelat i en vänster- och en högerflygel. Dessutom märkas de så kallade demokraterna, som utgjort ett nytt och betydelsefullt inslag i Tysklands politiska liv. Demokraterna hade en helt radikalt orienterad flygel och en mera måttfull flygel. Demokraterna bejakade obetingat folksuveränitetens princip, yrkade på nationaliteternas befrielse och voro pacifismens och folkförsoningens förespråkare. Den radikala flygeln inom denna grupp åsyftade ett förverkligande av riksförfattningen på våldets väg, pläderade för en tysk republik och strävade efter genomgripande sociala reformer med starkt socialistiskt inslag. I Frankfurtparlamentet fanns redan fröet till den katolska centern (»das katholische Zentrum»), som hade sina förespråkare bland professorer och präster. Dessa bildade inte en fast politisk sammanslutning, utan tillhörde de mest skilda partigrupper. Det är dock betecknande, att de varit utpräglade stortyskar och fientligt inställda till Preussen. Vidare fanns omkring en femtedel »obundna», d. v. s. »vildar» (»Wilde»), som icke tillhörde en bestämd partigrupp. Vid behandlingen av den tyska enhetsfrågan stodo stortyskarna (Die Grossdeutschen) och småtyskarna (Die Kleindeutschen) å motsatta fronter. Anhängare till dessa båda riktningar funnos inom alla partier. Bland alla partier hade »centern» den största betydelsen.

Vid bedömandet av Frankfurtparlamentets författning måste sålunda beaktas att det under denna tid icke fanns fasta partigrupperingar, att det icke existerade något slags fraktionstvång, att varje ledamot av församlingen kunde rösta efter sitt samvete och att hela författningen i sista hand vilade på en kompromiss partierna emellan. Endast om man tar hänsyn härtill erhålles det rätta perspektivet på Frankfurtparlamentets betydelsefulla verksamhet. Frankfurt-

parlamentets partigrupperingar kommo icke att äga bestånd; under reaktionstiden upplöstes dessa grupper. Men senare anknöt man mångenstädes just till Frankfurtparlamentets politiska idéer. Stortyskarna voro — betecknande nog — det Bismarckska rikets skarpare motståndare. Socialdemokraterna anknöto till 1848 års demokrater. De i Sydtyskland ganska spridda »folkpartierna» sågo likaledes sitt föredöme i revolutionsårets demokratiska rörelse; så har alltså — också i detta avseende — Frankfurtparlamentets arbete utövat varaktig inverkan på framtiden.

1848 års revolution satte sig före att lösa tre centrala frågor: frihetsproblemet, författningsproblemet och det nationella problemet. Här liksom annorstädes kunde Frankfurtparlamentet anknyta till den tyska frihetstraditionen mellan 1815—1848. På intet sätt svävade parlamentets uppbyggnadsarbete i luften. Härom bara några korta hänvisningar. I den tyska förbundsakten, § 13, fastslogs, att i alla tyska stater skulle finnas landständer. Regeringarna gjorde emellertid allt för att förhindra frihetsorienterade författningsreformer. Det tyska Förbundet (1815) hade en alltigenom dynastisk prägel. Den Heliga Alliansen stod under Österrikes ledning och var avsedd att påtvinga den europeiska politiken en reaktionär kurs. Här eftersträvade man en fullständig politisk likriktning och bannlyste alla nationella frihetsrörelser. Betecknande nog eftersträvade man samtidigt att tillintetgöra alla planer på en framstegsvenlig författningsreform och att med brutala maktmedel undertrycka alla strävanden till den tyska enheten. Det är den akademiska ungdomsrörelsens adelsmärke, att den reste sig mot denna reaktion. I fullt samförstånd med professorer och unga studenter, som samlade kring sig många anhängare ur det tyska borgar- och småborgardömet, reagerade man skarpt mot den byråkratiska överhetsstaten och yrkade bl. a. på tryckfrihet, jurydomstolar, individens oantastbarhet och på genomgripande författningsreformer, som skulle skaffa folkets röst gehör. I förbigående må i detta sammanhang erinras om Wartburgsfesten (1817), Hambacherfesten (1832) och om hela den tyska studentrörelsen med sin samlings- och medelpunkt i den berömda »Burschenschaftsrörelsen». Här såg man redan med full klarhet, att den tyska frihetsrörelsen och den tyska enhetsrörelsen hörde ihop; det var, som man med rätta framhävde, omöjligt att grundlägga den tyska enheten utan att först säkra den politiska friheten. I dessa avseenden har den tyska ungdomsrörelsen i stor utsträckning anteciperat Frankfurtparlamentets strävanden.

I början av 1840-talet uppkom i Tyskland ett kraftigare nationellt självmedvetande och till följd därav en patriotisk samhörighetskänsla. I alla landsdelar vände man sig skarpt mot Frankrikes ohöjda strävan till »Rhengränsen» år 1840. Det uppstod mellan 1840—1847 en värdefull politisk litteratur. Under dessa år voro bl. a. Ernst Moritz Arndt, F. List och Moltke Tysklands nationella språkrör. I en mångfald skrifter — olika varandra till innehåll och stil — kom dock längtan efter den tyska enheten på ett imponerande sätt till uttryck. Här insåg man redan, att ett frihetsorienterat, enigt Tyskland, som var i stånd att avvärja utländskt hot, bleve en garanti för en varaktig europeisk fred. Olika möjligheter att åvägbringa en tysk enhet ha redan före 1848 noggrant övervägts i den politiska debatten: Gagern och Pfizer pläderade för Preussen som ledande tysk makt, andra förfäktade idén om Österrike som Tysklands dominerande makt. Vidare förkunnade man i »Manuskriptet från Sydtyskland» (»Das Manuskript aus Süddeutschland»), år 1821, den så kallade triasidén om Preussen som en del för sig, om Österrike som självständig makt och om en sammanslutning av alla övriga stater till en enhet. I alla hithörande problem kunde alltså Frankfurtparlamentet direkt anknyta till tidigare idéer om den tyska enheten. Det är bekant, att så skedde i stor utsträckning. Slutsatsen blir alltså att Frankfurtparlamentet icke byggt ur intet: det har upprätthållit kontakt med den historiska kontinuiteten, och dess arbete rörde sig om ett allvarligt försök att vidare utveckla de idéer som redan tidigare förefunnits.

Frankfurtparlamentet var i Tysklands historia under 1800- och 1900-talen *det enda tyska parlament, som i ordets fulla mening utgjort hela det tyska folkets sanna nationalrepresentation*. Det kom till stånd genom allmänna direkta val i alla tyska länder, som tillhörde det tyska förbundet från 1815. Ridsdagen i Bismarcks rike representerade dock endast det lilla Tyskland (Kleindeutschland). Med nationalförsamlingen i Weimar år 1919 förhöll det sig i själva verket på liknande sätt. Under det tredje riket (1933—1945) fanns, som bekant, överhuvudtaget ingen politisk frihet och parlamentsvalen voro endast tomma fraser. För närvarande existerar ju endast ett styckat, upplöst och ockuperat Tyskland. På grund därav intar Frankfurtparlamentet som hela det tyska folkets sanna nationalrepresentation en enastående plats i Tysklands nyare historia.

I full samklang med de nationella rörelserna i början av 1840-talet har Frankfurtparlamentet klart insett, att *Tysklands enande*

utgör ett europeiskt problem. I samband därmed har Frankfurtparlamentet betonat de västerländska folkens politiska och kulturella samhörighet. Också här kunde Frankfurtparlamentet gå tillbaka till tidigare diskussioner. Det är nog att erinra om den roll, som frågan om den tyska enheten redan före 1848 spelat hos bl. a. Dahlmann, Droysen, Pfizer, Gervinus och Ranke.

När i det följande en kort redogörelse lämnas för Frankfurtparlamentets författning, gäller det att få fram de ledande idéer, som här kommit till synes. Fråga är på intet sätt om en detaljgranskning av författningsverket i dess helhet utan endast att påvisa, i vilken mån författningen färgats av de tankegångar, som politiskt förberett Frankfurtparlamentet mellan 1815 och 1848.

Frankfurtparlamentet behandlade frågan om de mänskliga grundrättigheterna från maj till december 1848. De kungjordes den 27 december 1848. Enligt en rikslag 27 september 1848 skulle de redan tre veckor senare träda i kraft överallt i Tyskland. Kungörandet förvägrades emellertid — betecknande nog — av Österrike, Preussen, Bayern och Hannover. Under reaktionstiden fränkändes år 1851 på Österrikes och Preussens yrkanden grundrättigheterna varje rättsgiltighet i alla till det tyska förbundet anslutna staten.

Grundrättigheterna ha varit avsedda att säkra individen för polisstatens övergrepp, bygga det tyska folkets sociala och politiska liv på frihetsorienterade grundvalar, varaktigt övervinna den härskande feodalstaten och aktivt intressera medborgarna för den moderna författningsstatens problem.

Grundrättigheterna fastslog bl. a. individens integritet, hemmets okränkbarhet, posthemligheten och den privata äganderättens helgd. Vidare stadgades här domarnas oavsättlighet, införande av jurydomstolar, varje tysks rätt att dömas av lagliga domstolar och slutligen boskillnad mellan rättsväsende (Justiz) och förvaltning.

För att verksamt främja författningslivet garanterade grundrättigheterna bl. a. fullständig pressfrihet, församlingsfrihet, föreningsfrihet, religions- och trosfrihet; varje slags censur förbjöds. Statskyrkan avskaffades och fullständig forskningsfrihet stadgades. Undervisningsväsendet stod väl fortfarande under statens uppsikt; men varje tysk man eller kvinna hade möjlighet att inrätta nya skolor. Kyrkans uppsikt över undervisningsanstalterna upphävdes.

Grundrättigheterna avsågo att leda Tysklands politiska och so-

ciala liv in på nya vägar. Så ifråga om avskaffandet av alla ståndskillnader, ståndsprivilegier och titlar och den revolutionerande grundsatsen om fullständig yrkesfrihet: varje tysk skulle — oberoende av konfessionella eller andra skrankor — ha full rätt att slå in på en levnadsbana, som bäst motsvarade hans begåvning. Ännu betydelsefullare var emellertid, att grundrättigheterna avsågo jordegendomarnas fria delbarhet, fideikommissens avskaffande, upphörandet av de så kallade »gårdsrätterna» (»Patrimonialgerichtsbarkeit»). Vidare införde man lika grundsatser för befolkningens beskattning och bestämmelser avsedda att på allt sätt främja uppkomsten av ett fritt bondestånd.

För att säkert förankra den tyska enhetstanken skapade man en gemensam riksborgarrätt (»Reichsbürgerrecht»), införde den allmänna värnplikten, garanterade fri tillgång till alla offentliga befattningar och satte i stället för det kyrkliga äktenskapet civiläktenskapet, som ensamt hade laglig giltighet. Hit hör också t. ex. bestämmelserna om kommunernas självförvaltning o. s. v.

Grundrättigheternas införande som integrerande del av den tyska riksförfattningen betydde något enastående i Tysklands politiska utveckling. Det rörde sig här om hela det tyska folkets reaktion mot det tyska förbundets och den heliga alliansens retrograda, legitimistiska och dynastiska politik. I stället för den dynastiska, partikularistiska, byråkratiska överhetsstaten träder oss här till mötes den moderna rättsstaten grundad på Kants, Fichtes, Gervinus' och Dahlmans idéer. Grundrättigheternas proklamerande utgjorde också ett viktigt steg framåt i hela Europas politik. Allt sedan år 1776 ha rättighetsförklaringarna spelat en stor roll i västerlandets författningsliv. Det var något betydelsefullt, att Tyskland nu slagit in på liknande vägar och här direkt anknutit till de västerländska ländernas politiska system. Vidare är beaktansvärt, att det 1848 förelåg ett försök att lösa det tyska författningsproblemet utifrån *inrikespolitikens primat*. I motsats till läran om utrikespolitikens avgörande roll för de enskilda folkens författningsliv hyste man här den bestämda åsikten, att en frihetsorienterad författning utgör den oundgängliga grundvalen för ett folks världspolitiska ställning. Som bekant har Tyskland efter 1848 slagit in på helt andra vägar. Tysklands enande 1871 var just i främsta rummet en frukt av Bismarcks segerrika utrikespolitik. Grundrättigheternas proklamerande år 1848 visar slutligen, att det verkligen rörde sig om en borgerlig folkrevolution med stark social prägel, men helt utan

socialistisk anstrykning. Grundrättigheterna bejakade obetingat näringslivets frihet, yrkade på lika principer i beskattningsfrågor och främjade böndernas frigörelse. En arbetarefråga i ordets moderna bemärkelse existerade, som förut nämnts, inte under denna tid i Tyskland.

Den tyska riksförfattningen från år 1871 saknade helt en förklaring om »grundrättigheter». Dessa vunno väl insteg i Weimarförfattningen 1919, ehuru ej på så framskjuten och central plats som i Frankfurtförfattningen. Det länder Frankfurtparlamentet till ära, att det klart insett rättighetsförklaringarnas principiella betydelse och uppställt en lista på mänskliga rättigheter, som ännu i dag kunna vara förebildliga för tyskt statsliv.

Och så en kort teckning av Frankfurtparlamentets betydelsefulla författningsverk.

Behandlingen av den nationella frågan har satt djupa spår i Frankfurtparlamentets arbete. Bl. a. har den schleswig-holsteinska och den polska frågan ivrigt diskuterats. Vid detta tillfälle kommo helt olika uppfattningar till uttryck. På det stora hela taget har Frankfurtparlamentet härvid intagit en måttfull hållning: chauvinistiska och nationalistiska röster ha blott i undantagsfall kommit till tals och aldrig vunnit församlingens gillande. Genom riksförfattningen skapades en tysk flotta med den svart-röd-gyllene fanan som det nya kejsarrikets stolta symbol. Härmed förknippades dock inga maktpolitiska tendenser, då just den frihetsorienterade riksförfattningen endast åsyftat att inordna ett fredligt sinnat Tyskland i de »europiska makternas konsert».

Den nationella frågans lösning beredde parlamentet stora svårigheter. Tre olika riktningar tävlade här om segern. »Stortyskarna» önskade Österrike som ledande makt i Tyskland, »småtyskarna» yrkade på ett »småtyskt» rike med Preussen i spetsen med fullständigt uteslutande av Österrike eller på sin höjd med de tyska landsdelarna i Österrike. Demokraterna däremot pläderade för en unitarisk enhetsstat och för det österrikiska kejsardömet och det preussiska kungadömet fullständiga upplösning. Demokraterna krävde med eftertryck en centralistiskt organiserad tysk republik som ett verksamt bålverk mot den dynastiska överherrsstaten. Vidare förefanns en stor klyfta mellan stor- och småtyskarnas idéer rörande den framtida riksorganisationen. Småtyskarna voro anhängare av

en tysk enhetsstat, stortyskarna däremot utpräglade federalister, som ville minska Rikets befogenheter till förmån för delstaternas självständighet. Det slutliga resultatet blev en kompromiss: parlamentet beslöt ett tyskt kejsarrike med Preussen i spetsen. Därvid uteslöts inte principiellt Österrike ur det nya kejsarriket utan dess inträde förutsattes. Härvid stadgades emellertid, att Österrike endast skulle inträda i Riket med sina rent tyska delar och giva dem en särskild, fri politisk organisation. Detta förkastades emellertid av Österrike.

Riksförfattningens väsentliga innehåll återges lämpligen i Georg Andrés briljanta sammanfattning:¹ »Enligt denna författning skulle det Tyska Riket ha mycket omfattande befogenheter, framför allt i alla utrikespolitiska angelägenheter, i försvarsfrågan (och speciellt rörande flottan, som omfattades med stort intresse), beträffande järnvägsväsendet, tull- och handelslagstiftning, post, mynt, mått, mål och vikt, befogenheter, som i många fall helt berövades särstaterna. De exekutiva funktionerna skulle utövas av en kejsare ur ett regerande tyskt furstehus med tillhjälp av ansvariga ministrar. Lagstiftningen skulle ske genom samstämmiga beslut av kejsaren och parlamentet, som var uppdelat på tvenne hus, Staatenhaus och Volkshaus. Det förra var bildat av representanter för de tyska staterna; representanterna skulle dels utses av regeringarna, dels av lantdagarna (eller provinslantdagarna) för 6 år. Det senare husets medlemmar skulle väljas av folket med allmän rösträtt efter fyllda 25 år; valet skulle vara direkt». Anhängarna av det unitariska programmet hade sålunda vunnit en lysande seger över förespråkarna för en federalistisk tysk förbundsstat.

Kejsaren ägde enligt författningen endast suspensivt veto. Om riksdagen emellertid under fyra sessioner ogillade kejsarens veto, blev ett lagbeslut ändock rikslag. Teoretiskt sett var det sålunda ej uteslutet, att riksdagen kunde besluta monarkiens avskaffande och republikens införande. Höll parlamentet under fyra sessioner fast vid ett sådant beslut, var därmed monarkien avskaffad. Enligt författningen hade det demokratiska »Volkshaus» treåriga sessionsperioder. Rikets alla trupper måste avlägga trohetsed både till kejsaren och riksförfattningen. Författningen inrättade en högsta domstol, en så kallad »riksrätt» (»Reichsgericht»), som fick befogenhet att avgöra alla stridiga frågor mellan Riket och särstaterna, att av-

¹ »Världshistorien», utg. av H. Almquist, Bd 8, s. 47 f.

döma alla författningsstrider de olika delstaterna emellan, samt att mottaga och noggrant pröva alla besvär, som tyska medborgare riktade till »riksrätten» rörande överträdelser av riksförfattningen. Kejsarens underskrifter måste kontrasigneras av en ansvarig riksminister. Denna bestämmelse gällde utan undantag. I bestämmelser som dessa framträder riksförfattningens mål att obetingat säkra parlamentets befogenheter mot övergrepp från kejsarens sida och att starkt framhäva parlamentets primat.

Frankfurtparlamentets författning betecknar ett nytt kapitel i Tysklands politiska utvecklingshistoria. Detta verk innehöll synpunkter av stor räckvidd för Tysklands framtida politik. Med skarp syn och klarhet hade man redan här insett, att Preussen var den tyska makt, som hade framtiden för sig. Författningens förverkligande innebar emellertid, att Preussen skulle uppgå i Tyskland och överhuvudtaget upphöra att existera som monarkisk överhestsstat. Enligt författningen skulle nämligen den påtänkte kejsaren under parlamentets sessionsperioder residera i Frankfurt a. Main, som även skulle vara Rikets huvudstad. Därmed var politikens tyngdpunkt förflyttad från Berlin till Frankfurt. Det var vidare ett kraftigt slag mot den preussiska militärstaten, att trupperna måste avlägga ed till riksförfattningen. Särstaternas undanskymda ställning i det unitariska Tyska Riket hade småningom måst förringa även den mäktigaste delstatens politiska betydelse. Redan tidigare pekade vissa tendenser i samma riktning. I Frankfurtparlamentet ha — märkligt nog — en rad framstående historiker — bland dem en Droysen, Dahlmann, Gervinus och Waitz — yrkat på Preussens uppdelning i åtta autonoma provinser.

Sammanfattningsvis kan sägas, att det var ett betydelsefullt steg framåt att Frankfurtparlamentet insett, att Preussens och Österrikes makttävlan omöjliggjorde den tyska enheten, att det klart erkänt Preussens betydelse som Tysklands ledande makt och att det redan utstakat de vägar, som slutligen måste mynna ut i den preussiska militärstatens övervinnande och Preussens uppgående i Tyskland. Med grundläggandet av den unitariska enhetsstaten har Frankfurtparlamentet både övervunnit den tyska partikularismen och den dynastiska överhestsstaten.

Kejsarkronan, som erbjudits Fredrik Wilhelm IV av Frankfurtparlamentet (enligt författningen med ärftlig rätt), avböjdes emellertid av denne av legitimistiska och dynastiska skäl, enär han icke ville mottaga en kejsarkrona ur folkets händer och dessutom mot-

satte sig planerna på Preussens försvagning. Därmed var Frankfurtparlamentets och författningens öde beseglat. Det till Stuttgart överflyttade »Rumpfparlament», som med alla medel ville genomdriva riksförfattningens förverkligande, upplöstes av militären. Den tyska marsrevolutionens författningsverk fick ett kort liv, men dess politiska gärning är av betydelse den dag som idag är och för framtiden.

Inrikespolitiskt sett ställde nämligen Frankfurtförfattningen det tyska statslivet på nya grundvalar. Författningsverket stod obehörigt på folksuveränitetens mark. Det nya kejsarriket var en parlamentarisk monarki. Det var något nytt i Tysklands politiska liv, att de exekutiva befogenheterna skulle utövas av en kejsare med hjälp av ansvariga riksministrar. Det är betecknande för frihetstankens tragiska öde i Tyskland, att alla försök att förverkliga denna idé i det Bismarckska riket blevo fåfånga. Först nationalförsamlingen i Weimar har här ånyo anknutit till 1848 års stolta frihetstradition.

Med Frankfurtparlamentets författning hade västerländskt författningliv vunnit insteg i Tyskland. Folksuveränitetens idéer stammade från Frankrike. Tvåkamarsystemet pekade mot England och Amerika som förebilder. Det var ingen tillfällighet, att i Frankfurt framstående statsrättslärare, noggrant förtrogna med Amerikas, Englands och Frankrikes politik, verksamt deltagit i riksförfattningens slutgiltiga utformning. Det är en akademisk fråga, som icke kan besvaras, vad det hade betytt, om Tysklands statsliv utvecklats på liknande sätt som det övriga västerlandets. Det är emellertid en heder för Frankfurtparlamentet att det klart förstått detta problems principiella innebörd.

Frankfurtförfattningens betydelse i större historiska sammanhang framgår av en kort jämförelse mellan riksförfattningen av år 1849 och det Tyska Rikets författning år 1871. Bakom Frankfurtparlamentet stod en demokratisk folkrevolution. Författningen var ett resultat av denna. Det Bismarckska riket kom till stånd genom en genial statsmans politik såsom följden av tre segerrika krig. I det förra fallet alltså en författning av demokratisk prägel, i det senare fallet av dynastisk karaktär. Här en demokratisk folkrevolution som förutsättningen för författningen, där en revolution uppifrån, som just med hjälp av dynastierna löste det tyska enhetsproblemet. I det förra fallet inrikespolitikens primat i författningen, i det senare utrikespolitikens primat och författningen som ett medel

att säkra Rikets maktställning. I förra fallet en unitarisk enhetsstat med demokratisk färg, i det senare en federalistisk förbundsstat på dynastisk grund. I förra fallet en parlamentarisk monarki, i det senare en konstitutionell monarki. I Frankfurttförfattningen »grundrättigheterna» som författningens fundament, i Bismarcks rike inga »grundrättigheter» alls. Här ett enhetsrike finansiellt oberoende av särstaterna, där en förbundsstat finansiellt beroende av delstaterna. Här en unitarisk enhetsstat utan särrättigheter för några delstater, där en federalistisk förbundsstat med vidsträckta »sär rättigheter» (Reservatrechte) för flera delstater beträffande armén, post- och järnvägsväsendet. Här en rikshär, som avlägger trohetsed till kejsaren och till författningen, hären alltså ett skyddsvärn för författningen, där en armé, som blott avlägger trohetsed till kejsaren och på så sätt utgör ett slags verktyg i dennes hand. Här en kejsare beroende av ansvariga riksministrar i fråga om alla beslut rörande krig, fred och förbund med andra makter, där en kejsare med ensam beslutanderätt i alla hithörande frågor. Här en »riksrätt» (»Reichsgericht») som högsta instans i alla författningsstrider, där en liknande institution utan dessa befogenheter. Här blott kejsarens »suspensiva veto», där kejsarens oinskränkta befogenhet att vägra sitt bifall till lagbeslut. Här ett parlament med utslagsgivande befogenheter, där en riksdag med ytterst begränsade rättigheter, t. ex. utan laglig möjlighet att stöta en rikskansler eller att inverka på en ny rikskanslers utnämning. Här alltså en demokratisk kejsarkrona mottagen ur folkets händer, där en kejsarkrona »av Guds nåde» ur furstarnas hand. Här den svart-röd-gyllene flaggan som hela det tyska folkets enande symbol, där den svart-vit-röda fanan som uttryck för det lilltyska kejsarriket.

Ovanstående korta framställning torde utvisa, att 1849 års och 1871 års författningar ha helt olika grunddrag. Författningmässigt sett betydde vägen från 1849 fram till 1871 ett ödesdigert avsteg från marsrevolutionens frihetsideal. Utan överdrift kan man säga, att just de idéer segrat 1871 som 1848 bekämpats. Det var ingalunda en historisk tillfällighet, att Bismarck och Wilhelm I voro och förblevo svurna motståndare till 1848 års idéer. I stället för en unitarisk enhetsstat på folksuveränitetens grund uppstod år 1871 en federalistisk förbundsstat med dynastisk prägel och med Preussen som den ledande makten i spetsen. Detta hade allvarliga följder för den tyska frihetstankens vidare utveckling: 1848 års frihetstradition föll efter 1871 nästan helt i glömska och med detta också

de tyska frihetsidéerna från 1815 fram till revolutionsåret. Det fanns framdeles icke mer i Tyskland en kontinuerlig politisk frihetstradition. Med full rätt kunde man beteckna de tyska frihetsrörelserna mellan 1815 och 1848 som »den ofullbordade (unvollendete) tyska revolutionen». Därmed hänger nära samman, att det hittills aldrig i Tyskland lyckats de framstegsvänliga krafterna att slutgiltigt tillkämpa sig segern, att leda in den politiska utvecklingen på nya spår och att i längden hävda sig gentemot den politiska reaktionen.

Rent formellt sett var Frankfurtpörfattningen från och med 1849 endast döda bokstäver, en värdelös papperslapp, enär författningen aldrig vann laga kraft och dess grundsatser aldrig tillämpades på politikens mark. Och dock är denna revolution av utomordentligt intresse för Tysklands politiska liv. 1848 års tyska revolution är nämligen den enda helt frihetsorienterade folkrevolutionen i Tysklands nyare historia. I motsats till novemberrevolutionen 1918, då vänsterpartierna åtog sig det politiska ansvaret efter Tysklands fullständiga militära och politiska sammanbrott, rörde det sig 1848 om ett spontant demokratiskt folkuppror i ordets sanna bemärkelse. 1848 års revolution och författningsarbete kunde bygga på en levande politisk frihetstradition, som alltmera gjort sig gällande sedan 1815. Också till detta finns ingen motsvarighet hos novemberrevolutionen 1918, som under utländskt hot, nederlagets prövningar och skärande partimotsättningar måste söka en väg ut ur det dåvarande Tysklands politiska kaos, dock utan att kunna finna någon anknytning till en levande, kraftfull politisk frihetstradition i Tyskland självt.

1848 års tyska revolution och Frankfurtparlamentets författningsarbete stodo i nära samband med de krafter, som rört sig i de övriga västerländska länderna. Författningsverket betecknar på så sätt överhuvudtaget en milstolpe i hela Europas frihetskistoria. Det vore en viktig uppgift för hävdateckningen, att punkt för punkt klarlägga de relationer, som finnas mellan Frankfurtpörfattningen och de i England, Frankrike och Amerika under denna tid dominerande politiska strömningarna. I själva verket var dock för Tysklands egen del 1848 års revolution ingalunda utan betydelsefull efterverkan. Året 1848 markerar en skarp skiljelinje mellan »Vormärz» och »Nachmärz», d. v. s. perioden före och efter marsrevolutionen. Under inverkan av 1848 års händelser hade längtan efter förverkligandet av den tyska enheten på frisinnad grund slagit rot i vida kretsar, och

under följande generationer har hoppet att genomföra denna plan icke släckts i det tyska folkets medvetande. 1848 års revolution och författningsarbete inverkade även i viss mån på de reaktionära regeringarnas politik i Österrike, Preussen och de tyska delstaterna. Här har året 1848 banat väg till den moderna författningsstaten på konstitutionell grundval. Det är betecknande, att just Österrike och Preussen genomförde genomgripande författningsreformer för att inte helt förlora folkets förtroende. Här som där fanns icke längre någon möjlighet att författningspolitiskt gå tillbaka till det tyska förbundets och den heliga alliansens grundsatser. Vidare har den tyska revolutionen förberett borgardömet politiska emancipation. Som tidigare framhävts var 1848 års rörelse i främsta rummet en borgerskapets rörelse. Utan revolutionens bakgrund är borgardömet aktiva medverkan i politiken under den »liberala eran» från 1867—1878 helt oförklarlig.

Också partiväsandets gruppering under det Bismarckska riket bär tydliga spår av 1848 års partiväsen. Oppositionen mot Bismarcks rike har både inrikespolitiskt och utrikespolitiskt i hög grad sina rötter i 1848 års revolution. Den katolska centern (das katholische Zentrum) intog t. ex. samma kritiska hållning till Bismarck som tidigare i Frankfurtparlamentet mot Preussen. Vänsterliberalismens krav på ansvariga riksministrar gick direkt tillbaka till Frankfurtparlamentets förebild. Socialdemokraternas program ifråga om monarkiens avskaffande, upprättandet av en parlamentarisk republik, statens skiljande från kyrkan o. s. v. pekar i samma riktning. Det är obestridligt, att dessa tankegångar först funnit sitt språkrör inom Frankfurtparlamentets radikala vänster. Skillnaden mellan demokraterna och de senare socialdemokraterna låg dock huvudsakligen däri, att de förra hade ett mycket måttfullt socialt program, medan däremot de senare helt accepterade marxismen, som ännu inte var aktuell under revolutionsåret. Också den från stortysk sida mot det Bismarckska riket riktade kritiken — vi erinra här blott om C. Frantz, P. de Lagarde och K. Chr. Planck — har sina anor redan i Frankfurtparlamentets stortyska tendenser. Bismarck själv har för övrigt i några punkter gått tillbaka till Frankfurtförfattningen, så t. ex. vid införandet av den allmänna, direkta och hemliga valrätten till riksdagen. Trots sina ytterst begränsade befogenheter utgjorde dock den tyska riksdagen i vissa avseenden en motsvarighet till Frankfurtförfattningens »Volkshaus».

Ifråga om Weimarförfattningen av år 1919 är mycket omtvistat,

huruvida och i vilken mån den var influerad av Frankfurtdörfattningen. Sannolikt är, att vissa slående likheter mellan de båda författningarna äro att hänföra till den omständigheten att man i båda fallen anknutit till västerländska mönster. Båda författningarna äro grundade på folksuveränitetens idé och innehålla bestämmelser bl. a. om »grundrättigheter» och om parlamentarismen.

Tysklands framtid är för närvarande hölj d i djupt mörker. Den är helt beroende av segrarmakternas vilja. I vilken mån Frankfurtdörfattningens idéer kunna vinna ny aktualitet, beror i sista hand på om Tyskland får en fred, som tillförsäkrar landet en självständig nationell och ekonomisk existens. Om denna förutsättning uppfylles, är det emellertid mycket tänkbart, att Frankfurtdörfattningen kommer att framdeles spela en stor roll. Allt kommer emellertid an på om det nu äntligen skall lyckas att fast förankra frihetslärorerna från perioden 1815—1848 i det tyska folkets hjärta. I så fall är möjligt, att Frankfurtdörfattningen verkligen kan bli grunden till en enad tysk parlamentarisk stat. Frankfurtdörfattningens västerländska inställning med den storartade förklaringen om de mänskliga rättigheterna synes väl lämpad att leda Tysklands politiska liv in på nya, lyckliga banor.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Riksdagsmänna- Den definitiva sammanräkningen av rösterna vid andra-kammarvalet den 19 september 1948 tog inemot tio dagar i anspråk. TT:s översikt av huvudpartiernas röstetal synes ha varit i detalj korrekt beträffande de absoluta siffrorna; beträffande procentandelarna hade däremot i ett fall (folkpartiets) en felräkning ägt rum. För ett mera noggrant studium av valhandlingen räcker det emellertid inte med att känna summorna av giltiga röster på huvudpartierna — man bör också veta hur många diverseröster som förekommit och hur många röster det är som kasserats. Uppgifter härom har i år inte publicerats från mera än ungefär halva antalet valkretsar, men kompletterande upplysningar har för denna artikels räkning välvilligt lämnats av länsstyrelserna. Slutligen bör nämnas att flertalet tidningar i pappersransoneringens tecken upphört att återge detaljsiffror från de särskilda valdistrikten. Följaktligen måste mera bestämda omdömen rörande den politiska utvecklingen i skilda kommuntyper anstå i avvaktan på Statistiska centralbyråns detaljredovisning.

Valdeltagandet. Partiernas propaganda och organisationsarbete torde aldrig ha varit så omfattande och ihållande som denna gång. Det är ingen större överdrift att tala om ett sammanhängande förberedelsearbete sedan sensommaren 1945, då bildandet av en socialdemokratisk enpartiministär följdes av en riksomfattande möteskampanj; inte ens andhämtningspausen närmast efter 1946 års kommunalval varade mer än några veckor: Två debattämnen behöll hela tiden aktualitet, nämligen frågan om socialism och frihet och frågan om de stora kapitalintressenas inflytande på politiken. Efterhand som landets ekonomiska läge försämrades och försämringen gav anledning till allt hårdare ingrepp i utrikeshandeln och byggnadsverksamheten trädde emellertid mera konkreta spörsmål i förgrunden. Regeringen klandrades för »vanstyre» och svarade med uppfordringar till oppositionen att den skulle ge besked om sitt »alternativ» till krispolitiken. Och när regeringssidan fortsatte med att försvara de nya krisregleringarna som led i en social fördelningspolitik, anklagades den från icke-socialistiskt håll för lust att permanenta regleringssystemet och därmed slussa oss in i ett socialistiskt tvångssamhälle. I och för sig var dessa stridsämnen ägnade att väcka intresse hos stora väljarskikt. Till motsättningarna i sak kom emellertid också en tillspetsning av propagandatekniken, som hade sin förklaring i stridens taktiska mål: för de icke-socialistiska oppositionspartiernas del att erövra majoriteten i andra kammaren och för socialdemokratins att bevara en sextonårig ställning som dominerande parti.

Att regeringsmakten stod på spel var en allmän uppfattning, grundad dels på socialdemokratins stadiga tillbakagång i relativ styrka sedan 1940, dels på det index över väljarnas politiska sympatier som de större partiernas ledning abonnerade på från Gallupinstitutet. Sedan Gallup i juni börjat publicera offentliga analyser av valutsikterna, analyser som byggde på ett större undersökningsmaterial än institutets löpande index och som syntes göra en majoritetsförändring sannolik, skärptes inte bara de propagandistiska ansträngningarna utan också de organisatoriska. Alla partier ökade sin personliga övertalningsverksamhet, och särskilt socialdemokratins synes med den fackliga arbetarrörelsens hjälp ha fulländat sin apparat för att få fram presumtiva anhängare till valurnorna.

Resultatet blev att inemot 3.900.000 röstkuvert lämnades av de nära 4.700.000 röstberättigade. I relativa tal blir det ett valdeltagande på jämnt 83 procent. Detta är i alla hänseenden rekordsiffror. Det högsta absoluta tal för deltagandet som tidigare noterats, år 1946, överträffades således med drygt 550.000. Och det högsta procenttalet från äldre svenska val, uppnått 1936, var inte högre än 74,5 — alltså $8\frac{1}{2}$ enheter lägre än årets. Som mått på det politiska intresset är dessutom de 83 procenten 1948 mer kvalificerade än de 74,5 för tolv år sedan. Sänkt rösträttsålder och slopade rösträttsstreck av ekonomisk art betyder nämligen att antalet röstberättigade ökats ut med grupper som i alla länder och tider visat mindre lust att begagna sin rösträtt än genomsnittet. En sådan relativ röstfrekvens som den nu uppnådda måste helt enkelt innebära ett nytt demokratiskt genombrott i den meningen att flertalet medborgarkategorier denna gång tagit sin rätt att rösta i reell besittning.

Genom att gå tillbaka till senaste detaljstatistik över valdeltagandet kan man bilda sig en användbar föreställning om genombrottets siffermässiga innebörd i det viktigaste hänseendet: *fördelningen efter socialgrupper*. Röstfrekvensen visade 1944 en brant fallande serie från 85 % i grupp I (»bättre situerade»), över 74 % i grupp II (»medelklassen») till 69 % i grupp III (»arbetarna»). Det är föga sannolikt att denna ordning skulle ha blivit omkastad samt alldeles uppenbart att en stegring av de låga och medelhöga frekvenserna varit minst svår att uppnå. Om man gissar på frekvenstalet 90 för socialgrupp I vid årets val betyder det att endast rent fysiska hinder denna gång skulle ha förmått några bättre situerade att avstå. I socialgrupp II ingår en stor portion gleshygdsbefolkning (hemmansägarna) samt vissa andra grupper som, enligt Gallup, kände sig måttligt engagerade; med hänsyn härtill torde man inte böra räkna med högre genomsnittsfrekvens än 85 procent för hela gruppens vidkommande. Den konstaterade totalfrekvensen kräver sedan att minst 81 procent av arbetarna i år lämnat sin röst. Dessa resonemang bekräftas av specialundersökningar, som Gallupinstitutet företog under september. Där visade sig också att den vikt, som de röstberättigade tillmätte valet, i mycket hög grad förstärktes under de sista tre veckorna, och att denna tendens framträdde med särskild skärpa hos de fackligt organiserade jordbrukarna och arbetarna.

Från de ungefärliga måtten på socialgruppernas röstfrekvenser kan man, med hjälp av tillgängliga uppgifter om samma grupperns aktuella numerär,

räkna fram 1948 års socialfördelning i den effektiva valmänskåren, naturligtvis med all reservation och i mycket grova tal. Resultatet blir att socialgrupp I torde ha bidragit med väl 200.000 röster eller drygt 5 procent av samtliga, socialgrupp II med omkring 1.600.000 eller drygt 40 procent och socialgrupp III med inemot 2.100.000 eller c:a 54 procent. Ökningstalen sedan 1946¹ skulle röra sig i trakten av 10.000 för grupp I mot 200.000 för grupp II och 350.000 för grupp III. Antalet egentligen nya väljare i varje grupp är givetvis avsevärt större än dessa nettoökningssiffror, främst därför att två unga årgångar kommit till sedan föregående val och många äldre väljare fallit bort. Med ytterligare en grov uppskattning kan hela tillskottet av väljare² sedan 1946 sättas till ungefär 15.000 i socialgrupp I, 250.000 i socialgrupp II och 425.000 i socialgrupp III.

Partifördelningen. Med alla sina uppenbara brister utgöra de nyss framräknade siffrorna för rösttillskottet socialgruppsvis en belysande bakgrund till de exakta uppgifter om partiernas röstetal, som nedan återges i tabellarisk uppställning. Man finner vid en jämförelse mellan 1946 och 1948 att de tre s. k. borgerliga partierna (högern, bondeförbundet och folkpartiet) ökat sina sammanlagda röstsummor från 1.468.335 till 1.841.555 eller med drygt 373.000, medan samtidigt de två s. k. arbetarepartierna (socialdemokrater och kommunister) vuxit från 1.851.242 till 2.034.252 eller med 183.000. Partimässigt räknat är alltså ökningen av antalet »borgarröster» dubbelt så stor som ökningen av antalet »arbetarröster»,³ trots att tillskottet av nya röster ur socialgrupp III torde förhålla sig till motsvarande tillskott i socialgrupp I och II ungefär som 5 till 3. Hur man än kalkylerar kan detta inte betyda annat än att de svenska »arbetarväljarna» i uttryckets sociala mening till betydande del röstat med icke-socialistiska partier. Även om man skulle göra det alldeles orimliga antagandet att kommunisternas tillbakagång på närmare 130.000 röster helt åstadkommit genom hemmasittning av f. d. kommunistväljare, förblir ökningen för socialdemokratin på 310.000 röster likväl mindre än det framräknade nettoökningstalet för socialgrupp III på 350.000. Det överskott av icke-socialistiska arbetare som här måste föreligga växer sedan med varje arbetare som lämnat kommunismen för socialdemokratin och med varje nettotillskott som socialdemokratin fått från tjänstemän, hantverkare och andra som räknas till »högre» socialgrupper.

I själva verket tvivlar ingen på att förskjutningarna i partiernas röstetal har åstadkommit genom en komplicerad process, där tillskottet av nya väljare endast är den ena stora faktorn, medan åsiktförändringar bland

¹ Officiella uppgifter om socialfördelningen vid valet 1946 föreligger ej, men då den totala röstfrekvensen var nästan exakt densamma som 1944 har det förefallit rimligt att räkna också med samma delfrekvenser. En jämförelse direkt mellan den kända socialfördelningen 1944 och den uppskattade 1948 skulle ha föga intresse eftersom hela sex årgångar av röstberättigade tillkommit under mellantiden.

² Röstfrekvensen bland 21- och 22-åringar har med stöd av Gallupmaterialet uppskattats till närmare 60 procent. Hänsyn till hemmasittning bland f. d. kommunistväljare har ej kunnat tagas.

³ När det gäller dessa förändringar spelar vänstersocialisternas små röstsiffror ingen roll.

Parti m. m.		1932	1936	1940	1944	1946	1948
Högern	röstetal	576.803	512.781	518.346	488.921	494.949	478.779
	röstproc.	23,1	17,6	18,0	15,9	14,9	12,3
Bondef.	röstetal	351.215	418.840	344.345	421.094	452.793	480.360
	röstproc.	14,1	14,3	12,0	13,6	13,6	12,4
Folkp.	röstetal	301.744	376.161	344.113	398.293	520.593	882.416
	röstproc.	12,1	12,9	12,0	12,9	15,6	22,8
Soc.-dem.	röstetal	1.040.689	1.338.120	1.546.804	1.436.571	1.478.818	1.789.440
	röstproc.	41,7	45,9	53,8	46,6	44,4	46,1
Kommun.	röstetal	74.245	96.519	101.424	318.466	372.424	244.812
	röstproc.	3,0	3,3	3,5	10,3	11,2	6,3
Övriga	röstetal	150.410	175.332	19.385	22.959	11.628	3.405
	röstproc.	6,0	6,0	0,7	0,7	0,3	0,1
Samtliga	röstetal	2.495.106	2.917.753	2.874.417	3.086.304	3.331.205	3.879.212

dem som tidigare varit aktiva väljare utgör den andra. En närmare föreställning om hela processen kan endast ett sådant enkätmaterial som Gallups lämna. Tvivel här visserligen yppats huruvida Gallupmaterialet kan vara tillförlitligt i dessa stycken, sedan det visat sig att partifördelningen vid valet avvek med flera procent från den »förutspådda». Men då en kontrollräkning visar att de av Gallup registrerade partisympatierna ger ett gott utslag om de multipliceras med de sannolika faktiska röstfrekvenserna (och icke med frekvenserna från föregående val såsom fallet var i de publicerade förhandsanalyserna) förefaller det berättigat att visa samma förtroende för materialet denna gång som tidigare.⁴

Vad enkätmaterialet har att berätta om övergångar mellan partierna kan sammanfattas på följande sätt. Folkpartiet har gjort nettovinster från alla håll, främst från socialdemokratin och därefter från högern; ungefär en tredjedel av partiets nettoökning på 362.000 röster har uppstått på detta sätt. Kommunisterna företer motsatt bild med idel förluster, varav den ojämförligt största delen kommit socialdemokratin tillgodo; om detta är huvudsaken till det kommunistiska röstetalets nedgång med inte mindre än 128.000 torde dock en viss del bero på ren hemmasittning bland dem som 1946 stödde partiet. Ifråga om partibyten har bondeförbundet intagit en utpräglad mellanställning, där vinster och förluster utjämnat varandra; den blygsamma röstökningen på 28.000 är alltså att hänföra till nya väljare. Högerens minskning med 16.000 röster motsvaras däremot helt av övergångar till folkpartiet. Också socialdemokratin torde, trots sina stora tillskott av f. d. kommunister, inte ha vunnit på partibytena, och dess nettoökning på 311.000 röster förutsätter därför ett tillskott av samma storleksordning ur mobiliserade valmansreserver.

⁴ Jfr särskilt valanalysen i denna tidskrift 1944, sid. 359—61.

Både övergångarna och nytillskotten måste ha påverkat socialfördelningen inom partierna. I jämförelse med 1944⁵ visar årets Gallupundersökningar att inslaget av arbetare förstärkts i folkpartiet, men försvagats i bondeförbundet, samt att kommunisternas förankring utanför de egentliga arbetarleden decimerats. När det gäller socialgruppernas fördelning på partier utövar högern fortfarande den största dragningskraften i socialgrupp I, men folkpartiets andel är numera föga mindre. I grupp II har folkpartiet gått upp till ledningen, närmast följt av socialdemokratin och med bondeförbundet på tredje plats; skillnaden mellan de nämnda partiernas andelar är dock ganska ringa. Vad slutligen socialgrupp III beträffar röstar liksom förut omkring 70 procent med socialdemokratin, men folkpartiet har nu ryckt upp på andra plats ett gott stycke framför kommunisterna.

Mot bakgrund av dessa uppgifter kan valresultatet karakteriseras under dubbelt perspektiv, rent numeriskt och socialt differentierat. Socialdemokratin har hållit sin ställning som ledande parti med något större andel i valmanskåren än 1946, men något mindre än 1944; riktningens struktur är i det närmaste oförändrad. Folkpartiet rycker upp som en allt farligare konkurrent med en enastående snabb och kraftig röstökning; ehuru partiet hittills inte nått längre än till hälften av socialdemokratins numeriska styrka, får likväl den liberala främarschen ett speciellt drag av hot mot »arbetarpartiernas» långvariga övervikt därigenom att nytillskottet av liberala väljare ur socialgrupp III varit ännu större än liberalismens återvinningar i socialgrupp II. Utan att några direkta överflyttningar av betydelse kan spåras mellan folkpartiet och kommunismen har det senare partiet utvecklats i motsatt riktning — röstförlusterna är mycket stora i absoluta tal och ännu större i relativa, vartill kommer att förlusterna i socialgrupp II (som i det närmaste lett till utplåning) överträffas av tillbakagången bland de egentliga arbetarna. Den koncentration till en enda yrkesgrupp, som präglar kommunismens utveckling, har sin motsvarighet hos bondeförbundet, som till stor del förlorat sitt inslag av lantarbetare och likställda, men i stället stärkt sitt grepp om hemmansägarna så pass att den totala röstsumman ökats, dock inte tillräckligt för att hålla partiets procentandel i valmanskåren. Högern, slutligen, har gjort förluster både i absoluta och relativa tal, men därför att förlusterna synas vara tämligen jämnt fördelade på skilda socialgrupper ter sig förändringen mera som ett allmänt svaghetstecken än som någon egentlig kris; av vissa indicier att döma är det dock troligt att partiets underlag på landsbygden fortsätter att svikta i snabbare takt än tätortsunderlaget.

Ett studium av partifördelningen valkretsvis ger intrycket att utvecklingen från 1946 till 1948 varit ännu mera jämn och enhetlig än den var från 1944 till 1946.

Detta gäller särskilt den riktning som vid båda tillfällena noterat de största förskjutningarna, alltså folkpartiet. När 1946 års siffror förelåg, kunde liberalerna glädja sig åt stärkt ställning i både absoluta och relativa

⁵ 1946 gjordes inga riksomfattande Gallupundersökningar beträffande valet.

tal överallt utom på Gotland; 1948 är frammarschen undantagslös och på många håll uppseendeväckande stor. Medan partiets relativa styrka intill årets val nådde sitt maximum (omkring en fjärdedel av rösterna) i Norrlandsfrisinnets Västerbotten och i det av ideella organisationer genomsyrade Jönköpings län, återfinns nu toppsiffrorna (drygt en tredjedel av rösterna) i Stockholm och Göteborg. Som förklaringar ligger det nära till hands att peka på den liberala pressens dominans i de två storstäderna samt på den kända omständigheten att storstadsborna även i politiskt hänseende är mera rörliga än medborgarna i övrigt. En blick på ökningstakten ger emellertid skäl till skepsis mot de anförda motiven. I Hallands, Kronobergs och Kalmar län samt i skånska 4-stadskretsen har folkpartiets procentsiffror vuxit ännu snabbare än i de bägge största städerna; här lämpar sig varken tidningsupplagorna eller rörligheten som förklaringar, utan man får stanna vid någon sådan irrationell term som »genomslagskraft». Ett särskilt skäl att tala om politiskt genombrott för folkpartiets del är också att dess framgångar varit minst lika markerade i kretsar där partiet val efter val blivit orepresenterat som på de håll där organisationen och anslutningen vidmakthållits sedan 1900-talets början.

Också socialdemokratien har ökat sina absoluta röst-siffror i samtliga valkretsar och, liksom folkpartiet, genomgående slagit sina egna rekord enligt denna måttstock. Procentuellt innebär de socialdemokratiska resultaten i stort sett att 1944 års nivå återställts och 1946 års försvagning sålunda övervunnits. I endast fyra valkretsar är partiets andel nu något lägre än vid något av de närmast föregående valen, i fjorton däremot något högre — samtliga de sistnämnda är sådana, där kommunisterna pressats avsevärt tillbaka. Någon direkt korrelation mellan socialdemokratins och folkpartiets toppar resp. vågdalar kan däremot inte påvisas i valkretssiffrorna, ett faktum som stämmer väl med den på Gallupmaterialet grundade bilden av partibyten och nytillskott.

Enhetligheten i utvecklingen är minst lika påfallande för kommunisternas del. Deras röstsummor ligger nu i varje valkrets under 1946 års, samt i alla valkretsar utom Norrbottens även under siffrorna från 1944. I procent av giltiga röster är den kommunistiska andelen undantagslöst lägre denna gång än vid de två närmast föregående valen. Däremot har bottenläget från 1940 icke återställts på något annat håll än Gotland.

För både högern och bondeförbundet är skillnaderna i kretsarnas absoluta röst-siffror 1944, 1946 och 1948 skäligen små. Medan bondeförbundet noterar övervägande förstärkningar, är däremot försvagningar regeln för högern. Ett direkt sammanhang synes härvidlag föreligga, även om det inte framträder så bjärt som när de sista stora folkpartivinsterna i Stockholm och Göteborg ackompanjeras av betydande högerförluster. När det gäller relativ andel av rösterna noterar högern genomgående bottenrekord vid 1948 års val. För bondeförbundets del kan man snarare tala om en utjämning nedåt, så att partiets nytillskott visat sig mindre otillräckliga i de nordliga länen än i landets södra och mellersta delar; Västerbotten är den enda valkrets, där bondeförbundets procentsiffra nu ligger något över 1944 års nivå.

Balansen mellan partierna har inte undergått någon förändring när det gäller ledningen i röstsiffror. Socialdemokratin är således fortfarande störst i samtliga valkretsar. I tio har partiet denna gång fått absolut majoritet, vilket är ett något större antal än 1944 och 1946 men ett något lägre än 1940 och 1942. Också marginalen mellan de socialdemokratiska röstsiffrorna och det näst största partiets har i regel förblivit stor. I endast tre kretsar är den mindre än 5 procentenheter, nämligen Stockholm och Göteborg, där folkpartiet närmar sig ledningen, samt på Gotland, där bondeförbundet länge varit mycket starkt. Folkpartiets frammarsch har i tjugo valkretsar lett till andraplaceringen i röstetal. Motsvarande ställning hålls av bondeförbundet i fem fall, utom Gotland även Kronobergs, Kalmars, Malmöhus och Hallands länsvalkretsar. Högern är fortfarande näst störst i fyrstads-kretsen och i Älvsborgs södra krets. Kommunisternas andraplats i Norrbotten är ävenledes bevarad.

Trots att bondeförbundet ånyo markerat en önskan att betraktas som mera välvilligt mot socialdemokratin än högern och folkpartiet, samt trots att rågången mellan demokrater och kommunister dragits upp med ökad skärpa, har balansen mellan de socialistiska huvudpartierna (socialdemokrati och kommunism, tidigare även socialistiska partiet) å ena sidan och de icke-socialistiska (höger, bondeförbund och folkparti) å den andra ingalunda förlorat sitt intresse. Snarare kan man säga att den blivit mer betydelsefull för de praktiska kombinationerna än förr, sedan socialdemokratin nu för första gången på länge visar ett lägre riksröstetal, c:a 1.790.000, än de icke-socialistiska riktningarnas sammanlagda siffra på 1.840.000 — detta måste ju betyda att kommunisternas åtminstone passiva stöd kan bli av större vikt för socialdemokratins maktutövning än tidigare. I jämförelse hälften av de 28 andrakammarkretsarna har socialdemokratins röstetal blivit lägre än summan av de icke-socialistiska partiernas; fördelningen är emellertid samtidigt sådan, att kommuniströsterna endast i två av dessa kretsar (Stockholms län och Göteborgs stad) framträder som den tunga på vågen de utgör när man jämför röstmassorna i hela riket. Att riksbalansen undergår en märklig utveckling åskådliggörs av nedanstående tabell över de politiska »blockens» procentandelar⁶ av valmanskåren, sedan det socialdemokratiska genombrottet ägde rum 1932.

Politiska »block»	1932	1936	1940	1944	1946	1948
Socialistiska partier	50,3	54,5	58,0	57,3	55,8	52,5
Icke-soc. partier	49,7	45,5	42,0	42,7	44,2	47,5
Skillnad	0,6	9,0	16,0	14,6	11,6	5,0

Skillnadsraden i tabellen beskriver en vacker sinuskurva med toppen på 16-årsperiodens mitt. Detta innebär naturligtvis ingen anvisning om att de

⁶ Partier som icke erövat något mandat och partier som faller utanför indelningsgrunden har därvid borträknats.

icke-socialistiska partierna skulle fortsätta att öka sin andel i väljarkåren och i framtiden återvinna den majoritet de hade före 1932. Som skäl för ett sådant antagande kan emellertid anföras att de sedan 1940 förvärvat växande anslutning inom de stora kategorierna nya väljare, medan däremot möjligheterna till ny mobilisering av socialistiska väljarreserver efter 1948 års rekorddeltagande torde vara mindre än hittills. Det bör även påpekas — utan att läggas till grund för något slags prognos — att tabellens slutår 1948 liksom begynnelseåret 1932 uppvisar »borgerlig» övervikt gentemot socialdemokratin enbart, vilket icke förekommit vid något mellanliggande val, samt att det kommunistiska nederlaget 1948 i motsats till 1940 icke förenats med någon ökning av de socialistiska partiernas sammanlagda röstandel.

Mandatfördelningen. Partiernas ställning i andra kammaren kom icke att undergå samma väsentliga förändring som deras ställning hos väljarna — bland de valda behåller nämligen socialdemokratin den övervikt mot »de borgerliga» som försvunnit i röstsiffrorna. Däremot uppnår det största riksdagspartiet inte längre de 115 platserna som utgör hälften av kammarnumerären. Dess bevarade 112 mandat mot »de borgerligas» 110 är emellertid tillräckligt många för att reducera kommunisterna till betydelselöshet i alla sannolika lägen av politiskt avgörande betydelse. Hur partiernas kammarstyrka förändrats framgår i övrigt av nedanstående tabell, som också — under beteckningen »riksmandat» — anger, hur platserna skulle fördelats, om riket varit en enda valkrets.

År	H	Bf	Fp	S	K	Ö	
1932	verkl. mandat	58	36	24	104	2	6
	»riksmandat»	54	33	27	97	6	13
1936	verkl. mandat	44	36	27	112	5	6
	»riksmandat»	41	33	30	106	7	11
1940	verkl. mandat	42	28	23	134	3	—
	»riksmandat»	42	28	27	124	8	1
1944	verkl. mandat	39	35	26	115	15	—
	»riksmandat»	37	31	30	108	24	—
1948	verkl. mandat	23	30	57	112	8	—
	»riksmandat»	28	28	53	107	14	—

En jämförelse mellan den verkliga mandattilldelningen och de tänkta riksmandaten visar att bondeförbundet och socialdemokratin blivit något överrepresenterade 1948 liksom vid samtliga val under senare tid. Huvudorsaken är att båda partierna har en gynnsam fördelning av sina röster på valkretsarna: socialdemokratin får utdelning överallt, där det ställer upp, och bondeförbundet överallt utom i Blekinge och de rena stadskretsarna.

Motsatt ytterlighet företräds som vanligt av kommunisterna; antalet »bortkastade» röster har för dem blivit extra stort i år, när de inte nått representation i mer än fem kretsar mot tio vid 1944 års val. Ett nytt läge har däremot inträtt för både högern och folkpartiet. Det senare har för första gången på mycket länge blivit representerat i samtliga kretsar och som följd därav ryckt upp bland de partier som förtjänar på valsysteemets egenheter. Högern däremot blir nu utan mandat på åtta andrakammarbänkar och hör därför, för första gången i sin historia, till de underrepresenterade.

Detaljerna i mandatutslaget har rimligtvis påverkats av den borgerliga kartellen, som tillämpats i alla kretsar utom Göteborgs stad. Hur stor denna inverkan är kan inte beräknas, eftersom det inte bara är uträkningen som påverkas utan också röstfördelningen — man jämför exempelvis å ena sidan Stockholm, där kartellen anlåtats och bondeförbundet uppträtt med några tusen röster, samt å andra sidan det kartellfria Göteborg, där bondeförbundet avstod från att delta. Ett viktigt resultat av årets mandatfördelning och kartelldiskussion är emellertid att samtliga partier, ehuru med växlande motiv, visat ökat intresse för en sådan justering av valsystemet att kartellarrangemang skulle te sig överflödiga.

Också i ett annat hänseende har vallagens regler satts under förnyad debatt, nämligen beträffande möjligheten att rösta utan personlig inställelse i distriktets vallokal. Bestämmelserna och föreskrifterna om poströstning för de sjuka på lasaretten hade denna gång gjorts avsevärt mer generösa än förut, vilket medförde att åtskilliga tusen patienter fick sin teoretiska rösträtt förvandlad till effektiv. Detta framsteg skärpte emellertid uppmärksamheten på det faktum att ett ojämförligt mycket större antal gamla och sjuka inte är i stånd att rösta därför att de inte kan ta sig fram till eller upp i vallokalerna och samtidigt saknar rätt att begagna poströstning och/eller äkta-makeförsändelse. Det förefaller rimligt att tänka sig att genomförandet av de nya bestämmelserna om medborgarkort skall tillåta en kraftig röjning bland de praktiska hindren för rösträttens utövning.

Partier	1944 antalet poströster på resp. partier		1946 antalet poströster på resp. partier		1948 antalet poströster på resp. partier	
	i % av samtliga poströster	i % av partiets röstetal	i % av samtliga poströster	i % av partiets röstetal	i % av samtliga poströster	i % av partiets röstetal
Högern	35,5	4,35	39,2	4,82	26,8	6,38
Bondeförb.	5,8	0,82	5,2	0,70	5,3	1,25
Folkpartiet	15,2	2,29	21,0	2,42	31,0	4,00
Socialdemokr.	35,3	1,47	29,5	1,21	33,7	2,14
Kommunister	7,4	1,39	4,7	0,76	3,1	1,43
Alla partier	100,0	1,95	100,0	1,83	100,0	2,93

I detta sammanhang har det betydelse att poströstningen enligt gällande, skäligen restriktiva regler tydligen håller på att undergå en utveckling, som kan betecknas såsom en demokratisering. Såväl det växande totalantalet poströster (i år omkring 117.000 mot omkring 63.000 vid vardera 1944 och 1946 års val) som en mera allsidig fördelning av giltiga poströster på partierna, belyst i ovanstående tabell, tyder på att poströstningens ursprungliga karaktär av specialförmån för tjänstemän och affärsmän börjat brytas.

Omdömet att poströstningen håller på att ändra social och partipolitisk innebörd stöds framförallt av två iakttagelser. Vid 1948 års val har ordningsföljden mellan partierna ifråga om andel i poströsterna (vänstra kolumnen under varje årtal) för första gången blivit densamma som ordningsföljden i hela röstmassan. Samtidigt ger siffermåtten på poströstningens betydelse för partier med skiftande social sammansättning (högra kolumnen under varje årtal) vid handen att en aktningssvård poströstningsfrekvens numera kan uppnås också av partier som i stor utsträckning hämtar sina väljare ur socialgrupp III; förhållandet illustreras tydligast av folkpartiet som i högre grad än något annat parti ökat *både* sin förankring bland arbetarna och sitt utbyte av poströsterna. Det skall icke bestridas att den högre poströstningsfrekvensen i socialgrupp III kan stå i samband med rörligheten på arbetsmarknaden. Denna rörlighet lär emellertid inte ha haft nämnvärt större proportioner under tiden från mantalsskrivningen 1947 till valet 1948 än den hade 1945—46. Att rent tekniska omständigheter inte räcker till för att motivera poströstningens utveckling framgår för övrigt av bondeförbundets siffror. Ingen samhällsgrupp torde så sällan byta mantalsskrivningsort och företaga så få resor under val- och skördetiden som de i detta läger dominerande hemmansägarna, men icke desto mindre har deras parti kunnat inregistrera en ökning av poströsternas betydelse som inte understiger genomsnittet.

Det bör slutligen påpekas att poströsternas höjda andel i hela röstantalet (nedersta raden i tabellen) inte medfört att mandatfördelningen vid den definitiva sammanräkningen i nämnvärd utsträckning kommit att avvika från vad som preliminärt beräknats. Enda förändringen blev att kommunisternas hopp om ett mandat i Västernorrlands län gäckades. Självfallet skulle chansen till ömkastningar genom poströsterna något ökas om rätten till poströstning väsentligt vidgades, men eftersom anledningarna att betrakta poströsterna som en förmån för den icke-socialistiska minoriteten håller på att försvinna, förefaller det också politiskt rimligt att diskutera en rätt att rösta per post för alla som har reellt behov därav — en sådan åtgärd skulle ligga i linje med det genombrott ifråga om valdeltagandet som är det märkligaste draget i 1948 års val.

J. L. Hartmann.

Administrationn och den personliga friheten. Vid skildrandet av särskilt främmande samhällsskick framträda inom den rätts- och statsvetenskapliga litteraturen skilda aspekter eller grupper av synpunkter — stundom starkt isolerade från varandra — som bestämmande för fram-

ställningen. Det torde vara berättigat att tala om en statsrättslig (eller konstitutionell), en processrättslig (eller »juridisk») och en förvaltningsrättslig aspekt. Den *statsrättsliga aspekten*, som ofta präglar arbeten inom statskunskapen, tar främst sikte på fördelningen av makten inom samhället, vilken framträder i konstitutionens kompetensregler, utformningen av bestämmelser om medborgerlig rösträtt och skilda garantier för dennas utövning, t. ex. uppehållandet av opinions- och tryckfrihet. Man uppnår härigenom en bild av hur de politiska besluten fattas och av gränserna för den politiska maktutövningen från deras sida som inneha nyckelställningar i samhället. Hur objektivt utförd en sådan framställning än må vara, ligger bakom den gärna en värdering. I varje fall forskare från den västerländska kulturkretsen betrakta förevaron av allmän och hemlig rösträtt, fri opinionsbildning och parlamentarism som tecken på att det samhälle, vars förhållanden äro i fråga, uppnått ett högre politiskt stadium.

Den *processrättsliga aspekten*, som ligger nära till hands för jurister av facket, beaktar särskilt i vad mån rättssäkerheten är tryggad genom förekomsten av domstolar, som arbeta opartiskt och enligt en processordning, som ger möjlighet för envar part att få sina argument framförda och prövade och som över huvud innefattar garanti för att stiftade lagar faktiskt bli gällande och tillämpade på samma sätt i lika fall. Är domarmakten beroende av regeringsmakten eller avviker processordningen från en viss standard, betraktas samhällsordningen som primitiv. Naturligtvis bortses i allmänhet inte från att bilden av ett samhällsskick inte blir fullständig, om inte också lagarnas innehåll tas i betraktande. Men stundom uppmärksammas inte tillbörligt, att inte ens maktförhållandena, den organisatoriska ramen, bli adekvat angivna, om inte både den statsrättsliga och den processrättsliga aspekten anläggas. Man torde vara berättigad att säga, att också mycket ingående skildringar av de konstitutionella förhållandena i England få ett diskutabelt sanningsvärde, om inte domstolarnas ställning beaktas och den processrättsliga aspekten införs. Än tydligare är, att den processrättsliga aspekten ensam blott ofullständigt anger hur makten i samhället faktiskt är fördelad.

Länge har den *förvaltningsrättsliga aspekten* varit skjuten åt sidan. Orsaken har väl varit, att förvaltningens verksamhet inte tidigare ingripit så djupt i de enskildas liv eller, då så skett, att ingreppen kunnat betraktas som utflöde av en maktkoncentration hos regeringen, som tagit sig uttryck redan i konstitutionen. Nu är det annorlunda. Ett statskick kan te sig exemplariskt från den statsrättsliga aspekten, men en undersökning av den kompetens på förvaltningens område, som tillkommer regeringen och underordnade förvaltningsmyndigheter, kan påvisa vida starkare koncentration av makten hos denna än konstitutionens regler låta ana; möjligheterna till kontroll av och influens på samhällsförhållandena för parlament och röstberättigade kunna därför vara relativt obetydliga. På liknande sätt blir en undersökning ur den processrättsliga aspekten inadekvat, om vid sidan av domstolarna ingrepp kunna ske mot t. ex. den personliga friheten eller medborgarnas egendom.

Det som här kallats den förvaltningsrättsliga aspekten på rättsordningen har på senaste tid vunnit beaktande i vårt land. Möjligheterna att genom

angelägenheter», utsäger icke någonting, som direkt kan tagas till intäkt för utvidgade befogenheter. Den nya regeln har emellertid antagits tillgodose kravet å en »kvalitativ uppskattning» av kommunernas angelägenheter i motsats till en äldre kvantitativ sådan, ehuru bl. a. departementschefen i sin motivering ville visa, att såväl uttrycket »gemensamma» som »ordnings- och hushållningsangelägenheter» i den tidigare lydelsen saknat större betydelse för praxis. Härav uppkommande svårigheter vid kompetensregelns bestämning ha föranlett en rad motiveringsuttalanden i betänkande, proposition och utskottsutlåtande. Såsom i reservationen till K.U:s utlåtande framhålls, torde regeringsrätten i sin praxis icke alltid nödgas följa de anvisningar, som sålunda givits.

Kommunallagarnas bestämmelser om kvalificerad majoritet inom primärkommuner och landsting ha upphävts. K.U. uttalade i anledning av förslaget härom, att grundsatsen, att beslut inom representativ församling fattas med enkel majoritet, framstår som den naturliga arbetsmetoden för de beslutande organen i ett demokratiskt samhälle, i varje fall när det som här gäller åtgärder av ordinär natur. I den vid utlåtandet fogade reservationen uttalades, att den kvalificerade majoriteten icke borde borttagas i frågor, som avse beslut om avhändande och inköp av fastighet, om anslag till nytt ändamål och behov samt om upplåning och borgen. I övriga fall ansågs reglerna i ämnet utan olägenhet kunna bortfalla.

Sedan 1947 års riksdag begärt utredning och förslag rörande sådan ändring av kommunallagarna för land och stad, att kommunerna bereddades möjlighet att utse ett i förhållande till sin folkmängd *större antal fullmäktige* än vad enligt gällande regler kunde ske och kommunallagskommittén avgivit förslag i ämnet, framlades detta i proposition nr 140. Den föreslagna höjningen av maximitalen för antalet fullmäktige tillstyrktes av K.U.

Slutligen innehöll propositionen förslag till ändrade bestämmelser rörande *landskommunernas medelsförvaltning*, bl. a. innebärande, att hela den ekonomiska förvaltningen skall kunna sammanföras till kommunalnämnden utan att kommunen därför behöver anställa tjänstemän. K.U. hade intet att erinra emot förslaget.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande över propositionen till alla delar.

Samtliga vid riksdagen väckta motioner rörande ändringar i kommunallagarna, för vilka härnedan redogöres, avslogos på K.U:s hemställan av skilda anledningar.

Ett förslag om utredning rörande lagstiftning angående tryggheten av förtjänst och skicklighet såsom norm vid kommunala tjänstetillsättningar och införande av materiell prövning i besvärsväg därav, föranledde K.U. (utl. nr 13) att framhålla, att en lämplighetsprövning av kommunal tjänstetillsättning av statligt organ skulle innebära ett allvarligt intrång i den kommunala självbestämmanderätten. Frågan om en rent kommunal besvärshanordning borde likväl omprövas, vilket utan särskild anmaning borde kunna ske inom 1946 års kommunallagskommitté.

Med liknande hänvisning till kommunallagskommittén avstyrkte K.U. motion om ändring av 13 § L.K.S. avseende borttagande av bestämmelsen

angelägenheter», utsäger icke någonting, som direkt kan tagas till intäkt för utvidgade befogenheter. Den nya regeln har emellertid antagits tillgodose kravet å en »kvalitativ uppskattning» av kommunernas angelägenheter i motsats till en äldre kvantitativ sådan, ehuru bl. a. departementschefen i sin motivering ville visa, att såväl uttrycket »gemensamma» som »ordnings- och hushållningsangelägenheter» i den tidigare lydelsen saknat större betydelse för praxis. Härav uppkommande svårigheter vid kompetensregelns bestämning ha föranlett en rad motiveringsuttalanden i betänkande, proposition och utskottsutlåtande. Såsom i reservationen till K.U:s utlåtande framhölls, torde regeringsrätten i sin praxis icke alltid nödgas följa de anvisningar, som sålunda givits.

Kommunallagarnas bestämmelser om kvalificerad majoritet inom primärkommuner och landsting ha upphävts. K.U. uttalade i anledning av förslaget härom, att grundsatsen, att beslut inom representativ församling fattas med enkel majoritet, framstår som den naturliga arbetsmetoden för de beslutande organen i ett demokratiskt samhälle, i varje fall när det som här gäller åtgärder av ordinär natur. I den vid utlåtandet fogade reservationen uttalades, att den kvalificerade majoriteten icke borde borttagas i frågor, som avse beslut om avhändande och inköp av fastighet, om anslag till nytt ändamål och behov samt om upplåning och borgen. I övriga fall ansågs reglerna i ämnet utan olägenhet kunna bortfalla.

Sedan 1947 års riksdag begärt utredning och förslag rörande sådan ändring av kommunallagarna för land och stad, att kommunerna bereddcs möjlighet att utse ett i förhållande till sin folkmängd *större antal fullmäktige* än vad enligt gällande regler kunde ske och kommunallagskommittén avgivit förslag i ämnet, framlades detta i proposition nr 140. Den föreslagna höjningen av maximaltalen för antalet fullmäktige tillstyrktes av K.U.

Slutligen innehöll propositionen förslag till ändrade bestämmelser rörande *landskommunernas medelsförvaltning*, bl. a. innebärande, att hela den ekonomiska förvaltningen skall kunna sammanföras till kommunalnämnden utan att kommunen därför behöver anställa tjänstemän. K.U. hade intet att erinra emot förslaget.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande över propositionen till alla delar.

Samtliga vid riksdagen väckta motioner rörande ändringar i kommunallagarna, för vilka härnadan redogöres, avslögos på K.U:s hemställan av skilda anledningar.

Ett förslag om utredning rörande lagstiftning angående tryggandet av förtjänst och skicklighet såsom norm vid kommunala tjänstetillsättningar och införande av materiell prövning i besvärsväg därav, föranledde K.U. (utl. nr 13) att framhålla, att en lämplighetsprövning av kommunal tjänstetillsättning av statligt organ skulle innebära ett allvarligt intrång i den kommunala självbestämmanderätten. Frågan om en rent kommunal besväransordning borde likväl omprövas, vilket utan särskild anmaning borde kunna ske inom 1946 års kommunallagskommitté.

Med liknande hänvisning till kommunallagskommittén avstyrkte K.U. motion om ändring av 13 § L.K.S. avseende borttagande av bestämmelsen

mot av riksdagens första kammare, valedels röstvärde, om namn för själva riksdagsmannavalet finnes å valedeln, icke må tillgodoräknas annat efterträdarenamn än sådant, som särskilt upptagits för den först avgångne, och länsstyrelsen förty rätteligen förfarit, lämnar Kungl. Maj:t besvären utan bifall». Motionären hemställde nu om sådant förtydligande av L.V.R., »att den omständigheten att innehavare av ordinarie plats å spaltad valedel av sagt sig kandidatur icke skall medföra, att för denne uppfört efterträdarnamn uteslutes från placering vid röstsammanräkning för utseende av efterträdare till riksdagsman, som avgått före valperiodens utgång». Motionären byggde sålunda på antagandet, att den personliga suppleantens mandat vore beroende av om den som upptagits såsom namn för själva riksdagsmannavalet före ny röstsammanräkning ingivit avsägelse eller ej. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 22) över motionen uttalade K.U., att motionärens konklusion ej vore riktig. I det refererade fallet kunde de å valedeln upptagna personliga suppleanterna, med undantag för den ursprungligen valde riksdagsmannens, komma i fråga först sedan de för själva riksdagsmannavalet upptagna namnen förbrukats. Med hänvisning till att den av motionären föreslagna ordningen icke innebure någon förbättring och att regeringsrättens utslag undanröjt all tvekan om gällande reglers innebörd avstyrktes motionen.

Enligt gällande medborgarskapslagstiftning blir barn utom äktenskap med svensk moder och statslös fader svensk medborgare, medan barn inom äktenskap med samma föräldraförhållanden blir statslöst. Endast genom increscens eller naturalisation kan barnet i det sistnämnda äktenskapet förvärva svenskt medborgarskap. Detta förhållande grundar sig på regeln, att barn inom äktenskap följer faderns nationalitet under det att barn utom äktenskap följer moderns. De otillfredsställande konsekvenserna av angivna system föranledde K.U. att, i anledning av motion i ämnet, hemställa, att riksdagen ville begära skyndsamt utredning av frågan om *förvärvande av svenskt medborgarskap för barn inom äktenskap av statslös fader och svensk moder*. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

De kanske betydelsefullaste *kommunalrättsliga frågor*, som varit föremål för riksdagens behandling sedan 1862, framlades i proposition nr 140. De i propositionen upptagna förslagen byggde på 1946 års kommunallagskommittés betänkande (S.O.U. 1947:53) och en otryckt promemoria från kommittén av den 10 januari 1948.

De väsentligaste spörsmålen avsågo ändrade bestämmelser om *den kommunala kompetensen* samt borttagande av reglerna om *kvalificerad majoritet*.

Det skulle föra för långt att här mera ingående redogöra för de olika synpunkter som framkommit å den kommunala kompetensen under förarbetenas skilda stadier. Känt torde väl vara, att den av riksdagen på K.U:s hemställan (utl. nr 24) antagna nya lagstiftningen mött en djupgående kritik från kommunalrättslig expertis, främst därvid kommitté- och utskottsreservanten professor Nils Herlitz. Den nya kompetensbestämmelsen, som stadgar, att kommunen själv äger vårda »sina angelägenheter» i stället för som förut »sina gemensamma ordnings- och hushållnings-

I tvenne motioner hemställdes om revision av grunderna för de offentliga tjänstemännens rättsställning i samband med en allmän tjänstemannalagstiftning, omfattande även de kommunalt anställda tjänstemännen. K.U. erinrade i sitt utlåtande (nr 12) om att riksdagen åren 1942 och 1946 begärt utredning i ämnet. Med hänsyn till att det kunde förutsättas, att utredningsresultatet borde kunna förväntas föreligga i god tid före utgången av instundande andrakammarperiod, hemställde utskottet om avslag å motionerna, vilket bifölls av riksdagen.

Den av 1947 års riksdag begärda utredningen om åtgärder i syfte att underlätta valdeltagandet för å sjukvårdsanstalter intagna röstberättigade personer (se denna tidskr. 1947 s. 429) resulterade i proposition (nr 104) i ämnet, vilken på K. U:s hemställan antogs av riksdagen. De nya reglerna i L.V.R. 70 § 1 mom. och K.V.L. 35 § 1 mom. innebära dels att vid allmänna val till andra kammaren samt av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige tillfälliga postanstalter — varunder torde innefattas även avdelningar av närbelägna fasta postanstalter — å valdagen inrättas vid vissa sjukvårdsanstalter, dels ock att den som vårdas på sjukvårdsanstalt, där postanstalt finnes inrättad, tillförsäkras rätt att rösta å denna utan hinder av att sjukvårdsanstalten är belägen å den ort där han är uppförd i röstlängden. Vidare har enligt förslag i samma proposition registrering av partibeteckningar överflyttats från justitiedepartementet till inrikesdepartementet. Härav föranleddes ändring i L.V.R. 54 § 2, 5 och 7 mom. De nya reglerna ha tillämpats vid höstens andrakammarval.

Ett antal motioner åsyftande andra ändringar i reglerna om riksdagsmannaval ha emellertid icke vunnit riksdagens bifall. Sålunda avvisades förslaget att endast svenska medborgare skola medräknas i den folkmängd, som skall ligga till grund för mandatfördelningen mellan valkretsarna. Avslaget motiverades av att mandatfördelningen ej kan antagas bli påverkad av att de kyrkobokförda utlänningarna medräknas i befolknings-siffrorna. Ett förslag, att ingen valkrets skall välja färre än fem riksdagsmän (med undantag för Gotland), föll bl. a. under hänvisning till att principen om mandatens relation till folkmängden icke bör övergivas. Ävenledes avslogs motion med hemställan om utredning av det nuvarande valsystemet i syfte att bereda större plats för s. k. personval.

Ett uppmärksammat avgörande beträffande utseende av efterträdare till avgången ledamot av första kammaren föranledde motion angående förtydligande av L.V.R.

Vid ny röstsammanräkning den 29 december 1947 för utseende av efterträdare till avgången ledamot av första kammaren tillämpades i Östergötlands län vallagens regler sålunda, att A, som på valedeln under den först avgångne upptagits som namn för själva riksdagsmannavalet och som ingivit avsägelse före sammanräkningen, betraktades som obefintlig. Det för honom särskilt upptagna efterträdarnamnet på valedelns högra sida, B, ansågs likaledes obefintligt, varför nästa å ordinarie plats upptagna kandidat, C, utsågs till ledamot av F.K. Över länsstyrelsens beslut anfördes besvär, med yrkande att B måtte utses till riksdagsman. Regeringsrätten uttalade i utslag den 9 februari 1948 över besvären, att »enär vid röstsammanräkning för utseende av ny efterträdare åt den, som valts till leda-

riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t. Proposition skall dock icke anses vara avlämnad, förrän den anmäls i kamrarna av talmännen. Motioner skola kunna lämnas direkt till talmannen när som helst under sammanträde, icke såsom nu endast vid sammanträdes början eller slut. Av dessa reformer kräver endast den som avser propositionsavlämnandet en mindre grundlagsändring (R.O. § 54, st. 1). Motionsavlämnandet anses kunna reformeras genom ändrad tillämpning av R.O. § 55 i dess nuvarande ordalydelse.¹⁶

Vissa ändringar avse proceduren vid val till utskott m. m. och vid val som förrättas av riksdagens nämnder och utskott. Beträffande sistnämnda valförrättningar skall rådande praxis att förrätta valen med acklamation ges stöd i grundlagen. Vid val, som förrättas av kammare, skall acklamationsförfarande kunna användas, om en gemensam lista upprättats, vilken godkänts av kammarens ledamöter i talmänskonferensen. Val med slutna sedlar skall i sådant fall äga rum, endast om så många kammare-ledamöter, som tillsammans kunna besätta en plats i utskottet, begära det.¹⁷ Bestämmelsen syftar till att i regel göra det nuvarande valförfarandet överflödigt. Med hänsyn till att gemensam lista praktiskt taget undantagslöst användes är detta ofta mindre rationellt. Valbestämmelserna föreskriva även att val skall vara proportionellt, om två eller flera personer skola utses. Från dessa regler skola endast valet av ledamöter i talmänskonferensen och sådana val, varom särskilda grundlagsbestämmelser finnas meddelade, undantagas. De nya reglerna ha föranlett ändringar i R.O. §§ 33, 36 och 75.

Också reglerna för kammardebatten ha ändrats på vissa punkter. Replikrätten skall frigöras från det nu gällande villkoret att den replikerande tidigare skall ha yttrat sig i debatten. Efter talmannens beprövande skall också annan medlem av kammare få lämna upplysning eller göra rättelse med anledning av föregående talares yttrande eller bemöta angrepp från denne. Regeln ansluter sig till ett av utredningen framfört förslag, som icke medtagits i propositionen av fruktan för att replikrättens utsträckning skulle leda till snedvridning av debatten och missbruk av replikrätten. Riksdagen har emellertid anslutit sig till särskilda utskottets uppfattning att replikrätten också i dess utsträckt form är omgärdad av tillräckliga garantier mot missbruk. Riksdagen har också uttalat sig för att replikant skall ha företräde framför statsråd och att talmannen skall ha rätt att på

¹⁶ Riksdagens beslut överensstämde beträffande propositionsavlämnandet med regeringsförslaget. Utredningen hade icke sträckt sig längre än till att föreslå att statsrådsledamot skulle få lämna proposition direkt till talmannen utan debatt-avbrott i kammaren. Riksdagen följde däremot utredningen i fråga om sättet för motionsavlämnandet. Enligt regeringsförslaget skulle motionerna liksom propositionerna kunna avlämnas direkt till kammares kansli. Närvaron i kammare av vederbörande motionär, då motion väckes, syntes utskottet vara av så väsentlig betydelse att den icke borde slopas enbart av rationaliseringshänsyn.

¹⁷ Förebilden för den nya regeln är hämtad från kommunallagarna: »... såvida ej val med slutna sedlar begäres av minst så många ledamöter som motsvarar det tal, vilket erhålles, om samtliga röstberättigade ledamöters antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökat med ett...» (R.O. § 75). Jfr t. ex. lag om kommunalstyrelse på landet § 23, mom. 1, st. 4: »Val ... skall vara proportionellt, därest det begäres av minst så många väljande, som motsvara det tal, vilket erhålles, om samtliga väljandes antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökat med 1.»

riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t. Proposition skall dock icke anses vara avlämnad, förrän den anmälts i kamrarna av talmännen. Motioner skola kunna lämnas direkt till talmannen när som helst under sammanträde, icke såsom nu endast vid sammanträdes början eller slut. Av dessa reformer kräver endast den som avser propositionsavlämnandet en mindre grundlagsändring (R.O. § 54, st. 1). Motionsavlämnandet anses kunna reformeras genom ändrad tillämpning av R.O. § 55 i dess nuvarande ordalydelse.¹⁶

Vissa ändringar avse proceduren vid val till utskott m. m. och vid val som förrättas av riksdagens nämnder och utskott. Beträffande sistnämnda valförrättningar skall rådande praxis att förrätta valet med acklamation ges stöd i grundlagen. Vid val, som förrättas av kammare, skall acklamationsförfarande kunna användas, om en gemensam lista upprättats, vilken godkänts av kammarens ledamöter i talmanskonferensen. Val med slutna sedlar skall i sådant fall äga rum, endast om så många kammarledamöter, som tillsammans kunna besätta en plats i utskottet, begära det.¹⁷ Bestämmelsen syftar till att i regel göra det nuvarande valförfarandet överflödigt. Med hänsyn till att gemensam lista praktiskt taget undantagslöst användes är detta ofta mindre rationellt. Valbestämmelserna föreskriva även att val skall vara proportionellt, om två eller flera personer skola utses. Från dessa regler skola endast valet av ledamöter i talmanskonferensen och sådana val, varom särskilda grundlagsbestämmelser finnas meddelade, undantagas. De nya reglerna ha föranlett ändringar i R.O. §§ 33, 36 och 75.

Också reglerna för kammardebatten ha ändrats på vissa punkter. Replikrätten skall frigöras från det nu gällande villkoret att den replikerande tidigare skall ha yttrat sig i debatten. Efter talmannens beprövande skall också annan medlem av kammare få lämna upplysning eller göra rättelse med anledning av föregående talares yttrande eller bemöta angrepp från denne. Regeln ansluter sig till ett av utredningen framfört förslag, som icke medtagits i propositionen av fruktan för att replikrättens utsträckning skulle leda till snedvridning av debatten och missbruk av replikrätten. Riksdagen har emellertid anslutit sig till särskilda utskottets uppfattning att replikrätten också i dess utsträckta form är omgärdad av tillräckliga garantier mot missbruk. Riksdagen har också uttalat sig för att replikant skall ha företräde framför statsråd och att talmannen skall ha rätt att på

¹⁶ Riksdagens beslut överensstämde beträffande propositionsavlämnandet med regeringsförslaget. Utredningen hade icke sträckt sig längre än till att föreslå att statsrådsledamot skulle få lämna proposition direkt till talmannen utan debatt-avbrott i kammaren. Riksdagen följde däremot utredningen i fråga om sättet för motionsavlämnandet. Enligt regeringsförslaget skulle motionerna liksom propositionerna kunna avlämnas direkt till kammarens kansli. Närvaron i kammare av vederbörande motionär, då motion väckes, syntes utskottet vara av så väsentlig betydelse att den icke borde slopas enbart av rationaliseringshänsyn.

¹⁷ Förebilden för den nya regeln är hämtad från kommunallagarna: »... såvida ej val med slutna sedlar begäres av minst så många ledamöter som motsvarar det tal, vilket erhålles, om samtliga röstberättigade ledamöters antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökat med ett...» (R.O. § 75). Jfr t. ex. lag om kommunalstyrelse på landet § 23, mom. 1, st. 4: »Val ... skall vara proportionellt, därest det begäres av minst så många väljande, som motsvara det tal, vilket erhålles, om samtliga väljandes antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökad med 1.»

begäran medge en från tre till högst tio minuter förlängd repliktid. I det vilande grundlagsändringsförslaget har R.O. § 52 ändrats på sådant sätt att bestämmelser om replikrättens utvidgning skola kunna intagas i kamrarnas ordningsstadgor (§ 12).

Riksdagen har också beslutat att genom ett tillägg till R.O. § 52 grundlagsfästa instituten interpellationer och enkla frågor, vilka hittills varit inskrivna i kamrarnas ordningsstadgor (§ 20) utan uttryckligt stöd i grundlagen. Existerande och föreslagna inskränkningar i yttrandefriheten i samband med beslut om interpellations framställande och enkla frågor besvarande skola ges grundlagsstöd i samma paragraf.¹⁸ I detta sammanhang må nämnas, att utredningen även föreslog att kamrarna skulle få rätt att på talmannens förslag och med omedelbart ikraftträdande besluta om tidsbegränsning av anföranden.¹⁹ Förslaget upptogs icke av propositionen, då föredragande departementschefen ej »i oträngt mål» ville beskära yttrandefriheten. Särskilda utskottet gjorde emellertid utskottets förslag till sitt, men det avslogs av riksdagen.²⁰

Riksdagen beslöt även i enlighet med ett i motionen I:396 gjort, av utskottet upptaget yrkande med syfte att möjliggöra att regeringsmeddelanden till riksdagen enligt R.O. § 56 skola kunna lämnas i tryckt form till kamrarnas ledamöter och att det överlämnande statsrådet endast skall behöva göra en muntlig sammanfattning som inledning av debatten.

Slutligen må framhållas, att utredningen framlade förslag till nya grunder för riksdagsarvodet och riksdagspensionerna. Arvodet skulle närmast få karaktären av ett årsarvode. Det skulle uppgå till 9.000 kronor för å riksdagsorten bosatta och 12.000 kronor för övriga ledamöter.²¹ Pensionerna

¹⁸ Bestämmelserna i ordningsstadgorna skola bl. a. kompletteras med föreskrifter att vid besvarande av enkel fråga endast den ledamot som framställt spörsmålet och det statsråd som lämnar svaret skola få deltaga i debatten, om kammaren icke på förslag av talmannen eller annan ledamot annorlunda beslutar. Riksdagen har även uttalat sig för att regler skola intagas i ordningsstadgorna § 20 om att debatt efter interpellation och (i förekommande fall) enkel fråga på talmannens hemställan skall förklaras avslutad. Spörsmål bör

lagrum samt därav följande jämkningar i R.F. 106 § och R.O. 38 §. Enligt förslaget skola utfärdade beslut vara antingen underskrivna av Konungen och kontrasignerade av föredraganden, eller underskrivna av föredraganden. Kontrasignationsvägran utvidgas till att avse även vägran att underskriva expedition. Vissa expeditioner skola likväl på grund av sin särskilda natur alltid vara underskrivna av Konungen med vederbörlig kontrasignation, nämligen Kungl. Maj:ts skrivelser och propositioner till riksdagen eller allmänt kyrkomöte, allmänna författningar samt av Konungen utfärdade fullmakter å ämbeten och tjänster. I övrigt skall Kungl. Maj:t äga frihet att bestämma, vilka expeditioner som skola utfärdas med underskrift av Konungen och kontrasignation av föredraganden.

Förslag till ändring av bestämmelserna om *riksstyrelsen vid Konungens utrikes resa* i R.F. 39 § framlades också i förevarande proposition. Enligt förslaget skall varje tronföljdsberättigad prins vara behörig att inträda som regent. Denna utvidgning av behörigheten föranleder jämkningar i R.F. 41 och 93 §§ samt 2 § successionsordningen. Vidare föreslogs, att *myndighetsåldern* för Konung och övriga till tronföljd berättigade medlemmar av kungahuset höjes från 18 till 21 år.

Slutligen föreslogs i propositionen nr 44 en ändring av *brottsrubriceringen*

riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t. Proposition skall dock icke anses vara avlämnad, förrän den anmälts i kamrarna av talmannen. Motioner skola kunna lämnas direkt till talmannen när som helst under sammanträde, icke såsom nu endast vid sammanträdes början eller slut. Av dessa reformer kräver endast den som avser propositionsavlämnandet en mindre grundlagsändring (R.O. § 54, st. 1). Motionsavlämnandet anses kunna reformeras genom ändrad tillämpning av R.O. § 55 i dess nuvarande ordalydelse.¹⁶

Vissa ändringar avse proceduren vid val till utskott m. m. och vid val som förrättas av riksdagens nämnder och utskott. Beträffande sistnämnda valförrättningar skall rådande praxis att förrätta valen med acklamation ges stöd i grundlagen. Vid val, som förrättas av kammare, skall acklamationsförfarande kunna användas, om en gemensam lista upprättats, vilken godkänts av kammarens ledamöter i talmanskonferensen. Val med slutna sedlar skall i sådant fall äga rum, endast om så många kammarledamöter, som tillsammans kunna besätta en plats i utskottet, begära det.¹⁷ Bestämmelsen syftar till att i regel göra det nuvarande valförfarandet överflödigt. Med hänsyn till att gemensam lista praktiskt taget undantagslöst användes är detta ofta mindre rationellt. Valbestämmelserna föreskriva även att val skall vara proportionellt, om två eller flera personer skola utses. Från dessa regler skola endast valet av ledamöter i talmanskonferensen och sådana val, varom särskilda grundlagsbestämmelser finnas meddelade, undantagas. De nya reglerna ha föranlett ändringar i R.O. §§ 33, 36 och 75.

Också reglerna för kammardebatten ha ändrats på vissa punkter. Replikrätten skall frigöras från det nu gällande villkoret att den replikerande tidigare skall ha yttrat sig i debatten. Efter talmannens beprövande skall också annan medlem av kammare få lämna upplysning eller göra rättelse med anledning av föregående talares yttrande eller bemöta angrepp från denne. Regeln ansluter sig till ett av utredningen framfört förslag, som icke medtagits i propositionen av fruktan för att replikrättens utsträckning skulle leda till snedvridning av debatten och missbruk av replikrätten. Riksdagen har emellertid anslutit sig till särskilda utskottets uppfattning att replikrätten också i dess utsträckt form är omgärdad av tillräckliga garantier mot missbruk. Riksdagen har också uttalat sig för att replikant skall ha företräde framför statsråd och att talmannen skall ha rätt att på

¹⁶ Riksdagens beslut överensstämde beträffande propositionsavlämnandet med regeringsförslaget. Utredningen hade icke sträckt sig längre än till att föreslå att statsrådsledamot skulle få lämna proposition direkt till talmannen utan debattavbrott i kammaren. Riksdagen följde däremot utredningen i fråga om sättet för motionsavlämnandet. Enligt regeringsförslaget skulle motionerna liksom propositionerna kunna avlämnas direkt till kammarens kansli. Närvaron i kammare av vederbörande motionär, då motion väckes, syntes utskottet vara av så väsentlig betydelse att den icke borde slopas enbart av rationaliseringshänsyn.

¹⁷ Förebilden för den nya regeln är hämtad från kommunallagarna: »... såvida ej val med slutna sedlar begäres av minst så många ledamöter som motsvarar det tal, vilket erhålles, om samtliga röstberättigade ledamöters antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökat med ett...» (R.O. § 75). Jfr t. ex. lag om kommunalstyrelse på landet § 23, mom. 1, st. 4: »Val ... skall vara proportionellt, därest det begäres av minst så många väljande, som motsvara det tal, vilket erhålles, om samtliga väljandes antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökad med 1.»

begäran medge en från tre till högst tio minuter förlängd repliktid. I det vilande grundlagsändringsförslaget har R.O. § 52 ändrats på sådant sätt att bestämmelser om replikrättens utvidgning skola kunna intagas i kamrarnas ordningsstadgor (§ 12).

Riksdagen har också beslutat att genom ett tillägg till R.O. § 52 grundlagsfästa instituten interpellationer och enkla frågor, vilka hittills varit inskrivna i kamrarnas ordningsstadgor (§ 20) utan uttryckligt stöd i grundlagen. Existerande och föreslagna inskränkningar i yttrandefriheten i samband med beslut om interpellations framställande och enkla frågors besvarande skola ges grundlagsstöd i samma paragraf.¹⁸ I detta sammanhang må nämnas, att utredningen även föreslog att kamrarna skulle få rätt att på talmannens förslag och med omedelbart ikraftträdande besluta om tidsbegränsning av anföranden.¹⁹ Förslaget upptogs icke av propositionen, då föredragande departementschefen ej »i oträngt mål» ville beskära yttrandefriheten. Särskilda utskottet gjorde emellertid utskottets förslag till sitt, men det avlogs av riksdagen.²⁰

Riksdagen beslöt även i enlighet med ett i motionen I:396 gjort, av utskottet upptaget yrkande med syfte att möjliggöra att regeringsmeddelanden till riksdagen enligt R.O. § 56 skola kunna lämnas i tryckt form till kamrarnas ledamöter och att det överlämnande statsrådet endast skall behöva göra en muntlig sammanfattning som inledning av debatten.

Slutligen må framhållas, att utredningen framlade förslag till nya grunder för riksdagsarvodet och riksdagspensionerna. Arvodet skulle närmast få karaktären av ett årsarvode. Det skulle uppgå till 9.000 kronor för å riksdagsorten bosatta och 12.000 kronor för övriga ledamöter.²¹ Pensionerna

¹⁸ Bestämmelserna i ordningsstadgorna skola bl. a. kompletteras med föreskrifter att vid besvarande av enkel fråga endast den ledamot som framställt spørsmålet och det statsråd som lämnar svaret skola få deltaga i debatten, om kammaren icke på förslag av talmannen eller annan ledamot annorlunda beslutar. Riksdagen har även uttalat sig för att regler skola intagas i ordningsstadgorna § 20 om att debatt efter interpellation och (i förekommande fall) enkel fråga på talmannens hemställan skall förklaras avslutad. Spørsmål bör såvitt möjligt besvaras på viss veckodag och svaren skola före avgivandet kunna utdelas till kammarledamöterna i tryckt form. Det besvarande statsrådet skall icke behöva lämna mer än en muntlig sammanfattning av svarets huvudpunkter. Bakom detta till formen hovsamma medgivande till det besvarande statsrådet ligger en inom riksdagen starkt känd motvilja mot det nu ofta långrandiga uppläsandet av detaljrika interpellationssvar, vilkas faktiska innehåll icke alltid kan uppfattas av kammarledamöterna. De uppräknade bestämmelserna ha ännu ej intagits i kamrarnas ordningsstadgor men böra redovisas i detta sammanhang, då de vilande ändringarna av R.O. § 52 delvis avse att möjliggöra deras genomförande.

¹⁹ En reservation mot detta förslag hade inom utredningen gjorts av Senander.

²⁰ Mot utskottets yrkande på denna punkt hade ledamöterna Hedlund i Rådom (utskottets vice ordförande) och Pettersson i Norregård, båda från bondeförbundet, reserverat sig. Första kammaren biträdde reservationen, medan andra kammaren såsom vilande antog såväl utskottets förslag som reservationen. Då någon sammanjämkning av de båda kamrarnas beslut enligt särskilda utskottets mening icke lät sig göra, blev riksdagens beslut i enlighet med reservanternas förslag.

²¹ Med riksdagsorten skulle i arvodeshänseende, i enlighet med 1947 års riksdagsarvodessakkunnigas förslag, också jämföras orter i dess närhet med goda förbindelser med riksdagsorten.

skulle grundas på självpensioneringsprincipen. Utredningen underströk arvodesfrågans betydelse för hela problemet om riksdagens arbetsformer. Fasta årsarvoden syntes utredningen vara ägnade att främja en önskvärd koncentration i riksdagsarbetet. Det nya arvodesystemet upptogs emellertid icke i propositionen — en måhända välbetänkt försiktighetsåtgärd under ett valår. Propositionen innehöll blott uttryck för gillande av de föreslagna arvodesbestämmelserna. Särskilda utskottet följde i sak propositionen men underströk önskvärdheten av att förslag till omläggning av arvodesbestämmelserna förelades riksdagen vid en sådan tidpunkt att de kunna träda i kraft samtidigt med bestämmelserna om riksdagens sessionstid.

De här behandlade, nu vilande grundlagsändringarna innehålla flera nyheter av stort konstitutionellt intresse. Reformernas värde är visserligen på många punkter omstritt. Det synes dock vara uppenbart att de enbart genom sin omfattning äro av stor betydelse. Sedan det nuvarande riksdagsskickets tillkomst torde icke vid något tillfälle så genomgripande procedurreformer ha vunnit riksdagens bifall.²²

Nils Andrén.

Utöver ovan behandlade, genomgripande ändringsförslag avseende riksdagens arbetssätt samt det vilandeförklarade förslaget till ny tryckfrihetsförordning — vilket senare icke här kommer att behandlas — märkes ett antal förslag till smärre ändringar av R.F. och R.O., vilka antagits som vilande för vidare grundlagsenlig behandling. Flertalet av dessa upptogs i propositionerna 44 och 217.

I förstnämnda proposition föreslogs med avseende å *behörighetsvillkor för justitieråd* en omformulering av R.F. 17 § 1 mom. i syfte att undvika, att urvalet begränsades endast till sådana personer, som tidigare fullgjort domartjänst.

Enär vissa arbetsuppgifter överflyttats från justitiekanslern till riktsåklagaren föreslogs vidare i propositionen ändring av R.F. 27 § i fråga om *J.K:s ämbetsuppgifter*, innebärande, att bestämmelsen om J.K:s uppgift att låta föra talan i mål som röra »allmän säkerhet» liksom föreskrifter, att J.K. skall låta föra talan »genom de honom underställda fiskaler» måtte utgå.

Enligt R.F. 38 § rörande *regeringsärendenas expediering* skola, utom i kommandomål, alla från Konungen utgående expeditioner och befallningar vara försedda med Konungens underskrift och kontrasignation av vederbörande föredragande. Efter gammal sedvänja expedieras emellertid ett stort antal av Kungl. Maj:ts beslut i form av ämbetsskrivelser, undertecknade av föredraganden, ett förfarande som strider mot R.F. 38 §. För att undanröja detta missförhållande föreslogs i propositionen nr 44 ändring av sagda

²² Följande grundlagsparagrafer beröras av det vilande ändringsförslaget: R.F. §§ 49, 53, 58, 63, 72, 74, 81, 87, 88, 97, 98, 100, 103, 105, 108, 109 och 110. R.O. §§ 2, 5, 12, 21, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 48, 49, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 75, 78 och 80. Den föregående framställningen har av utrymmesskäl måst begränsas till förslaget huvudpunkter. Samtliga detaljfrågor ha icke kunnat redovisas.

lagrum samt därav följande jämkningar i R.F. 106 § och R.O. 38 §. Enligt förslaget skola utfärdade beslut vara antingen underskrivna av Konungen och kontrasignerade av föredraganden, eller underskrivna av föredraganden. Kontrasignationsvägran utvidgas till att avse även vägran att underskriva expedition. Vissa expeditioner skola likväl på grund av sin särskilda natur alltid vara underskrivna av Konungen med vederbörlig kontrasignation, nämligen Kungl. Maj:ts skrivelser och propositioner till riksdagen eller allmänt kyrkomöte, allmänna författningar samt av Konungen utfärdade fullmakter å ämbeten och tjänster. I övrigt skall Kungl. Maj:t äga frihet att bestämma, vilka expeditioner som skola utfärdas med underskrift av Konungen och kontrasignation av föredraganden.

Förslag till ändring av bestämmelserna om *riksstyrelsen vid Konungens utrikes resa* i R.F. 39 § framlades också i förevarande proposition. Enligt förslaget skall varje tronföljdsberättigad prins vara behörig att inträda som regent. Denna utvidgning av behörigheten föranleder jämkningar i R.F. 41 och 93 §§ samt 2 § successionsordningen. Vidare föreslogs, att *myndighetsåldern* för Konung och övriga till tronföljd berättigade medlemmar av kungahuset höjes från 18 till 21 år.

Slutligen föreslogs i propositionen nr 44 en ändring av *brottsrubriceringen i R.F. 110 §*, föranledd av förslaget om ändrad lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.

I sina av riksdagen godkända utlåtanden (nr 11 och 26) över förenämnda proposition föreslog K.U. en formell omarbetning av den föreslagna texten till R.F. 17 § 1 mom. samt förordade, med avseende på expeditioner, som skola underskrivas av föredraganden, att dessa skulle genom sin form klart skilja sig från andra ämbetsskrivelser, vilka undertecknas av statsråden.

I samband med revisionen av det militära rättegångsväsendet, vilken bland annat avsåg krigsdomstolarnas avskaffande i fredstid, framlades i proposition nr 217 förslag till ändrad lydelse av R.F. 17—20, 22, 96 och 100 §§, vilket godkändes och vilandeförklarades av riksdagen.

Bestämmelserna om *statsrevisorernas verksamhet* återfinnas i R.O. 72 och 73 §§ samt R.F. 107 §. Sedan 1946 års statsrevisorer framfört vissa önskemål beträffande revisorernas arbete och 1947 års riksdag uppdragit åt fullmäktige i riksgäldskontoret att föranstalta om utredning i ämnet, tillsatte dessa en kommitté, »1947 års revisionsutredning», vilken framlade förslag till ändringar i de bestämmelser, som reglera riksdagens revisorers verksamhet. Kommitterade föreslogo, att bestämmelsen att varje revision bör omfatta ett räkenskapsår borde utgå, enär själva räkenskapsgranskningen i praxis alltmörer skjutits i bakgrunden. En effektivisering av verksamheten påkallade vidare, att densamma påginge hela året. Revisorerna borde därför i likhet med de ständiga utskotten väljas inom sex dagar från riksdagens öppnande och utöva sin befattning till dess nyval förrättades.

K.U. tillstyrkte i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 16) det framlagda förslaget och förordade därutöver, att möjlighet skulle givas revisorerna att, vid sidan av sin årliga berättelse, till riksdagen inkomma med framställningar, om och när särskild anledning därtill gör det påkallat. Även statsutskottet tillstyrkte i huvudsakliga delar de kommitterades förslag.

Enligt R.F. 31 § äger i stad med egen jurisdiktion där bosatta och i

stadens allmänna angelägenheter röstberättigade män och kvinnor *till borgmästartjänst* föreslå tre behöriga personer. I en motion hemställdes, att val av borgmästare skulle, i likhet med val av rådman, förrättas av stadsfullmäktige. K.U. uttalade i sitt utlåtande (nr 10), att borgmästarvalen ofta tilldraga sig ringa intresse från de röstberättigades sida och att en överflyttning av valen till stadsfullmäktige skulle medföra bättre förutsättningar för valets beredning och för ett mer representativt valresultat. Riksdagen antog det av utskottet framlagda förslaget till ändrad lydelse av R.F. 31 § som vilande för vidare grundlagsenlig behandling.

År 1938 hemställde riksdagen om utredning av frågan om »införande i regeringsformen av sådana principer, som för det fortbestående svenska samhället vore av den fundamentala vikt, att de ej må kunna åsidosättas utan grundlagsändring». Härav föranleddes ett betänkande med förslag till *ändrad lydelse av R.F. 16 §* (S.O.U. 1941:20). Utredningen begrovs därefter i justitiedepartementet. I motion till årets riksdag hemställdes, att det i betänkandet intagna förslaget till ändrad lydelse av R.F. 16 § skulle antagas som vilande för vidare grundlagsenlig behandling. K.U. förordade i anledning av motionen om förnyad utredning i ämnet, vilket förslag bifölls av riksdagen. I sitt utlåtande (nr 17) anförde utskottet, att den rättsliga inbörden av R.F. 16 § är oviss och att stadgandet icke åt medborgarens frihet och rätt ger ett ens tillnärmelsevis så säkert stöd, som de stadganden av liknande innehåll, vilka återfinnas i flertalet främmande författningar.

Frågan om *införande av beslutande folkomröstning* upptogs i ett flertal motioner, i vilka hemställdes om utredning i ämnet. Som skäl för att införa ifrågavarande institut anfördes bl. a., att vid folkomröstning en fråga kunde bedömas fristående från övriga samtidigt aktuella problem, under det att vid val av folkrepresentanter en sammankoppling med andra, främst större partiskiljande spörsmål, alltid måste äga rum. Genom folkets direkta deltagande i och ansvar för de stora samhällsreformerna kunde full visshet vinnas om dess uppfattning i det särskilda fallet. Institutets politiskt uppfostrande betydelse underströks likaledes. K.U. tillstyrkte i sitt utlåtande (nr 20) en förutsättningslös utredning, som emellertid borde begränsas till att avse folkomröstning i statliga men ej i kommunala angelägenheter, vilket senare föreslagits i några motioner. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

En motion, vari hemställdes om borttagande ur R.F. 4 § av bestämmelsen rörande statsrådets bekännelse till den rena evangeliska läran, avslogs av riksdagen under hänvisning till dissenterslagskommitténs kommande utredning i ämnet. Likaså avslogs motion om tillsättande av en kommitté för utarbetande av förslag till en »tidsenlig och demokratisk författning». I tvenne motioner upptogs frågan om riksdagens kontrollmakt. I den ena motionen riktades kritik mot bl. a. dechargeförfarandet. K.U. uttalade härom att, med hänsyn till de delade meningarna om dechargeförfarandets värde, det knappast finnes någon möjlighet att nå ett positivt resultat med avseende på en omläggning av institutet. Den andra motionen avsåg förstärkning av justitieombudsmannainstitutionen med lekmannarepresentanter. Båda motionerna avslogos på K.U:s hemställan.

I tvenne motioner hemställdes om revision av grunderna för de offentliga tjänstemännens rättsställning i samband med en allmän tjänstemannalagstiftning, omfattande även de kommunalt anställda tjänstemännen. K.U. erinrade i sitt utlåtande (nr 12) om att riksdagen åren 1942 och 1946 begärt utredning i ämnet. Med hänsyn till att det kunde förutsättas, att utredningsresultatet borde kunna förväntas föreligga i god tid före utgången av instundande andrakammarperiod, hemställde utskottet om avslag å motionerna, vilket bifölls av riksdagen.

Den av 1947 års riksdag begärda utredningen om åtgärder i syfte att underlätta valdeltagandet för å sjukvårdsanstalter intagna röstberättigade personer (se denna tidskr. 1947 s. 429) resulterade i proposition (nr 104) i ämnet, vilken på K. U:s hemställan antogs av riksdagen. De nya reglerna i L.V.R. 70 § 1 mom. och K.V.L. 35 § 1 mom. innebära dels att vid allmänna val till andra kammaren samt av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige tillfälliga postanstalter — varunder torde innefattas även avdelningar av närbelägna fasta postanstalter — å valdagen inrättas vid vissa sjukvårdsanstalter, dels ock att den som vårdas på sjukvårdsanstalt, där postanstalt finnes inrättad, tillförsäkras rätt att rösta å denna utan hinder av att sjukvårdsanstalten är belägen å den ort där han är uppförd i röstlängden. Vidare har enligt förslag i samma proposition registrering av partibeteckningar överflyttats från justitiedepartementet till inrikesdepartementet. Härav föranleddes ändring i L.V.R. 54 § 2, 5 och 7 mom. De nya reglerna ha tillämpats vid höstens andrakammarval.

Ett antal motioner åsyftande andra ändringar i reglerna om riksdagsmannaval ha emellertid icke vunnit riksdagens bifall. Sålunda avvisades förslaget att endast svenska medborgare skola medräknas i den folkmängd, som skall ligga till grund för mandatfördelningen mellan valkretsarna. Avslaget motiverades av att mandatfördelningen ej kan antagas bliva påverkad av att de kyrkobokförda utlänningarna medräknas i befolkningsciffrorna. Ett förslag, att ingen valkrets skall välja färre än fem riksdagsmän (med undantag för Gotland), föll bl. a. under hänvisning till att principen om mandatens relation till folkmängden icke bör övergivas. Ävenledes avlogs motion med hemställan om utredning av det nuvarande valsystemet i syfte att bereda större plats för s.k. personval.

Ett uppmärksammat avgörande beträffande utseende av efterträdare till avgången ledamot av första kammaren föranledde motion angående förtydligande av L.V.R.

Vid ny röstsammanräkning den 29 december 1947 för utseende av efterträdare till avgången ledamot av första kammaren tillämpades i Östergötlands län vallagens regler sålunda, att A, som på valedeln under den först avgångne upptagits som namn för själva riksdagsmannavalet och som ingivit avsägelse före sammanräkningen, betraktades som obefintlig. Det för honom särskilt upptagna efterträdarnamnet på valedelns högra sida, B, ansågs likaledes obefintligt, varför nästa å ordinarie plats upptagna kandidat, C, utsågs till ledamot av F.K. Över länsstyrelsens beslut anfördes besvär, med yrkande att B måtte utses till riksdagsman. Regeringsrätten uttalade i utslag den 9 februari 1948 över besvären, att »enär vid röstsammanräkning för utseende av ny efterträdare åt den, som valts till leda-

ingående uppmärksamhet i reformförslaget. Utredningen diskuterar skälen för och emot ett bibehållande i princip av den nuvarande formen för budgetbehandlingen, en ytterligare koncentration av denna till statsutskottet och dess fullständiga uppdelning på fackutskott.¹² Frågans prövning blev emellertid lidande på grund av att utredningen ålades att samarbeta med det utredningsorgan, som kunde komma att tillsättas för att verkställa den av riksdagen vid såväl 1939 som 1946 års riksdagar begärda utredningen med syfte att vinna större ändamålsenlighet, planmässighet och enhetlighet i budgetarbetet. Något sådant utredningsorgan blev nämligen aldrig tillsatt.¹³

Det vilande grundlagsändringsförslaget avser även att reformera riksdagsarbetets ledning och formerna för riksdagsarbetet. För att bereda talmanskonferensen, som bör vara ett verkligt arbetsledande organ inom riksdagen, en starkare, mera auktoritativ ställning skall konferensen grundlagfästas i R. O. § 50.¹⁴ Närmare bestämmelser om konferensens arbete förutsätts skola intagas i riksdagsstadgan § 6 varom nedan.¹⁵

Utredningens förslag innebar nämligen en nyhet beträffande de konstitutionella stadgor, som reglera riksdagens arbetsformer. De nuvarande reglementariska föreskrifterna för riksdagen, stadgorna om val av talmän och vice talmän i riksdagens kamrar och om val till riksdagens utskott samt vissa i riksdagsordningen ingående bestämmelser, vilka till sin karaktär ansetts vara reglementariska föreskrifter, skola införas i en riksdagsstadga, avsedd att antagas gemensamt av båda kamrarna (på sätt som hittills skett med de reglementariska föreskrifterna för riksdagen). Samtidigt föreslogs, att vissa i de nämnda stadgorna ingående, principiellt viktiga bestämmelser — vilka motiverat att stadgorna tillhört den gemensamma lagstiftningens område — skola överföras till riksdagsordningen. De nu såsom vilande antagna grundlagsändringarna förutsätta att riksdagen, före deras definitiva ikraftträdande, beslutar i överensstämmelse med de sakkunnigas förslag rörande riksdagsstadgan.

Avlämnandet av propositioner och motioner skall förenklas. Propositioner skola icke behöva tillställas riksdagen av ett statsråd utan kunna avlämnas av tjänsteman i Kungl. Maj:ts kansli. Något debattavbrott skall icke ske. Proposition skall icke behöva överräckas till talmannen personligen utan även kunna inlämnas till kammarens kansli. Avlämnandet skall betraktas såsom en ren expeditiönsåtgärd — precis som avlämnandet av

¹² Hallén förordade i en reservation till utredningens betänkande att budgetens utgiftssida skulle behandlas av fem fackutskott, mellan vilka ärendena i huvudsak skulle uppdelas i följande fem huvudgrupper: skol- eller undervisningsfrågor, försvarsfrågor, löne- och pensionsfrågor, kommunikations- eller trafikfrågor samt hälsovårds- och socialfrågor.

¹³ Denna omständighet påtalades i en mot statsrådet Wigforss riktad reservationsanmärkning (nr VIII) till K.U:s dechargememorial (nr 23) 1948.

¹⁴ Paragrafen är nytillkommen. Nuvarande § 50 återfinnes i det vilande förslaget under § 49, vilken i sin nuvarande lydelse överförts till riksdagsstadgan (§ 22).

¹⁵ Denna paragraf motsvarar mom. 1 och 2 i nuvarande reglementariska föreskrifter för riksdagen. Enligt de nya bestämmelserna skall talmanskonferensen sammanträda minst en gång i månaden. Konferensen skall föra protokoll över sina förhandlingar och då beslut fattas skola de tillställas dem de avse i form av protokollsutdrag.

förslaget. Reformerna av utskottsväsendet avse i främsta rummet att lösa sysselsättningsproblemet i andra kammaren — genom att bereda ett ökat antal ledamöter plats i ständigt utskott — och att rationalisera arbetsfördelningen mellan utskotten. Statsutskottets medlemsantal skall utökas från 24 till 30, ett tredje lagutskott inrättas och jordbruksutskottets medlemsantal ökas från 16 till 20. Förslaget överensstämmer med propositionen men avviker från utredningens förslag, enligt vilket statsutskottet skulle få 40 medlemmar och även banko- och lagutskotten förvandlas till 20-manna-utskott. Utredningen tog sålunda större hänsyn till andra kammarens behov av flera utskottsplatser än till första kammarens redan nu rådande svårigheter att besätta sina utskottsplatser. Propositionen och riksdagsbeslutet innebära en kompromiss mellan nu rådande förhållanden och utredningens förslag — närmast till första kammarens förmån.¹⁰ — I överensstämmelse med såväl utredningen som propositionen har riksdagen upptagit förslaget att ersätta de tillfälliga utskotten med ett allmänt beredningsutskott i vardera kammaren. Första kammarens utskott skall ha 12 medlemmar och andra kammarens 20.

Ändringarna i kompetensfördelningen beröra samtliga ständiga utskott utom utrikes- och bevillningsutskotten.¹¹ Frågor rörande lagar och författningar om förvärvande och förlust av medborgarrätt skola fråntagas konstitutionsutskottets prövning och i stället beredas av lagutskott. Under pensionsstaten fallande ärenden, som nu prövas av bankoutskottet, skola överföras till statsutskottet. Utredningen och regeringsförslaget föreslog att pensionslagstiftningsfrågorna skulle överflyttas från bankoutskottet till lagutskott, men riksdagen har ansett, att också dessa ärenden böra beredas av statsutskottet. Det vore opraktiskt att splittra behandlingen av de med varandra nära förbundna pensionsreglementena och pensionsstaten på två utskott, medan de likartade löneärendena i sin helhet beredas av statsutskottet. Till bankoutskottet skola i stället för pensionsfrågorna hänskjutas sådana frågor om det ekonomiska livets eller särskilda näringsgrenars organisation och förhållanden, vilka ej äro av beskaffenhet att böra behandlas av annat utskott. Utskottet kommer därigenom att bli ett organ för beredning av bankfrågor och ärenden av allmänt ekonomisk innebörd. Jordbruksutskottets lagfrågor, som utgöra en relativt ringa del av utskottets arbetsmaterial, skola överföras till lagutskott, där de anses kunna få en tekniskt mera sakkunnig behandling. I stället bör utskottet få pröva sådana folkhushållningsfrågor, som äro av utpräglad jordbruksnatur. De nya bestämmelserna skola intagas i R.F. § 53 och R.O. §§ 36, 38—43, 59 och 63.

Det bör tilläggas att riksdagens budgetarbete icke ägnats mera

¹⁰ Anmärkas må att i en reservation till utredningens förslag (av Nilsson i Kristinehamn) och i ett särskilt yttrande till särskilda utskottets utlåtande nr 1 (av utskottets ordf., K. J. Olsson, Nilsson i Kristinehamn, Mosesson, Björklund och Gustavsson i Bogla) kamrarnas paritetiska representation i de ständiga utskotten föreslås upphävd.

¹¹ Utredningen hade föreslagit, att sådana frågor rörande alkoholhaltiga varor, som avses i R.O. § 40 mom. 2, skulle med hänsyn till sin sociala karaktär överföras till lagutskott. En reservant i utskottet (Nilsson i Kristinehamn) yrkade att dessa frågor icke skulle fråntagas bevillningsutskottet. Såväl propositionen som riksdagen följde reservanten.

slutas till nästföljande riksdag, om nya val i hela riket till andra kammaren dessförinnan förrättas. Skulle konungen förordna om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem, skola beslut om uppskov vara förfallna. Uppskovsyrkande skall i första hand framställas av vederbörande utskott, som dock dessförinnan skall ha inhämtat talmanskonferensens yttrande. Om utskott ej föreslår uppskov, skola kamrarna likväl vara oförhindrade att fatta beslut därom, när utskottets utlåtande i ärendet behandlas. Genom dessa regler skola alla intresserade parter inom riksdagen ges tillbörligt inflytande i uppskofsfrågan, samtidigt som avgörandet hela tiden förbehålles kamrarna. Kamrarna skola även genom sammanstående beslut och efter talmanskonferensens hörande kunna upptaga uppskjuten fråga vid en mellankommande extra session. Det nya uppskovsförfarandet skall dock icke gälla av riksdagen såsom vilande antagna grundlagsförslag.

Det är ett gammalt reformkrav, för första gången framfört redan på 1870-talet, som genom de såsom vilande antagna bestämmelserna om uppskovsförfarandet nu synes stå inför sitt förverkligande.⁸

I överensstämmelse med utredningen ha både regeringsförslaget och riksdagen upptagit ändrade regler för propositions- och motionstiden. Propositionstiden förlänges från 60 dagar till 70 dagar för propositioner, som avse statens inkomster och utgifter, och till 90 dagar för övriga propositioner. Då budgetbehandlingen alltid måste medhinnas under vårsessionen, ha strängare spärregler föreskrivits för överskridande av 70-dagarsfristen än för 90-dagars fristen.⁹ Propositionstidens förlängning motiveras med att det för riksdagsarbetets rationella bedrivande är av avgörande betydelse att de föreskrivna fristerna respekteras. Detta anses lättare kunna ske, om dessa göras så långa att de verkligen kunna iakttagas. »Varje reform av riksdagens arbetsformer står och faller med det sätt på vilket den lyckas åstadkomma att riksdagen i god tid erhåller sitt arbetsmaterial», heter det i utskottets motivering, i vilken det också framhålles att propositionernas avlämnande icke får uppskjutas till den sista delen av de stadgade propositionstiderna. Motionstiden vid riksdagens början skall förlängas från 12 till 15 dagar, medan tiden för följdmotioner (10 dagar) endast må förlängas med fem dagar i stället för, såsom för närvarande, tio (alltså till 15 i stället för 20 dagar). De nya reglerna ha intagits i R.O. §§ 54 och 55.

De refererade bestämmelserna angående sessionstiden, uppskovsförfarandet och propositionstiden bilda tillsammans med de nya reglerna rörande utskottsväsendet den viktigaste delen av det nu vilande grundlagsändrings-

⁸ Om tidigare försök att införa bestämmelser om uppskovsförfarande se t. ex. N. Andrén, Propositionerna och riksdagens arbetsbörda (I: Statsvetenskapliga studier . . . Skr. utg. av statsvet. fören. i Uppsala, 20) s. 7 ff.

⁹ »Propositioner, som avse statens inkomster och utgifter för nästkommande budgetår, skola till riksdagen avlämnas inom sjuttio dagar från dess öppnande, och må sådan proposition, med undantag av proposition om riksstatens slutliga reglering, ej avlätas senare, utan så är, att Konungen prövar uppskov med framställningen *lända riket till allvarligt men*.

Övriga propositioner böra till riksdagen avlämnas inom nittio dagar från dess öppnande, och må sådan proposition ej senare avlätas, med mindre Konungen prövar uppskov med framställningen *lända riket till men eller eljest finner synnerliga skäl föreligga för dess avlåtande*» R.O. § 54. (Kurs. här.)

regler för riksdagens återsamling under ferierna. Riksdagen skulle formellt avslutas först dagen före nästföljande riksdags början, och riksdagsmännens mandat skulle gälla från och med dagen för den årliga riksdagens början året efter det, då valet skett, till och med dagen för avslutandet av den sista riksdagen under valperioden. I propositionen bibehölls däremot valperiodens samband med kalenderåret. Någon regel för att formellt bevara riksdagens existens under hela året upptogs icke, varför också urtimainstitutionen bibehölls. Riksdagen biföll de sakkunnigas förslag om urtimainstitutionens avskaffande men följde samtidigt regeringsförslaget att bevara sambandet mellan valperiod och kalenderår. För att riksdagen skall kunna inkallas eller vara samlad när som helst under året, införas bestämmelser att konungen skall kunna inkalla ny riksdag före den 10 januari eller — med förlängande av utlöpande mandat — förlänga pågående riksdag över kalenderårsskiftet intill nästa riksdags början. Feriebegreppet, som införts av utredningen och upptagits i regeringsförslaget, har avskaffats; i stället har det i grundlagen tidigare okända sessionsbegreppet införts. Riksdagen skall under tiden 10 januari—31 maj vara samlad till vårsession. Vårssessionen skall, i enlighet med vad som förslagits i propositionen, kunna förlängas till och med den 15 juni, om höstsessionen i så fall beräknas kunna undvikas. Har riksdagen under vårsessionen beslutat uppskjuta behandlingen av framlagda ärenden till höstsession, skall den inkallas till dag efter den 15 oktober, som bedömes lämplig. Såväl regeringsförslaget som riksdagen ha upptagit av utredningen föreslagna regler för riksdagens inkallande mellan sessionerna. Dessa regler innebära en stor konstitutionell nyhet; riksdagen skall inkallas till »extra session» på begäran icke blott av konungen utan även av 65 ledamöter av första kammaren eller 100 ledamöter av andra kammaren.⁶ Avskaffandet av urtimainstitutionen kommer att medföra att uttrycket lagtima riksdag icke längre får någon funktion att fylla. Enligt det vilande ändringsförslaget skall detta därför ersättas med enbart riksdagen.

Av det anförda framgår att i det vilande grundlagsförslaget bestämmelser också upptagits om uppskovsförfarande. Inkallande av höstsession förutsättes skola ske, endast om vårsessionen till annan session uppskjutit framlagda ärendens behandling. Nytt arbetsmaterial skall däremot icke få framläggas under höstsessionen.⁷ Reglerna om uppskovsförfarandet ha antagits i huvudsaklig överensstämmelse med utredningens och propositionens förslag. I R.O. § 58 skall stadgas att kamrarna genom sammanstående beslut till annan session eller till nästföljande riksdag må uppskjuta behandlingen av proposition eller motion, som ej berör riksstaten. Ytterligare uppskov får beslutas, men ärendet måste avgöras senast vid nästföljande riksdag. Regeln innebär, att ett ärende kan uppskjutas från vårsession till höstsession och därefter till följande riksdag samt slutligen från denna riksdags vårsession till dess höstsession. Uppskov får emellertid icke be-

⁶ Huvudregeln om sessionstiden återfinnes i R.O. § 2, vilken utan överdrift kan betecknas såsom den mest centrala paragrafen i det vilande förslaget.

⁷ Det enda undantaget från denna regel återfinnes i R.O. § 55, mom. 1, st. 3: »Har behandlingen av proposition uppskjutits till höstsession, må motion, som föranledes av propositionen, väckas sist vid höstsessionens första sammanträde.»

till riksdagen. De av utredningen föreslagna reformerna och rekommenderade jämkningarna upptogs i regeringsförslaget och vunno även riksdagens bifall.

I fråga om sessionstiden, vars normala längd av utredningen beräknades till sex å sju månader, blev huvudproblemet att förlägga denna till en tid av året, då den trots sin längd skulle vålla minsta möjliga olägenheter för riksdagens ledamöter och Kungl. Maj:ts kansli. De för utredningen vägledande hänsynen voro dels många riksdagsmäns, särskilt jordbrukarnas önskemål att icke behöva vistas i Stockholm under sommarmånaderna, dels departementens behov av att i tid kunna expediera de riksdagsbeslut, som skola träda i kraft vid budgetårsskiftet den 1 juli. Båda synpunkterna gjorde det önskvärt att riksdagsarbetet på våren kunde avslutas omkring den 1 juni. För detta problem erbjödo sig två lösningar; den ena var att låta riksdagen börja så tidigt att den skulle kunna avslutas i början av juni, den andra att på sätt som i regel skett sedan det andra världskrigets början uppdelas den årliga riksdagen på två sessioner — dock med den skillnaden att vårsessionen skulle vara avslutad redan omkring den 1 juni. Höstsessionen skulle bli en normal men icke obligatorisk företeelse. Utredningen stannade för det senare alternativet, som också upptogs i propositionen och gillades av riksdagen.⁵

Förslaget att befästa den årliga riksdagens uppdelning på två sessioner har icke i detalj givits samma utformning i 1946 års utrednings betänkande, propositionen och särskilda utskottets av riksdagen såsom vilande antagna förslag. Utredningen ansåg att riksdagen skulle ha grundlagsstadgade ferier från och med den 1 juni till och med den 15 oktober och att urtimuminstitutionen skulle avskaffas. För att riksdagen trots urtimums avskaffande alltid vid behov skulle kunna sammankallas, föreslogos särskilda

⁵ Det första alternativet framfördes redan i en reservation av Holmström, Herlitz, Thorell och Nolin till K.U:s mem. nr 16 vid 1943 års riksdag och återkom därefter i motionerna I: 102 och II: 194 vid 1946 års riksdag. Det upptogs även i en reservation till 1946 års utrednings betänkande (reservant Håstad) liksom i motionen I: 411 vid 1948 års riksdag och i en av särskilda utskottets fyra högerledamöter gjord reservation till utskottets utlåtande nr 1. Alternativet, som vanligen betecknas 1-decemberalternativet, har i huvudsak motiverats på följande sätt. Det är önskvärt att riksdagen ej normalt uppdelas på två sessioner. Erfarenheterna från det sista årtiondets höstriksdagar ha visat, att en sådan uppdelning är föga rationell, bl. a. därför att ledamöterna under höstriksdagarna icke kunna beredas en jämn sysselsättning. Regeringens propositionsarbete till höstriksdagarna har försenat förberedandet av propositionerna till vårriksdagarna och därmed bidragit till att dessa onödigtvis dragit ut på tiden. Detta har i sin tur medfört svårigheter att medhinna budgetregleringen före budgetårsskiftet. Styrkan i 1-decemberalternativet anses vara att riksdagens sönderbrytande i två sessioner kan undvikas och att utskotten kunna beredas jämn och full sysselsättning. Den dödperiod, som nu infaller i riksdagens arbete efter remissdebatten och motions tidens utgång, skulle komma att sammanfalla med riksdagens jullov. Den fortskridande yrkespolitiseringsen av riksdagen, som ytterligare komme att accentueras, om uppdelningen på två sessioner i framtiden fastslås såsom den normala arbetsformen, skulle kunna hejdas.

De främsta argumenten *mot* 1-decemberalternativet äro att färdigställandet av statsverkspropositionen i ett fullgott skick (utan alltför många utbrutna punkter) därigenom skulle försvåras och att betryggande garantier att höstsession ändå skall kunna undvikas icke givas.

klarhet i frågan om riksdagsarbetets försening verkligen var framtvingen av arbetsmaterialets tillväxt. Den besvarade frågan i stort sett nekande och föreslog därför sådana reformer av riksdagsarbetet, som den ansåg kunna förkorta sessionstiden till fem månader. 1946 års utredning ägnade icke frågan om riksdagens verkliga arbetsbelastning samma förutsättningslösa prövning. Utredningen konstaterade endast att med hänsyn både till riksdagens arbetsbelastning och övriga omständigheter, som påverka sessionstiden, någon väsentlig förkortning av denna tid icke kunde påräknas. I regel torde enligt utredningen en sessionstid av sex till sju månader bli erforderlig. Men också en begränsning av sessionstiden till denna längd krävde en rad reformer med syfte att avlasta riksdagens arbetsbörda och att rationalisera dess procedur. Trots dessa principiellt olikartade utgångspunkter äro de procedure reformer, som föreslagits av 1943 och 1946 års utredningar i stort sett av samma slag.

En väsentlig minskning av riksdagens arbetsbörda kräver enligt utredningen att avgörandet av ett relativt stort antal ärenden delegeras från riksdagen till Kungl. Maj:t. Denna omständighet underströks även särskilt i utredningens direktiv. Utredningen ägnade den en ingående granskning men fann, att några väsentliga lättnader icke kunde vinnas genom en delegation till Kungl. Maj:t. Utredningens förslag till vidgad delegation synas vara av större principiell än omedelbart praktisk betydelse. Kungl. Maj:t borde erhålla rätt att, inom vissa gränser, bevilja pensioner i fall, som ej förutsetts i gällande reglementen, och avstå allmänna arvsfondens rätt till arv intill ett belopp av i varje särskilt fall 10.000 kronor. Beloppet innebär en fördubbling i jämförelse med tidigare av riksdagen givna, likartade bemyndiganden. En jämkning av praxis borde ske med syfte att göra vissa framställningar till riksdagen mindre detaljerade. Lagpropositionerna kunde i regel befrias från rena tillämpningsföreskrifter och administrativa bestämmelser. Ekonomiska och administrativa författningar, vilka icke överförts till den gemensamma lagstiftningens område men plägat utfärdas efter riksdagens hörande, borde kunna utfärdas av Kungl. Maj:t ensam, om de icke innebure några egentliga ingrepp i medborgarnas frihet eller egendom. Slutligen framhölls vikten av förenkling och koncentration av framställningssättet i anslagspropositionerna, främst statsverkspropositionen.⁴

Utredningen ansåg, att en på detta sätt utvidgad delegation endast i ringa grad skulle lätta riksdagens arbetsbörda. Vissa indirekta vinster kunde dock göras genom att arbetsbelastningen minskades inom Kungl. Maj:ts kansli, som i vissa fall antingen helt befriades från att utarbeta framställningar till riksdagen eller kunde göra propositionerna mindre detaljerade. Därigenom kunde tid vinnas för utarbetande av de propositioner, som skulle avlätas

⁴ Särskilt underströko de sakkunniga betydelsen av att de för statsverkspropositionen grundläggande petitaframställningarna gävos en sådan utformning att de underlättade propositionsarbetet inom Kungl. Maj:ts kansli. Denna rekommendation, som upptagits i särskilda utskottets motivering och vunnit riksdagens bifall, har delvis efterkommit. Finansdepartementet har nämligen medgivit att en ny och enhetlig metod för petitas avfattande försöksvis tillämpas beträffande 1948 års petita från de verk, som lyda under justitiedepartementet.

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1948 års riksdag. *Den parlamentariska proceduren* hör till de konstitutionella frågor, som nära nog oavbrutet stå under debätt. Den har i Sverige vid upprepade tillfällen gjorts till föremål för översyn, ibland av riksdagen själv men oftast av för ändamålet tillsatta utredningar. Sådana utredningar ha hittills tillsatts fem gånger, 1907, 1916, 1930, 1943 och 1946.

Ursprunget till de reformer, som — i den mån de kräva grundlagsändringar — av årets riksdag antagits såsom vilande, ligger så långt tillbaka i tiden som 1943. Närmast på grund av de olägenheter, som vållats av den förlängda sessionstiden, föreslog K.U. vid höstsessionen i ett memorial (nr 16) rörande riksdagens arbetsformer att riksdagen skulle begära en utredning i ämnet. Riksdagen beslöt i enlighet härmed, och samma år i december tillsattes en utredning, som efter ett forcerat arbete avlämnade sitt betänkande i mars följande år. Dess rekommendationer ledde emellertid icke till några grundlagsändringar eller reformer i övrigt av den parlamentariska proceduren.¹

Frågan om riksdagens arbetsformer aktualiserades på nytt genom motioner i båda kamrarna vid 1946 års riksdag (I: 102, 103, II: 193, 194). I sitt utlåtande över dessa motioner (nr 20) föreslog K.U., att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle begära en ny skyndsamt utredning av frågan. Efter riksdagsbeslut härom tillsattes den begärda utredningen i oktober 1946.

Utredningen framlade sitt betänkande i december 1947.² Detta fick ett långt gynnsammare mottagande än dess närmaste föregångare. Huvuddelen av utredningens förslag upptogs i den proposition (nr 244), som i maj 1948 avlämnades till riksdagen. Propositionen remitterades tillsammans med åtta i ämnet väckta motioner³ till ett särskilt utskott. Den 16 juni förelåg utskottets utlåtande, och den 2 juli antog riksdagen såsom vilande samtliga av utskottet föreslagna grundlagsändringar på ett undantag när.

1946 års utredning angrep riksdagens procedurproblem på ett sätt som i ett väsentligt hänseende avvek från 1943 års utredning. Den tidigare utredningen hade i främsta rummet inriktat sin uppmärksamhet på att vinna

¹ S.O.U. 1944: 8. Förslaget har ingående behandlats i denna tidskrift (1944, s. 38 f., 276 f.). De sakkunniga framlade en med statistiskt material belyst undersökning av riksdagens faktiska arbetsbörda och kom till det resultatet att riksdagsarbetets försening snarare berodde på bristfällig arbetsplanering och i övrigt bristfälliga arbetsformer än på arbetsmaterialets tillväxt. Särskilt underströks vådorna för riksdagsarbetets rationella bedrivande av att den lagstadgade propositionstiden ej respekterades av regeringen. Utredningens förslag fick ett tämligen kyligt mottagande; det torde numera icke vara någon hemlighet att den viktigaste orsaken till att det fick falla under bordet var den dåvarande statsministerns, P. Albin Hanssons likgiltighet inför förslaget.

² S.O.U. 1947: 79. Utredningens ordf. var landshövding Th. Bergquist (fp, F.K.). Ledamöter voro K.U:s ordf. Harald Hallén och G. Nilsson i Kristinehamn (båda s, A.K.), Ivar Persson i Skabersjö (bf, F.K.), Elis Håstad (h, A.K.) och Knut Senander (k, A.K.). Till betänkandet var såsom en fristående bilaga fogad en under ledning av E. Håstad verkställd utredning rörande arbetsformerna i främmande länders parlament (S.O.U. 1947: 80).

³ I: 391 (motionär Herlitz), 396 (Holmbäck), 397 (Lindblom), 402 (Pettersson, Emil, m. fl.), 409 (Annér och Holmbäck), 411 (Johansson, J. B., m. fl.), och 412 (Wistrand). II: 545 (von Friesen).

Enligt detta förslag skall liksom f. n. länsstyrelsen avgöra frågor om omhändertagande av alkoholister. Dess sammansättning vid dylika frågors handläggning skall emellertid ändras. Landshövdingen, landssekreteraren eller länsassessor skall vara ordförande och därjämte skola i handläggningen delta tre av Kungl. Maj:t för en tid av fyra år förordnade personer, av vilka en bör vara läkare med lämplig utbildning, en äga förutsättningar att ur nykterhetsvårdens synpunkt bedöma fallen och en representera mera allmänt sociala synpunkter. Ett dylikt kollegium borde, anförda de sakkunniga, kunna användas som förebild vid tillämpningen av bestämmelserna om tvångsbehandling i andra vårdlagar av social natur, enligt vilka omhändertagandet ej har sin grund i ett rent medicinskt bedömande. Till detta uttalande är det anledning föga anmärkningen, att ett »rent medicinskt bedömande» icke i något fall torde utgöra hela grunden för omhändertagande. Enligt t. ex. sinnessjuklagen innebär en prövning av frågan om »behov av vård» föreligger hänsyn också till sociala synpunkter, den sjukas hemmiljö och vårdmöjligheterna där o. s. v. Indikationen är blandat medicinsk och social. Begreppet sinnessjukdom torde f. ö. i sig ha en social (och alltså icke rent »medicinsk») anstrykning.¹ Ny lagstiftning om internering av s. k. psykopater skulle utan tvekan få stark prägel av de sociala synpunkterna.² T. o. m. vid internering av könssjuk kan ett övervägande vara påkallat av den sjukas frihetsintresse contra samhällets intresse av att kurera honom. Skulle tvångsinternering av tuberkulöst sjuka möjliggöras, blir den sociala aspekten alltmer markerad och problemets rent kvantitativa betydelse också socialt anmärkningsvärd.

Det torde alltså kunna sägas, att alkoholistvårdsutredningens förslag inte löser problemet redan emedan det tar hänsyn blott till vissa typer av administrativa frihetsberövanden. På argumentationen i betänkandet skall jag inte vidare ingå.

En synpunkt för sig är dock påkallad. Erkänner man som ett faktum förvaltningsrättens inträngande över civilrättens och straffrättens gränser och anser man, att en fara för rättssäkerheten ligger häri, måste man ställa sig tveksam inför varje förslag, som endast i någon mån eller i något avseende förbättrar förvaltningsförfarandet. Det som krävs är en kontroll över förvaltningsmakten, som är lika *effektiv* som den konstitutionella och den judiciella kontrollen hittills varit. Ur denna synpunkt torde krävas *antingen* att de allmänna domstolarna tillerkännas vidgad kompetens i fråga om kontrollen över förvaltningsmyndigheters åtgöranden *eller* att rättsfrågor av vikt för den enskilde prövas av förvaltningsdomstolar, som fungera i stort sett efter samma grundregler som de allmänna domstolarna. Med hänsyn till de sociala vårdlagarnas särskilda karaktär torde en socialdomstol — en i sociala frågor särskilt sakkunnig förvaltningsdomstol — vara den bästa inrättningen. Den nu antydda principfrågan synes ägnad för gemensamt nordiskt studium, oavsett hur de aktuella lagstiftningsspörsmålen bli lösta i de olika länderna.

Hilding Eek.

¹ Jfr Haarlov, a. a., s. 108 f.

² Se om detta problemkomplex Gerle, Psykopatibegreppets bankrutt, Lund 1947.

förvaltningspåbud skjuta civilrätten åt sidan och därigenom stundom ganska radikalt ändra förmögenhetsförhållandena ha påpekats. När intresset för de s. k. administrativa frihetsberövandena i år tagits upp på nordiska juristmötets program och en omfattande dansk avhandling av Tyge Haarløv (»Administrativ Frihedsberøvelse indenfor den offentlige Forsorg og beslægtede Områder», København 1948) där framlagts, visar detta att det kommit att stå klart, att straffrätten numera inte uttömmande anger de fall, då en person kan berövas sin frihet. Formerna för de ingrepp som kunna förekomma på socialrättslig indikation äro administrativa; processrättens regler för de allmänna domstolarnas verksamhet ange inte de former, i vilka frihetsberövande sålunda kan ifrågakomma.

Haarløv framhåller att den tystnad som rått i Danmark i fråga om de administrativa frihetsberövandena »motiverer en vis Frygt for, at et Initiativ til Reformen vilde være mere skolastisk end praktisk begrundet». Detta må vara riktigt — rättsvetenskapliga undersökningar från den förvaltningsrättsliga aspekten äro likväl motiverade, då vi eljest riskera att den bild av samhället rättsvetenskapen skall ge inte blir korrekt och fullständig. Om det är riktigt, att det nordiska lagstiftningssamarbetets politiska *raison d'être* är att föra Nordens folk än närmare varandra genom att låta dem leva under likartade samhällsförhållanden, är det i dag särskilt viktigt, att också förvaltningsrätten blir föremål för gemensamma undersökningar, överläggningar och åtgärder.

Det torde emellertid då komma att visa sig, att på detta område skiljaktigheterna mellan rättsordningarna äro betydande och att åtskilliga principiella motsättningar måste klaras upp, om enhetliga linjer för lagstiftning skola kunna dras upp. Haarløvs arbete utmynnar i vissa icke särskilt långt gående reformkrav, som inte ha stor betydelse för debatten om svensk rätt. I Sverige ha å andra sidan reformsträvandena, särskilt i fråga om alkoholistlagstiftningen, nått så långt, att ny lagstiftning som rör principerna för administrativt frihetsberövande kan antas komma till stånd, innan man i Danmark, Finland och Norge ens tagit närmare ställning till problemet. Det finns dock berört av Arnholm i hans »Forelesninger over norsk personrett», och i Finland lär en avhandling öyer ämnet vara under förberedande.

Det lär inte längre vara aktuellt för lagstiftaren att söka vinna ökad rätts-säkerhet i socialvården genom att anförtro de allmänna domstolarna att träffa avgöranden i viktiga frågor om den enskildes frihet. Att inrätta särskilda socialdomstolar — antingen länsvis för hela socialvården eller centralt för riket med uppgifterna sakligt fördelade mellan flera domstolar — tör synas mången som en alltför radikal lösning. Det torde finnas en viss benägenhet att i stället utbygga den bestående ordningen. Presidenten Karl Schlyter framförde sålunda på juristmötet förslag om utbyggnad av barnavårdsnämnderna. Ordföranden skulle vara domare och vissa ytterligare reformer skulle ske. I »Betänkande med förslag till lag om nykterhetsvård m. m.» har 1946 års alkoholistvårdsutredning under ordförandeskap av landshövding Th. Bergquist fört fram ett förslag, som innebär en utbyggnad av länsstyrelserna. Något radikalt nytt har man alltså inte heller här att göra med.

ställningen. Det torde vara berättigat att tala om en statsrättslig (eller konstitutionell), en processrättslig (eller »juridisk») och en förvaltningsrättslig aspekt. Den *statsrättsliga aspekten*, som ofta präglar arbeten inom statskunskapen, tar främst sikte på fördelningen av makten inom samhället, vilken framträder i konstitutionens kompetensregler, utformningen av bestämmelser om medborgerlig rösträtt och skilda garantier för dennas utövning, t. ex. uppehållandet av opinions- och tryckfrihet. Man uppnår härigenom en bild av hur de politiska besluten fattas och av gränserna för den politiska maktutövningen från deras sida som inneha nyckelställningar i samhället. Hur objektivt utförd en sådan framställning än må vara, ligger bakom den gärna en värdering. I varje fall forskare från den västerländska kulturkretsen betrakta förevaron av allmän och hemlig rösträtt, fri opinionsbildning och parlamentarism som tecken på att det samhälle, vars förhållanden äro i fråga, uppnått ett högre politiskt stadium.

Den *processrättsliga aspekten*, som ligger nära till hands för jurister av facket, beaktar särskilt i vad mån rättssäkerheten är tryggad genom förekomsten av domstolar, som arbeta opartiskt och enligt en processordning, som ger möjlighet för envar part att få sina argument framförda och prövade och som över huvud innefattar garanti för att stiftade lagar faktiskt bli gällande och tillämpade på samma sätt i lika fall. Är domarmakten beroende av regeringsmakten eller avviker processordningen från en viss standard, betraktas samhällsordningen som primitiv. Naturligtvis bortses i allmänhet inte från att bilden av ett samhällsskick inte blir fullständig, om inte också lagarnas innehåll tas i betraktande. Men stundom uppmärksammas inte tillbörligt, att inte ens maktförhållandena, den organisatoriska ramen, bli adekvat angivna, om inte *både* den statsrättsliga och den processrättsliga aspekten anläggas. Man torde vara berättigad att säga, att också mycket ingående skildringar av de konstitutionella förhållandena i England få ett diskutabelt sanningsvärde, om inte domstolarnas ställning beaktas och den processrättsliga aspekten införs. An tydligare är, att den processrättsliga aspekten ensam blott ofullständigt anger hur makten i samhället faktiskt är fördelad.

Länge har den *förvaltningsrättsliga aspekten* varit skjuten åt sidan. Orsaken har väl varit, att förvaltningens verksamhet inte tidigare ingripit så djupt i de enskildas liv eller, då så skett, att ingreppen kunnat betraktas som utflöde av en maktkoncentration hos regeringen, som tagit sig uttryck redan i konstitutionen. Nu är det annorlunda. Ett statsckick kan te sig exemplariskt från den statsrättsliga aspekten, men en undersökning av den kompetens på förvaltningens område, som tillkommer regeringen och underordnade förvaltningsmyndigheter, kan påvisa vida starkare koncentration av makten hos denna än konstitutionens regler låta ana; möjligheterna till kontroll av och influens på samhällsförhållandena för parlament och röstberättigade kunna därför vara relativt obetydliga. På liknande sätt blir en undersökning ur den processrättsliga aspekten inadekvat, om vid sidan av domstolarna ingrepp kunna ske mot t. ex. den personliga friheten eller medborgarnas egendom.

Det som här kallats den förvaltningsrättsliga aspekten på rättsordningen har på senaste tid vunnit beaktande i vårt land. Möjligheterna att genom

om obehörighet för landsfiskal i stad under länsrätt att väljas till stadsfullmäktig.

Motioner åsyftande ändrade regler om valkretsindelning för val av stadsfullmäktige samt om valkretsindelningen vid landstingsmannaval avstyrktes av K.U. under åberopande av vad utskottet vid ett flertal tidigare tillfällen uttalat i ämnet.

Några för landstingen väsentliga spørsmål upptogs motionsledes, nämligen frågorna om framflyttning av tiden för lagtima landstingsmöte, upphävande av tiodagarsgränsen för traktamentsersättning samt förutsättningarna för urtima möte. Då dessa spørsmål redan vore föremål för övervägande inom kommunallagskommittén, ansåg sig K.U. sakna anledning att begära skrivelse i ämnet.

Slutligen må beröras ett antal motioner avseende lagstiftningen om kommunal indelningsändring. I några motioner riktades en skarp kritik mot utformningen och tillämpningen av 1919 års indelningslag. Särskilt betonades, att städerna vid inkorporeringar otillbörligt gynnats i förhållande till landskommunerna. I ett av K.U. infordrat yttrande inlade Svenska stadsförbundet en ingående och bärande gensaga mot motionärernas oftast föga genomtänkta argumentering. Utskottet, som avvisade tanken på införandet av kommunernas vetorätt mot indelningsändringar, framhöll att de nya statsbidragen för vissa publika nyttigheter liksom även tendensen till skärpning av skyldigheten att å tätorterna tillämpa stadsstadgorna i många fall minskade aktualiteten av inkorporering av landsbygdsområden med städerna (utl. nr 21).

Även 1946 års indelningslag blev föremål för uppmärksamhet i tvenne motioner. Sålunda hemställdes, att sammanläggning icke skulle få ske mot befolkningens vilja i vissa angivna fall. K.U. påpekade (utl. nr 6), att en ändring av betingelserna för indelningsrevisionen skulle förrycka tidigare direktiv rörande det nu pågående sammanläggningsarbetet. Det synes även som motionärerna icke alldeles rätt uppfattat innebörden av bestämmelserna i 1946 års lag. Bl. a. torde förefintligheten av de s. k. övergångsbidragen ha förbisetts.

Den nya kommunindelningen avsågs skola träda i kraft den 1 januari 1950. Med hänsyn till det tidsödande arbete som indelningsarbetet medför, kan detta program icke hållas. Statsrådet Mossberg meddelade i ett interpellationssvar, att ikraftträdandet torde få anstå till den 1 januari 1952. Av detta skäl fann K.U. ej anledning att tillstyrka en motion om sådan ändring av 1946 års indelningslag, att val av fullmäktigeförsamlingar ej skulle behöva äga rum under år 1949.

Michaël Hermarck.

LITTE R A T U R G R A N S K N I N G A R

SVEN LINDMAN: *Johan Jacob Nordström. Hans samhällssyn och politiska personlighet. I. Tiden intill 1854.* Åbo 1948. 245 sid.

Efter en rad studier i modernt finländskt statsliv har professor Sven Lindman i Åbo gripit sig an med en politisk biografi. Det är ett fängslande, delvis tragiskt öde man möter i boken om Johan Jacob Nordström. Man får i denna första del följa Nordströms liv som finländsk vetenskapsman, hans brytning med mäktiga, akademiska kretsar och hans överflyttning till Sverige. »I Sverige skulle Nordström vinna inflytande, få utmärkelser, bli en uppmärksammas politisk gestalt — men där skulle han aldrig bli vad han nu var i Finland: en av landets stora män.» I de orden har Lindman givit en fint formulerad karakteristik av Nordströms liv.

Det har inte funnits mycket att bygga på, när det har gällt att ge en bild av Nordströms ungdom och tidigare politiska intryck. Man tycker nästan, att Lindman här har sökt skapa av intet. Han har bland annat tillgripit den mycket vanskliga metoden att av några uttalanden i brev från Nordströms äldre dagar söka få fram något om hans tankar som ung. I ett brev från 1859 talar Nordström om finska adelsmäns och prästers pliktförgätenhet 1808 och om härens »glödande fosterlandskärlek, understödd av folkets». Lindman tror att man kan sätta Nordströms ståndpunktstagande i ett visst samband med intryck från den sociala miljö, den hantverkarmiljö, i vilken Nordström växte upp. Det är möjligt att detta är riktigt, men det är lika möjligt att det är oriktigt. I ett annat brev från 1867 skriver Nordström, att han i sin ungdom närde stora planer; han villé genom träget arbete förskaffa sig »ett rum vid fäderneslandets rådsbord och i sanningens tjänst». Här rör det sig uppenbarligen om en gammal mans dikt om sin ungdom; vad den unge Nordström verkligen tänkte få vi av dessa brev ingen säker upplysning om. Han tycks ha levat ett mycket isolerat liv bland sina böcker. Men trots detta skriver Lindman, att det finns »ingen anledning att antaga, att icke Nordström redan vid denna tid skulle ha mottagit intryck av väsentlig betydelse för gestaltningen av de samhällsidéer han senare skulle ge uttryck åt». Lindman syftar på romantikens idéer, som under seklets andra årtionde hade börjat spridas bland de yngre akademikerna i Åbo. För säkerhets skull framhåller Lindman på ett annat ställe, att »vi ingenting med säkerhet *veta* om vad Nordström tänkt i samhällsfrågor under studietiden». Varför inte då också göra rent hus med alla hypoteser?

När Nordström börjar framträda som författare, får Lindman säkrare hållpunkter. Han visar övertygande upp att Nordström redan i sin första avhandling från 1826 befann sig inom historiska skolans idékrets. Den för-

blev han trogen. Det finns inte många originella drag i hans sätt att utveckla huvudmotiven i den romantisk-konservativa åskådningen. Men Lindman betonar, att när Nordström i början av 1830-talet gav så precisa uttryck för en allmän och teoretisk syn på samhällsproblemen, var det något för den tiden nytt och enastående i Finland. Ett tiotal år senare sökte Nordström ge sina föreläsningar i statsrätt en ganska bred filosofisk inramning, och här gör sig ett visst inflytande från Hegel gällande. Nordström hade under mellantiden varit i Tyskland, och han hade i Berlin ställts inför motståndet mellan den härskande historiska rättsskolan och den av hegelianen Gans ledda, mera spekulativa riktningen. Han hade hört både Savigny och Gans föreläsa, och han hade uppskattat dem båda. Några omedelbara impulser tycks hegelianismen inte ha givit Nordström, och »man har en förnimmelse av», skriver Lindman, att det även i föreläsningarna 1842 är historiska skolans idéer, som Nordström utvecklar med en större personlig övertygelse än hegelianismens. Att de senare beretts plats vill Lindman främst tillskriva trycket från de starka hegelianska strömningarna vid universitetet. Det var naturligt nog den hegelianska högerns betraktelsesätt, som Nordström närmast sympatiserade med — den riktning som i det bestående gärna såg det förnuftiga. Det kunde emellertid inte undvikas, att det eklektiska draget i Nordströms åskådning under dessa omständigheter blev alltmer framträdande.

När man över ett följande avsnitt i Lindmans bok möter rubriken »Oppositionsmannen», är det inte som man kanske först är böjd att tro fråga om någon åsiktsförändring, något »avfall». Vad Lindman här tar upp är bland annat Nordströms skarpa kritik av det ledande aristokratisk-byråkratiska skiktet i Finland och hans oppositionella uppträdande i några akademiska frågor. I det förra avseendet var Nordström obestriddligen en originell elev av historiska skolan. I Finland var det inte så ovanligt att hysa kritiska tankar om aristokraterna, anmärker Lindman, men han nämner ingenting om de ansträngningar som gjordes på andra håll att teoretiskt försvara adelns bördsföreträden. Detta problem är av intresse även i ett annat sammanhang. Nordström uttryckte inte sällan sin förståelse för förnyelsens nödvändighet, men denna förståelse hade en tendens att bli mera teori än praktik, framhåller Lindman. »Den pietetsfulla vördnaden för det historiska i samhället vägde sist och slutligen mera». Detta var nu ingenting ovanligt bland den historiska skolans män — att de i praktiken svek den utvecklingstanke, som de i princip sade sig hylla, var ett av Geijers skäl till att han lämnade dem. I slutet av sin bok skildrar Lindman, hur Nordström med stor energi vände sig emot att den akademiska jurisdiktionen bibehölls — han intog alltså en ståndpunkt motsatt den konservative Geijers, med vilken han annars hade så mycket gemensamt. »Nordströms hållning i denna fråga åskådliggör», kommenterar Lindman, »hur det myckna ordandet om utvecklingens nödvändighet i hans samhällsteoretiska utläggningar icke var *blott* fraseologi». Detta är intressant, men betydelsefullare är väl att Nordström var lika följdriktig, anlade samma utvecklingsperspektiv, när det gällde adeln. Han betraktade adeln både i Finland och i Sverige som relikter, vilka förlorat sin livsduglighet och sitt berättigande som ledande samhällsgrupper. I ett av Lindman citerat brev från 1849 skriver

Nordström: »Mig har det alltid förekommit som hade allt i naturen sin tid och sitt slut. Icke som skulle det eviga uti idén förgås, men väl de former, varuti de mänskliga institutionerna framträda. Adeln är en sådan form ... Och bland alla myter från forntiden är ingen mera djupt sublim än den om fenix, som förädlad uppstår ur sin aska. Den är myten om samhällets utveckling. Männe ej adeln nu redan är på tiden att göra som fenix?» Det är mycket sällsynt att bland historiska skolans förgrundsmän finna utvecklingsproblemet ställt på detta sätt. Man hade därför gärna sett, att Lindman med större konsekvens sökt följa detta moment i Nordströms åsiktsutveckling.

Det framgår av Nordströms dagbok att han hyste ett starkt om än inte onyanserat hat till aristokrater. Det framgår vidare att han reagerade med den yttersta förbittring mot myndigheter och enskilda personer, som lånade sig till olagliga handlingar av undfallenhet för Ryssland. Efter hans död skrev Aftonbladet att Nordström i Finland betraktats som liberal, därför att han varit fiende till godtycke och rättslöshet, men det hade visat sig även vid detta tillfälle, tillade tidningen, att vad som i Finland betraktades som liberalism blev, då det överflyttades till Sverige, konservatism. När Lindman helt lakoniskt anmärker, att denna karakteristik var träffande, känner sig läsaren överrumplad och en smula desorienterad. Han har förstått, att Nordström med mycken stridbarhet värnat om de konstitutionella formerna och att han i konsistoriefrågor bekämpat de gammalkonservativa akademikerna med frenesi. Men läsaren tycker sig inte ha förstått, att detta var nog för att en person skulle betraktas som »liberal» samtidigt som han i sitt författarskap uppenbarligen stod den historiska skolan nära och i ett kyrkolagsförslag visat — för att använda Lindmans egna ord — »en oviljighet att gå utöver det historiskt givna, som även i 1840-talets Finland väckte uppmärksamhet». Här skulle en fylligare politisk miljöskildring ha varit till stor hjälp.

Med en utförlighet, som knappast är motiverad av bokens undertitel, har Lindman skildrat Nordströms vacklan i valet mellan Finland och Sverige och de kval han led, när avskedet hade beviljats och det inte längre fanns någon återvändo. Men man beklagar inte denna utförlighet. Källmaterialet har varit rikt och det har möjliggjort en bild av människan Nordström, som man inte glömmet. Varsamt och taktfullt har Lindman berättat om Nordströms skiftande stämningar under denna svåra tid, när han fick se uppfylld en gammal förhoppning att få flytta till Sverige men med sorg i själen klippte av banden med hemlandet.

Det var kanske främst för att få rikare möjligheter till en vetenskaplig insats, som Nordström hade sett fram mot en bosättning i Sverige. Men det dröjde inte länge, förrän den nyutnämnde riksarkivarien drogs in i politisk verksamhet. Vad han här kom att utträta tillhör emellertid väsentligen den senare delen av Lindmans biografi. Nordströms väg in i politiken gick via en del förtroendeuppdrag; på konungens önskan åtog han sig bland annat att bli sekreterare i konstitutionsutskottet. Men hans ömtålighet och hetsighet vållade honom svårigheter i Sverige liksom förut i Finland, och för de liberala pressangreppens skull avsåg han sig den plats man berett honom i Svenska akademien efter Franzén.

Det har tydligen inte varit möjligt för Lindman att av det material han har haft skapa ett enhetligt och sammanhållet verk. Boken rymmer partier, som äro av nästan enbart psykologiskt intresse, och den rymmer andra partier, som äro exklusivt statsteoretiska. Men betraktade var för sig erbjuda de mycket att uppskatta — i de förra finkänsligheten, i de senare lärdomen och den skarpa, logiska analysen. Kanske kan man tycka, att Lindman i de senare, de statsteoretiska partierna noterar väl mycket om Nordströms beläsenhet och lärda kontakter i utlandet — allt detta är ju av intresse endast i den mån det kan visas ha haft verklig betydelse för Nordström, attraherande eller repellerande. Redan mängden av påverkningar var uppenbarligen ganska stor — det är ett av de väsentliga resultaten av Lindmans undersökning, att Nordström som samhällstänkare var föga originell. Men han var en stridbar man, som för sin stridbarhets skull kom att framstå särskilt för de yngre akademikerna som »en stor man att hylla».

Carl Arvid Hessler.

NILS HERLITZ: *Svenska statsrättens grunder*. P. A. Norstedt & Söners förlag, Sthlm 1948. 334 sid. Pris kr. 12 häft., kr. 15:50 inb.

Det har länge och med all rätt klagats över att kännedomen om vårt samhällslivs utveckling och skilda verksamhetsformer är skäligen bristfällig icke blott bland gemene man utan även på håll, där man måhända kunnat ha anledning vänta sig annat. Icke minst gäller detta beträffande den yttersta rättsliga ramen kring hela vårt offentliga liv, vår författning, sådan den sammanfattats i våra grundlagar och på basis av dem tolkats och tillämpats. Många olika faktorer ha naturligtvis samverkat härtill. Men till icke ringa del får nog förklaringen till detta beklagliga förhållande sökas i avsaknaden av mera lättillgängliga möjligheter att lära känna vårt statskicks, dess formella uppbyggnad och de levande och bestämmande krafterna därinom. Visserligen vore det otillbörligt — icke minst inför denna tidskrifts läsekrets — att icke tacksamt erkänna förefintligheten av Reuterskiölds och Malmgrens förträffliga grundlagskommentarer ävensom den senares förnämliga standardverk »Sveriges författning». Men dessa vända sig dock till eller kanske rättare komma knappast att nå utöver relativt begränsade kretsar inom akademisk undervisning eller bland andra särskilt intresserade.

Här har nu professor Nils Herlitz sökt komma till hjälp såväl genom en sedan många år ådagalagd, nitisk praktiskt-politisk väktartjänst, som framför allt genom ett flitigt författarskap, som på detta område kan sägas ha kulminerat i den i våras utgivna boken »Svenska statsrättens grunder». Arbetet, som återger föreläsningar, vilka hållits våren 1947 för juris studerande vid Stockholms högskola och tillika ingått i högskolans serie av populärvetenskapliga föreläsningar, vänder sig även, enligt förf:s uttalande i förordet, »till den politiskt intresserade allmänhet, som vill få vårt statskicks belyst ur rättsliga synpunkter». H. betonar uttryckligen, att vad han åsyftat framför allt är »att sammanfatta de grundläggande elementen i vår statsrätt och

att därvid klarlägga och belysa förhållanden och sammanhang», vilka måhända ej framträda med full klarhet vid studiet av andra arbeten, särskilt då Malmgrens nämnda verk, på vilket H. i stor utsträckning bygger sin framställning och vartill han ständigt hänvisar för fullständigare utveckling och dokumentering. För den akademiska samhällsvetenskapliga undervisningen må sådana jämförande studier te sig naturliga, rent av nödvändiga, men för andra är H:s arbete även i och för sig att varmt anbefalla. Det ger en i det stora hela klar och redig översikt över vårt författningssliv, sådant det utvecklats och lever i nuet, och det framträder i en synnerligen lättläst och lättflytande form, om än kanske understundom något väl omständlig och ordrik. Man märker också, att H. gått synnerligen väl rustad till sitt verk. Överallt träder den skolade historikern i dagen genom väl inpassade påpekanden om huru det eller det lagbudet uppfattats »i äldre tid»; mot bakgrunden härav tecknas den följande utvecklingen, varvid statslivets skarpögde utforskare får utomordentlig hjälp av den aktive och vitale politikern, som därvid ställer till förfogande personliga erfarenheter från ett decenniums verksamhet såsom ledamot av riksdagen och av dess konstitutionsutskott.

Herlitz söker först i ett inledande kapitel att klarlägga statsrättens uppgift och betydelse och återkommer här till ett problem, som genom mer än tjugo år vållat honom bekymmer, nämligen frågan om förhållandet mellan de båda akademiska disciplinerna statsrätt och statskunskap och den rätta avvägningen dem emellan. Som huvuduppgift för den senare sätter han att med tyngdpunkten lagd på »politiska maktförhållanden och psykologiska realiteter» — detta är »statskunskapens synpunkter» — söka »avslöja hela maktspelet i samhället» och klarlägga »de olika mänskliga krafter och viljor, som där samverka eller bryta sig mot varandra». I motsats därtill säges statsrätten böra taga sikte »blott på en del eller en sida av detta krafternas spel», i det den ägnar sig åt »att studera den rätt, som griper in i det för att reglera det», d. v. s. att som varje annan gren av rättsvetenskapen »analysera och klarlägga» de rättsregler, som bestämmer om de olika statsorganen och deras verksamhet. H. framhåller dock upprepade gånger och understryker starkt, huru vanskligt det ofta är att draga mera fasta och klara gränser mellan statsrätt och statskunskap (se särsk. sid. 18, 121, 253 f.). Särskilt gäller detta studiet av statslivets praxis, uppkomsten och utvecklingen av sedvanor inom de högsta statsorganens verksamhet. När skola sådana sedvanor anses vara så fasta och stadiga, att de kunna betraktas såsom förtätade till sedvanerätt? När ha, med andra ord, sådana sedvanor, från att ha uppfattats såsom mer eller mindre starkt konventionella handlingsregler, fått karaktären av rättsligt förpliktande normer? Alldeles oavsett om något säkert svar här kan ges, är det uppenbart, att statsrättsstudiet noga måste följa gången av praxis och inregistrera, huru rättsreglerna i praktiken tolkas och tillämpas.

H. är angelägen att betona, att hans arbete »vill fylla en statsrättslig uppgift», och han söker upprepade gånger energiskt värja sig mot att ha hamnat »inom statskunskapens intressesfär» eller ha accepterat »statskunskapens syn». Och dock kan man knappast komma ifrån, att hans framställning i icke ringa mån är just statskunskap, och förträfflig sådan, i hävd-

vunnen mening, även om H. genom allehanda inskjutna förbehåll — ett karakteristiskt drag i hans författarskap — av typen »huvudsakligen», »på sätt och vis», »framför allt» o. d. söker freda sitt vetenskapligt-systematiska samvete. Man kan fråga sig, huruvida det icke skulle ha varit till fördel för framställningen just med hänsyn till dess uppgivna syfte, om den mera strikt och stramt dragit upp de rättsliga linjerna och fast särhållit dem från de politiska maktförhållandena och psykologiska realiteterna, som nu hota att sudda ut alla klara konturer. Det är dessa det gäller att söka finna fram ur dagens till det yttre förvirrade skeende, att se till, vilka rättsliga om- eller nybildningar sedvanan är i färd med att driva fram ur det offentliga livets brytningar. H. har själv, i ett annat sammanhang, understrukit, att vår regeringsform — liksom de grundläggande statsrättsliga urkunderna av ålder varit — är till »för att göras gällande just i den politiska kampen. Man kommer icke förbi den». Det vore förvisso orättvist att påstå, att H. icke ser skogen för bara träd. Snarare förhåller det sig så, att han i sin stora samvetsgrannhet vill se båda delarna på en gång. Där en annan ser en björkskog, ger han sig ingen ro, förrän han fått redovisa, att däri ingå även tio furor.

I viss mån synes H. emellertid, trots sitt renlärighetsnit, benägen att vilja resignera och finna det angeläget att betona rättsvetenskapen såsom en sammanhängande enhet, där man ur olika perspektiv iakttagit de rättsliga företeelserna. Det är därför tillräckligt, menar han, för statsrättens karakterisering, om man säger, att den sysselsätter sig med de grundläggande reglerna om de olika statsorganen, särskilt de högsta, samt om staten och medborgarna. Särskilt ligger det honom varmt om hjärtat att framhålla, att även statsorganen i princip stå under rättens herravälde. Detta är en grundtanke, vars patos alltid burit upp H:s förkunnelse både som politiker och som vetenskapsman. Den har varit ledstjärnan för all hans offentliga gärning. H. är angelägen om att inskräpa betydelsen av att »statsrätten hålles vid makt och levandegöres just hos dem, som i kraft av sin maktställning hava möjlighet att trampa den under fötterna». Sådana statens högsta organ som regering och riksdag måste därför väl vårda respekten för statsrättens bud och ha blicken öppen för statsrättens huvuduppgift, som är »att kanalisera statslivets krafter i bestämda fåror för att därigenom förebygga översvämning och förödelse». Misslyckas statsrätten i detta sitt värv, »äventyras en svensk rättstradition av livsviktig betydelse». Samtidens historia har sannerligen på många håll lämnat varnande exempel härpå.

I konsekvens med denna sin övertygelse avvisar H. i princip den relativistiska tankegång, som vill göra gällande, att grundlagarnas betydelse »såtillvida är begränsad, som statskicketets fortgående utveckling oavlåtligt ger dem en förändrad innebörd». Eller, som H:s norske kollega Frede Castberg helt nyligen uttryckt det: »Forfatningen må fortolkes, som man har pleid å uttrykke det: i tidens ånd. Det vil si det samme som at fortolkningen må ta hensyn til rådende sosiale behov og vurderinger som kan være andre enn de som gjaldt, da forfatningen ble til.» Detta är emellertid, säger H., »en tankegång, som kan leda till de betänkligaste konsekvenser och därför måste tillämpas med största varsamhet». Samma synpunkter tyckes han ock vilja anlägga på frågan om den konstitutionella nödrättens eventuella

---

tillåtlighet i vårt författningsliv. Att han emellertid även här synes känna sig något osäker, framgår av hans erkännande, på tal om möjligheten av domstolarna såsom garantier för statsrättens upprätthållande, att det kan inträffa, »att statsrättens regler måste vika för ett behov att handla, som allmänt erkännes och som också domstolarna måste böja sig för».

Huvuddelen av arbetet ger i en rad väl avrundade kapitel en framställning av konungens, riksdagens och statsrådets ställning enligt grundlagens bud och enligt den praxis, som på basis härav vuxit fram, särskilt under den senaste mansåldern. Särskilt noga och omsorgsfullt har H. därvid registrerat och redogjort för den konstitutionella utvecklingen under det senaste årtiondet, då han själv såsom riksdagsman stått mitt uppe i författningens skeende och kunnat följa dess förlopp även inifrån och med ständig tillgång även i övrigt till auktoritativ »inside information». Tyngdpunkten i H:s framställning ligger på maktindelningen mellan konung och riksdag, framför allt med avseende på lagstiftningen och förfogandet över statens tillgångar. Inom båda dessa områden rör han sig på mark, där han själv tidigare som en erkänd föregångsman banat väg och plöjt upp för den moderna forskningens utsäde. Av största intresse är här H:s påpekande, huru grundlagens omsorgsfullt uppbyggda balanssystem efter hand vittat sönder och därmed kommit maktindelningen att i allt väsentligt förändras till en riksdagens dominerande övervikt. Alldeles särskilt påfallande är detta givetvis beträffande finansmakten. Det mest framträdande draget i vårt författningslivs utveckling är just den makt, riksdagen förvärvat över statsverksamheten i dess mångahanda yttringsformer med stöd av sin rätt att bestämma om statsmedlens användning. Och det finns heller ingen av riksdagens verksamhetsgrenar, som mera fångar dess intresse och tager dess tid i anspråk.

Uppgiften att trygga den enskildes rätt och frihet gentemot statsmakten har i alla tider varit och är alltjämt av grundläggande betydelse för statsrätten. Ett av bokens intressantaste kapitel har också sökt taga upp till besvarande den stora och svåra frågan, i vad mån vår statsrätt rymmer regler till skydd för enskild rätt och frihet, som intet statsorgan — sålunda ej heller konungen, ens då riksdagen står bakom honom — får förgripa sig på. H. påpekar, att en äldre tids naturrättsliga åskådning om en rätt, som oberoende av staternas vilja reglerar elementära mänskliga rättigheter och som staterna därför icke kunna gå emot, numera är övergiven och ej längre kan erbjuda några rättsliga gränser för statsmakten. Dock har den ej varit alldeles utan värde. Det har tvärtom varit betydelsefullt, att förhållandet mellan staten och medborgarna erhållit belysning från de härur härrörande, allmänna principerna, sådana som »rättfärdighetens krav», »rättsstatens grundsatser», »allmänna rättsprinciper» o. s. v. H. ger sig i stället in på frågan, om och i vad mån grundlagarna ha något att säga om medborgarnas frihet, om deras plikter och rättigheter, och kommer så in på den ofta och särskilt på senare tider, nu sist t. ex. i samband med 1947 års skattediskussion eller vid vissa administrativa frihetsberövanden, gärna åberopade och häftigt omstridda § 16 regeringsformen, detta vördnadsbjudande, delvis i från den medeltida landslagen härrörande språkdräkt klädda grundlagsbud, som med viss rätt blivit betecknat som vår svenska magna charta. H.

intager här som eljes, då det gäller en avvägning mellan statens makt- och överhetsanspråk och de enskildas rättsliga intressen, en försiktigt medlande ståndpunkt, varvid han icke gärna följer en omstridd tolkning längre, än den, så att säga, har täckning i de reala maktförhållandena. Den djupare, från paradoxen i den yttre formen frigjorda innebörden i det gamla ordet »fiat justitia pereat mundus» synes han knappast ha någon förståelse för. Det stämmer bättre med hela läggningen av hans forskarpersonlighet att på grundval av en ingående detaljprövning av materialet söka sig fram till en varsamt medlande ståndpunkt, därvid han i, även av taktiska skäl betingade, utsökt koncilianta vändningar nästan ber om ursäkt för att han i de politiska meningsbrytningarna vågar försöka hävda rättssynpunkter.

På liknande sätt är också hans inställning att uppfatta i frågan om domstolarnas befogenhet att pröva lagars och administrativa besluts grundlagsenlighet. H. medger visserligen i princip möjligheten av en sådan prövning men understryker, att det endast i ringa utsträckning kan bli tal om att i praktiken genomföra den. Helt kärvt och realistiskt påpekar han, att »avgörande är i huvudsak, huruvida konung och riksdag självmant iakttaga de gränser, som statsrätten uppdrager». För den folkmajoritet, vars uttryck regering och riksdag äro, står ju alltid den möjligheten öppen att genom ändring av grundlagen undanröja de hinder, som andra statsorgan resa i dess väg. »På vad sätt och i vilken form statsrätten skall vidmakthållas, beror ytterst av dem, som råda över grundlagarna.» Visserligen kan det synas så, om man ser blott till yttre maktförhållanden och psykologiska realiteter. Men — med den motiveringen driven till sin spets skulle man ju kunna påstå, att det egentligen aldrig skulle »löna sig» för domstolarna att hävda en för dagens politiska makthavare obekvämt rättsståndpunkt, och detta ännu mindre i fråga om annan lag än grundlag, då den förra för en ändring ej underliggör samma försvårande yttre former som den senare. En sådan, så att säga, rättsnihilistisk ståndpunkt är naturligtvis i grunden H. främmande. Man torde emellertid kunna drista sig att ifrågasätta, om icke här ett typiskt exempel lämnats på att statskunskapens syn tagit överhand över statsrättens krav, om icke här politikern och den parlamentariske taktikern kommit att något taga loven av den kyligt oberörde rättsvetenskapsmannen.

Det innebär ingen motsägelse, om man, samtidigt som man betonar arbetets karaktär av en synnerligen välbehövlig och ytterst välkommen handledning för alla politiskt intresserade, tillika beklagar, att utgivandet icke uppskjutits ytterligare ett eller halftannat år. Att publicera ett sådant arbete under det sista året i en andrakammarvalperiod och omedelbart inför en rad grundlagsändringar, vilka kunna väntas bli genomförda inom ungefär ett år, synes vara mindre välbetänkt, då det tyvärr måste komma att föra med sig, att framställningen nästan redan från början i vissa stycken ter sig föråldrad. Visserligen har i en del fall anmärkningar härom kunnat göras i sista stund genom inskjutna hänvisningar i noter om vad som är att vänta. Men dels har detta ingalunda skett genomgående och konsekvent, dels hade det onekligen gjort sig bättre, om de i lugn och ro inarbetats i framställningen, även om denna därigenom kommit att förete en del avvikelser från föreläsningsformen från 1947. Så t. ex. förefinnas sådana hänvisningar å

sid. 33, 75, 99, 251, 270, 274 f., men däremot icke å t. ex. sid. 96, 98, 229, 285. I kapitlet om kommunalförvaltningen kan man sätta i fråga, huruvida icke 1946 års stora kommunindelingsreform borde ha omnämnts. I kapitlet om domstolarna har insmugit sig ett litet förbiseende rörande formen för borgmästareval. Här har H. kommit att föregripa ett ungefär samtidigt med bokens utgivande av årets riksdag såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling antaget förslag till ändring av § 31 regeringsformen.

Ett litet önskemål har vidare under läsningen trängt sig fram. Det dikteras icke av hänsyn till de studerandes bekvämlighet. Det betingas av omtanke om den stora allmänhet boken också vänder sig till. Det förefaller nämligen, som skulle det varit tacknämligt, om på en del håll i noter bifogats lydelsen av lagrum, vilka åberopats i texten. Så t. ex. skulle det varit vägledande, om (på sid. 74 not 1) vid omnämmandet av S.L. 2:18 st. 2 detta stadgande återgetts. Detsamma gäller R.O. § 9 p. 2 (sid. 79 not 1), R.O. § 30 i dess äldre lydelse (sid. 86 not 1), R.F. § 110 och R.O. § 30 (sid. 88), R.O. § 39:2 p. 3 (sid. 236 not 2). Vidare hade det varit upplysande, om en del uttryck närmare utlagts och förklarats, t. ex. innebörden i termen »upplösa» enligt svensk offentlig rätt (sid. 80), »vissa val», som ske proportionellt (sid. 88), »några sällsynta fall», där riksdagen ensam beslutar (sid. 143).

Så till sist må det tillåtas ett litet språkligt påpekande. Det kan för all del tyckas som en bagatell. Men just därför att H:s framställning i det stora hela framstår så klar och överskådlig och i en i ordets bästa mening populär form, må det få anses icke vara ur vägen att fästa uppmärksamheten på en liten språklig ovana, som för resten är genomgående för hans författarskap, ehuru det rättvisligen må erkännas, att den just i föreliggande arbete kanske icke är fullt så påfallande som ofta eljest. H. har nämligen för sed att ideligen börja ett stycke med orden »för det första», utan att man sedan vid många tillfällen får riktigt klart för sig, vad som därpå skall följa. Ett »för det första» kräver ju ur både logisk och språklig synpunkt åtminstone ett »för det andra», eventuellt fortsatt av ett »för det tredje» o. s. v. Dessa korrelat falla ofta helt bort (se t. ex. sid. 96 på två(!) ställen, 275, 302, 304); någon gång få de något adverb, såsom »ytterligare», »också» el. dyl. såsom surrogat (se t. ex. sid. 121 f., 133 f., 155 f., 164 f., 218 f., 223 f., 283). Det är onekligen rätt tröttsamt och störande för läsaren.

Detta var nu endast några små marginalanteckningar i kanten under läsningen av Herlitz' arbete. Det kan emellertid knappast nog betonas och bör därför till sist ännu en gång understrykas, att det är ett högintressant och värdefullt arbete, vilket ingen, som önskar sätta sig in i vårt nutida författningens utformning och utveckling, kan gå förbi. Arbetet har mycket att ge, och det ger det med den självfallna auktoritet och värdighet, som härrör ur djupgående kunskaper och en mångårig förtrogenhet med och personlig inlevelse i problemen.

Hans Cavalli.

GUNNAR HESSELN: *Den svenska förvaltningen*. Studentföreningen Verdandis småskrifter, nr 492. Sthlm 1948. Bonniers. 73 s. Pris kr. 2:—.

I studentföreningen Verdandis skriftserie har för någon tid sedan utkommit ett häfte av docent Gunnar Hesselén, behandlande »Den svenska förvaltningen». Det är sålunda en skrift tillkommen i populärt syfte — ursprungligen skriven på uppdrag av Svenska institutet, som ger ut den på engelska språket — men liksom Elis Håstads tidigare skrifter om partiväsändet i samma serie är Hesseléns framställning också väl lämpad att komma till användning för approbaturskursen i statskunskap.

Det är den tränade pedagogen, som fört pennan i denna skrift. På ett begränsat utrymme har förf. utan menlig inverkan på framställningssättet lyckats pressa samman en icke föraktlig mängd fakta berörande svensk statlig och kommunal förvaltning. Boken torde i stort sett innehålla alla nödvändiga elementa på det ifrågavarande ämnesområdet, och det blir plats även för illustrativa avsnitt, där förf. går mera i detalj. Mot skriftens uppläggning och avvägning kan ingen mera väsentlig anmärkning riktas. Framställningen löper från »Kungl. Majestät» och departementen över de centrala ämbetsverken till den statliga lokalförvaltningen samt den kommunala självstyrelsen och avslutas med redogörelser för statstjänstemännens ställning, utnämnings- och anställningsformer, ämbetsmannaansvar o. s. v. samt för allmänhetens kontrollmöjligheter över förvaltningen. Möjligen kan det göras gällande, att det i och för sig mycket värdefulla avsnittet om statstjänstemännens ställning blivit något för vidlyftigt i förhållande till bokens övriga partier, som ha en mycket knappare prägel.

Så till några detaljanmärkningar. En sådan måste gälla, att de centrala ämbetsverkens ställning i förhållande till Kungl. Maj:t inte preciserats med tillräcklig skärpa. Framför allt borde förhållandet mellan verk och departementschef ha klargjorts bättre, allra helst som förf:s resonemang på s. 27 ff. med utgångspunkt från Axel Schottes uttalande om »ministerförvaltning» i någon mån kan verka vilseledande. Förf. borde också starkare ha framhävt centralförvaltningens utomordentligt kraftiga expansion just under de allra sista åren, fr. o. m. 1940-talets ingång. Problemställningen centralisering-decentralisering borde väl också ha kunnat uppmärksammas bättre.

Den historiska skiss, som ges å s. 10 som inledning till avsnittet om de centrala ämbetsverken, blir genom sin alltför komprimerade koncentration inte alldeles riktig. Det är sant, att det frihetstida statsskicket innebar en nyhet i det avseendet, att medlemmarna i riksrådet inte fingo ha säte i kollegierna — med undantag för kanslipresidenten och rikskanslirådet — men det är inte sant, att det var först med 1720 års regeringsform, som det infördes boskillnad mellan å ena sidan de förvaltande och å den andra sidan de expedierande och beredande uppgifterna. Men läsaren av Hesseléns bok får den uppfattningen. Denna uppdelning skedde ju genom Karl XII:s märkliga kansliordning av 1713, som i sin tur i detta avseende endast inregistrerade den logiska konsekvensen av den föregående utvecklingen.

Beträffande den senaste utvecklingen rörande de centrala ämbetsverken saknar man ett påpekande av den nya tendensen att i allt större utsträckning låta icke-ämbetsmän ingå som ledamöter. Skogsstyrelsen, överstyrel-

sen för yrkesutbildning, luftfartsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen, alla tillkomna under 1940-talet, kunna tjäna som exempel. Det kunde också ha påpekats, att byråcheferna ingalunda alltid äro ledamöter i de verk, som de tillhöra som befattningshavare.

När det på s. 14 talas om »den byråchef i socialstyrelsen, som förestår fattigvårds- och barnvårdsinspektionen ('fattigvårdsinspektören')», är det exempel på att framställningen inte är helt aktuell. Någon sådan befattning finns numera inte, fanns inte heller när boken kom ut. Den byrå, som avses, är uppdelad på två, socialvårdsbyrån och barnvårdsbyrån. Inte heller lantbruksstyrelsens nya organisation och dess uppgifter i samband med jordbruksreformen äro noterade. Vid redogörelsen för de under kommunikationsdepartementet sorterande centrala ämbetsverken borde vattenfallsstyrelsen ha nämnts. Den är ju ett av våra största och ur ekonomisk synpunkt betydelsefullaste ämbetsverk. Beträffande statskontoret borde dess mycket viktiga funktion som remissorgan ha betonats. Under jordbruksdepartementet hade det varit anledning att utöver domänstyrelsen nämna också skogsstyrelsen, så att det blivit tillfälle att klarlägga dessa två ämbetsverks skilda uppgifter.

Att riksdagen har en egen förvaltning omnämns inte, och beträffande den lokala förvaltningen omnämns inte stiftsstyrelserna, domkapitlen. Om länscheferna sägs, att de »representera konungen och statsmakten gentemot länets inbyggare». Detta självfallet fullt riktiga konstaterande kunde lämpligen ha kompletterats med iakttagelsen att landshövdingarna numera lika mycket äro företrädare för länsbefolkningens intressen gentemot de centrala myndigheterna; de representera länet gentemot »statsmakten», här fattad i betydelsen av den centrala överheten.

Rörande behandlingen av den kommunala självstyrelsen och de kommunala förvaltningsuppgifterna slutligen skall här endast ifrågasättas, om det inte varit motiverat att åtminstone omnämna existensen av den kyrkliga kommunens organ.

Ovanstående påpekanden få emellertid inte undanskymma det faktum, att Hessléns skrift är ett i sitt slag mycket gott arbete, som ger en nyttig och värdefull översikt över den svenska förvaltningen.

Olle Nyman.

ERLAND VON HOFSTEN: *Praktisk Statistik*, 2 uppl. 1947.

Sven Wicksells lärobok »Elementen av statistikens teori», som utkom 1920, har på senare år följts av flera svenska statistiska läroböcker för lågstadiet. Man kan nämna Wigforss: »Matematisk statistik för pedagoger», von Hofsten: »Praktisk statistik», Bonnier-Tedin: »Biologisk variationsanalys», Quensel: »Lärobok i den teoretiska statistikens grunder», samt Carlson: »Affärsföretagets statistik». Wigforss vänder sig i första hand till psykologer och pedagoger, Bonnier-Tedin till biologer och andra naturvetare samt Carlson till enskilda företags statistiker. Quensels lärobok är helt allmän till sin uppläggning, även om den genom sitt exempelval främst riktar sig till dem, som syssla med befolknings- och socialstatistik. Även

Hofsten arbetar i sin bok med exempel huvudsakligen från det samhällsvetenskapliga arbetsfältet.

Hofstens bok, vars första upplaga utkom 1942, har nyligen utgivits i en andra, i mindre viktiga avseenden ändrad upplaga. Då denna bok tidigare icke anmälts i denna tidskrift, kan det vara motiverat med en kortare recension.

Medan Quensel framställer grunddragen av den matematisk-statistiska teorin, d. v. s. sysslar med de problem, som röra den statistiska analysen, ger Hofsten i sin bok en redogörelse för problemställningarna på samtliga stadier i en statistisk undersökning. Man får m. a. o. följa statistikern i hans arbete från planläggandet av en undersökning fram till den sista språkliga finslipningen av första korrekturet.

Efter ett inledande kapitel om den statistiska metodens innebörd och syften avhandlas i första huvudavsnittet olika slag av primärmaterial samt sätten för deras insamlande. Denna viktiga sida av statistikerns arbete röner i regel alltför liten uppmärksamhet såväl av undervisarna vid universitet och högskolor som av de praktiskt arbetande statistikerna. Många undersökningar genomförs också utan att de grundläggande problemen om lämpligaste uppgiftskällor och olika insamlingsmetoder bli tillräckligt genomdiskuterade. Man underskattar gärna svårigheterna att få in erforderligt material. Följden blir, att ofullständigt primärmaterial ofta får ligga till grund för den statistiska analysen. Då resultaten av dylika undersökningar framläggas, förbiser man alltför lätt osäkerheten i primärmaterialet. Felet är inte alltid läsarens! Hofsten behandlar utförligt problemen i samband med stickprovsundersökningar och rundfrågor, valet mellan slumpmässigt och bundet urval, svårigheterna vid uppgörandet av fråge- och uppgiftsformulär m. m.

I samband med diskussionen av primärmaterialets bearbetning ger författaren en beskrivning av hålkortsmaskinernas användbarhet för samhällsstatistiskt arbete. I detta liksom i föregående kapitel kommer författarens egen praktiska erfarenhet väl till pass. Man får en rad goda råd beträffande kodifiering, tabulering m. m. Hålkortsmaskinerna komma numera alltmer till användning även vid mindre statistiska undersökningar, och då mig veterligen ingen framställning tidigare givits i någon svensk lärobok av hålkortsmetodens medel och möjligheter, fyller Hofstens bok på denna punkt en stor lucka i det svenska statistiska läroboksbeståndet.

Den statistiska analysens grunder följer därefter i ett relativt kortfattat avsnitt. På sitt synnerligen instruktiva sätt ger författaren läsaren en god repetitionskurs i den teoretiska statistikens elementa. Klarare än i många andra läroböcker i ämnet an knytes den teoretiska analysens olika metoder direkt till de frågeställningar, som den praktiskt arbetande statistikern ställs inför.

I sista avsnittet om utarbetandet av redogörelsen för en statistisk undersökning betonar författaren vikten av att texten inte skall användas för att upprepa tabellernas siffror, som nu så ofta sker, utan att den i stället skall ge en verklig kommentar till och analys av tabellerna. Vidare påpekas, att man inte skall vara alltför försiktig med sina slutsatser. Är folk i allmänhet snabbt färdiga med slutsatser utifrån vaga sifferuppgifter, så är i gengäld

statistikern ofta så försiktig och ger sina resultat med så många förbehåll, att han egentligen inte säger någonting. Det avslutande kapitlet innehåller dessutom en uttömmande översikt av den grafiska metoden och dess olika användningsområden samt en del råd och anvisningar beträffande standardiseringar och förkortningar enligt de regler, som utarbetats av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC).

Slutligen kan nämnas, att en av bokens fyra bilagor innehåller en kommenterad litteraturöversikt och en annan en översikt över svenska statistiska ämbetsverk och publikationer.

Avslutningsvis skulle jag vilja göra några smärre påpekanden. Vad först beträffar det inledande kapitlet om den statistiska metodens innebörd och syften är det onödigt elementärt. Att t. ex. redovisa en tabell över folkmängden i Sveriges större städer (s. 3) som illustration till påståendet att alla människor utan svårighet kan förstå en enkel tabell är kanske att börja alltför långt ner på skolstadiet. Samma sak gäller beträffande tabellen på s. 5 över folkmängden i Sverige vid slutet av varje tioårsperiod sedan år 1900, vilken exemplifierar en statistisk tidsindelning. Dessa och ytterligare några liknande exempel, som i och för sig äro lämpliga för en statistisk lärobok, borde kunnat inpassas i meningsfullare sammanhang än vad som skett.

Beträffande avsnittet om hålkortsmaskinerna hade det varit tacknämligt, om författaren mer ingående hade berört de specialmetoder, som på senare år utarbetats för användning vid mindre omfattande material. Den internationella statistiska tidskriftslitteraturen har ju under och efter kriget innehållit en del värdefullt på detta område.

Kapitlet om den statistiska teorin skulle ha vunnit ytterligare i pedagogiskt värde, om författaren spaltat upp det i en avdelning om homograd och en om heterograd statistik. Vidare borde författaren ha orienterat om den även inom samhällsstatistiken allt vanligare variationsanalysen. Är författaren alltför utförlig på sina ställen i inledningen, lämnar han i det teoretiska avsnittet ibland alltför knapphändiga kommentarer till de framställda formlerna. Hur mycken glädje t. ex. har en läsare på tal om det geometriska mediet av denna enda kommentar: detta genomsnittsvärde bör begagnas, då man har att göra med en företeelse, vars förändringar äro proportionella mot företeelsen själv (s. 93). Eller på tal om Sheppards korrektion: Om klassbredden är någorlunda smal lönar det sig knappast att använda sheppardkorrektionerna, såvida antalet enheter är mindre än 1000 (s. 98).

De enda tryckfel bland formlerna i det teoretiska kapitlet, som jag kunnat upptäcka, är ett utelämnat $\frac{1}{n}$ i den överst på s. 91 anförda formeln för medeltalet i klassindelad material samt ett par utelämnade utjämningsstecken för x resp. y i regressionsekvationerna på s. 115.

Slutligen har en mindre felaktighet insmugit sig i bilaga 3, där i kommentaren till Wicksells »Elementen ...» står att boken ej alls berör medelfelsberäkningar. Där finns dock en framställning om medelfelet i relativtal, närmast i procenttal.

Efter dessa små anmärkningar vill jag till sist endast framhålla, att Hofstens bok är mycket lämplig som kursbok för våra universitet och högskolor som ersättning för utländsk litteratur av liknande slag, t. ex. Jahn: »Statistikens teknik og metode», samt att den framför allt genom sina praktiska råd och anvisningar är en värdefull handbok för all den personal med eller utan teoretisk utbildning, som nu arbetar med statistiska undersökningar i förvaltningen.

Sven Moberg.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. Årg. 5: 1948. H. 4. Okt. *Montgomery, A.*, Västeuropas nedgång, s. 227—236. — *Renooy, D. C.*, Från tullunion till ekonomisk union, s. 245—250.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi och politik. 1948. H. 3. Okt. *Forsman, J.*, Den ekonomiska liberalismens kris, s. 117—130. — *Pfannenstill, B.*, Den amerikanska sociologiens dilemma, s. 131—138. — *Lundborg, R.*, Färöarnas statsrättsliga ställning, s. 139—150.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Årg. 11: 1948. H. 3. *Jellinek, W.*, Förvaltningsrättskipningens senaste utveckling i Tyskland, s. 125—136. H. 4. *Linnér, S.*, Några anteckningar angående gränsövervakningen, s. 195—203. — *Jägerskiöld, S.*, Till frågan om tolkningen av GRB 10: 26. Ett genmåle, s. 204—215.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. F. 2. Årg. 11: 1948. H. 3. *Höjer, T.*, Brandenburgs brytning med Sverige efter Gustaf Adolfs död, s. 197—238. — *Wichman, H.*, Ett bidrag till Ålandsexpeditionens historia, s. 251—256.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Årg. 29: 1948. Nr 10. Okt. *Stolpe, H.*, Medborgardag och medborgarbok, s. 337—339. — *Schalling, E.*, Nytt kommunalt liv i de engelska socknarna, s. 339—347.

Nordisk tidskrift. Utg. av Letterstedtska föreningen. Årg. 24: 1948. H. 5. *Heckscher, G.*, Sverige 1947 I: Den politiska utvecklingen, s. 261—265. — *Carlsson, T.*, Sverige 1947 II: Den ekonomiska utvecklingen, s. 266—270.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund. 1948. Nr 9. Sept. *Lindgren, K.*, De sociala reformerna och krisen, s. 225—228. — *Hedlund, G.*, Friheten i morgondagens samhälle, s. 228—230. Nr 10. Okt. *Lindgren, K.*, Valet, s. 257—261. Nr 11. Nov. *Lindgren, K.*, Regeringsförhandlingarna, s. 289—295. — *Pettersson L.*, Samhällsekonomiens framtida gestaltning, s. 295—299. — *Eliasson, L.*, Valet i siffrornas ljus, s. 300—307.

Samtid och Framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. 1948. Nr 6. *Björkquist, M.*, Människan i farozonen, s. 275—278. — *Ljungberg, A.*, Norden mellan öst och väst, s. 279—286. — *Russell, B.*, Det marxistiska giftet, s. 299—301. —

Weber, A., Den moderna statens slut, s. 316—322. Nr 7. Jewkes, J., Planushållning och frihet, s. 339—346. — Lynden, A., Är en europeisk union nödvändig? s. 347—349. — Procopé, H., Strömkantring vid valen i Finland, s. 360—364. — Dallin, D. J., Mask och verklighet i sovjetpolitiken, s. 365—369. Nr 9. Facht, S., Som FN-observatör i Palestina, s. 437—441. — Sydow, C. von, Näringsfriheten — ett bortglömt begrepp? s. 442—450. — Kamras, H., Edouard Herriot, humanist och politiker, s. 463—466.

Svenska tidskrift. Årg. 35: 1948. H. 6—7. Det förbryllande valet, s. 393—399. — Östeuropeisk sinnesförfattning, s. 400—406. — Heckscher, G., Exit Truman, s. 407—411. — Löwegren, G., Paul Reynaud, s. 416—418. — Wittenberg, E., Den tyska katastrofen. Friedrich Meineckes historiebild kritiskt belyst, s. 425—441. H. 8. Valets verkningar, s. 459—461. — Pflöging, E., Djihad — Islams heliga krig, s. 491—498. — Berner, R., Ryska ruinplundrare. Sovjets tyska demontagepolitik i siffror, s. 499—504.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. 1948. H. 7. Mehr, H., Stadsförbundet som förhandlande part, s. 267—272. — Hedfeldt, E., Aktuella lagförslag angående kommunernas markpolitik, s. 272—276. H. 8. Schalling, E., Den engelska kommunregleringen, städerna och grevskapen, s. 320—324. — Administrativ praxis: Inrikesärenden i statsrådet, s. 325—327.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. 1948. H. 8. Eckerberg, P., Angreppet som slogs tillbaka, s. 385—391. — Lundberg, A. S., Exportoffensiv, s. 392—396. — Bosæus, P. E., En västtysk stat, s. 415—422. — Gårdstedt, B., Den statliga företagsamheten, s. 423—427. — Palme, S. U., Norrlandsuniversitetet, s. 427—431. H. 9. Åsbrink, P., Näringslivet och vi, s. 449—455. — Strategos, Allians- eller självständighetspolitik, s. 456—463. — Meidner, R., Lönepolitikens dilemma vid full sysselsättning, s. 464—471. — Cederwall, G., Den svenska fyraårsplanen, s. 472—476. — Rössel, J., Harold Laskis Amerika, s. 486—491.

Utrikespolitik. Redigerad av Utrikespolitiska institutet. Årg. 3: 1948. Nr 3. Sept. Viklund, D., Berlinkrisen, s. 129—138. — Öste, A., Förenta staterna inför presidentvalet, s. 139—153. — Olsson, G., Indien i övergången, s. 154—162. — Fischer, A. J., Den franska pressen, s. 163—166. — Ur dagskrönikan: Socialdemokratisk regering i Finland. — Holländsk stabilitet. — Franska regeringskriser, s. 167—170.

Gads Danske Magasin. 42 Aarg.: 1948. Nov. Martin, J., Folkestyre eller Partivælde, s. 565—570. — Hansen, P., Skandinavismen — skyld og skæbne, s. 598—605.

Nordisk Administrativt Tidsskrift. 29 Aarg.: 1948. Nr 1—2. Sällfors, C. T., Organisationsundersökningar inom den svenska statsförvaltningen, s. 3—27. — Edelberg, M., Hovedstadsproblemet, s. 28—45.

Nordisk Tidsskrift for International Ret. Vol. 18. 1947—48. Fasc. 2—3. Sundberg, H. G. F., Om expropriation av utländsk egendom enligt internationell rätt, s. 85—102. — Vulcan, C., Den valfri Klausul, s. 103—129. — Ørsted, H. G., Ændringer i den internationale Arbejdsorganisations Konstitution, s. 130—139.

Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfundsspørsmål. 57 årg.: 1948. H. 8. *Torsvik, T.*, Vendepunkt i nordisk utenrikspolitikk, s. 447—454. — *Reimers, H.*, Grunnloven i fredstid og nødsår, s. 455—469. — *Lange, A.*, Sovjetpatriotismen og vesten, s. 470—483. — *Grieg, S.*, Gjennembruddet i den norske tekstilindustri 1840—1897, s. 496—508.

The political quarterly. Vol. 19: 4. Oct./Dec. 1948. *Florence, P. S.*, Socialism and Sociology, s. 301—311. — *Beales, H. L.*, The Passing of the Poor Law, s. 312—322. — *Cobban, A.*, The second Chamber in France, s. 323—335. — *Soltau, R. H.*, The Study of Political Science, s. 348—355.

The Round Table, a quarterly review of politics of the British Commonwealth. No 152: 1948. Sept. Next Steps for United Europe, s. 742—748.

The American Political Science Review. Publ. by the American political Science association. Vol. XLII. 1948. No 4. Aug. *Einaudi, M.*, The Constitution of the Italian Republic, s. 661—676. — *Riddick, F. M.*, The First Session of the Eightieth Congress, s. 677—693. — *Sherwood, F. H.*, State Constitutional Law in 1947—48, s. 694—729. — *Weidner, E. W.*, Some Comparative Experience in Adjusting Local Units and Areas, s. 730—745.

Foreign Affairs, an american quarterly review, Vol. 27. No 1. 1948. Oct. *Armstrong, H. F.*, Coalition for Peace, s. 1—16. — *Reston, J.*, Prospects for Stability in Our Foreign Policy, s. 34—43. — *Kerr, W.*, French Labor Divided, s. 96—103.

The Journal of Modern History. Vol. XX. 1948: No 3. Sept. *Mazour, A. G.*, Curtains in the Past, s. 212—222. — *King, J. E.*, The Origin of the Term »Political Economy», s. 230—231. — *Hyslop, B. F.*, Historical Publication since 1939 on the French Revolution, s. 232—250.

Political Science Quarterly. Vol. LXIII: 3. 1948. Sept. *Peffer, N.*, Democracy Losing by Default, s. 321—341. — *Barnett, V. M. Jr.*, The Supreme Court and the Capacity to Govern, s. 342—367. — *Armstrong, W. C.*, The Soviet Approach to International Trade, s. 368—382. — *Rossiter, C. L.*, The Reform of the Vice-Presidency, s. 383—403.

The Yale Review. Publ. quarterly by Yale University Press. Vol. 38: 1948. No 1. Sept. *Childs, M. W.*, Year of Doubt, s. 1—10. — *Johnson, A.*, Party and Ideology in America, s. 11—16. — *Brogan, D. W.*, An Outsider's View, s. 17—27.

Revue politique et parlementaire. Année 50: 1948. No 581. Oct. *Sauvageot, A.*, Le Président de l'Assemblée Nationale, s. 122—133. — *Lefas, A.*, Le Régionalisme à la croisée des chemins, s. 143—149. — *Picard, R.*, Les partis aux Etats-Unis et l'élection présidentielle, s. 150—158. — *Gassier, M.*, Les Pactes de Paris et de Bruxelles et les besoins vitaux de l'Europe, s. 159—172.

H. M.

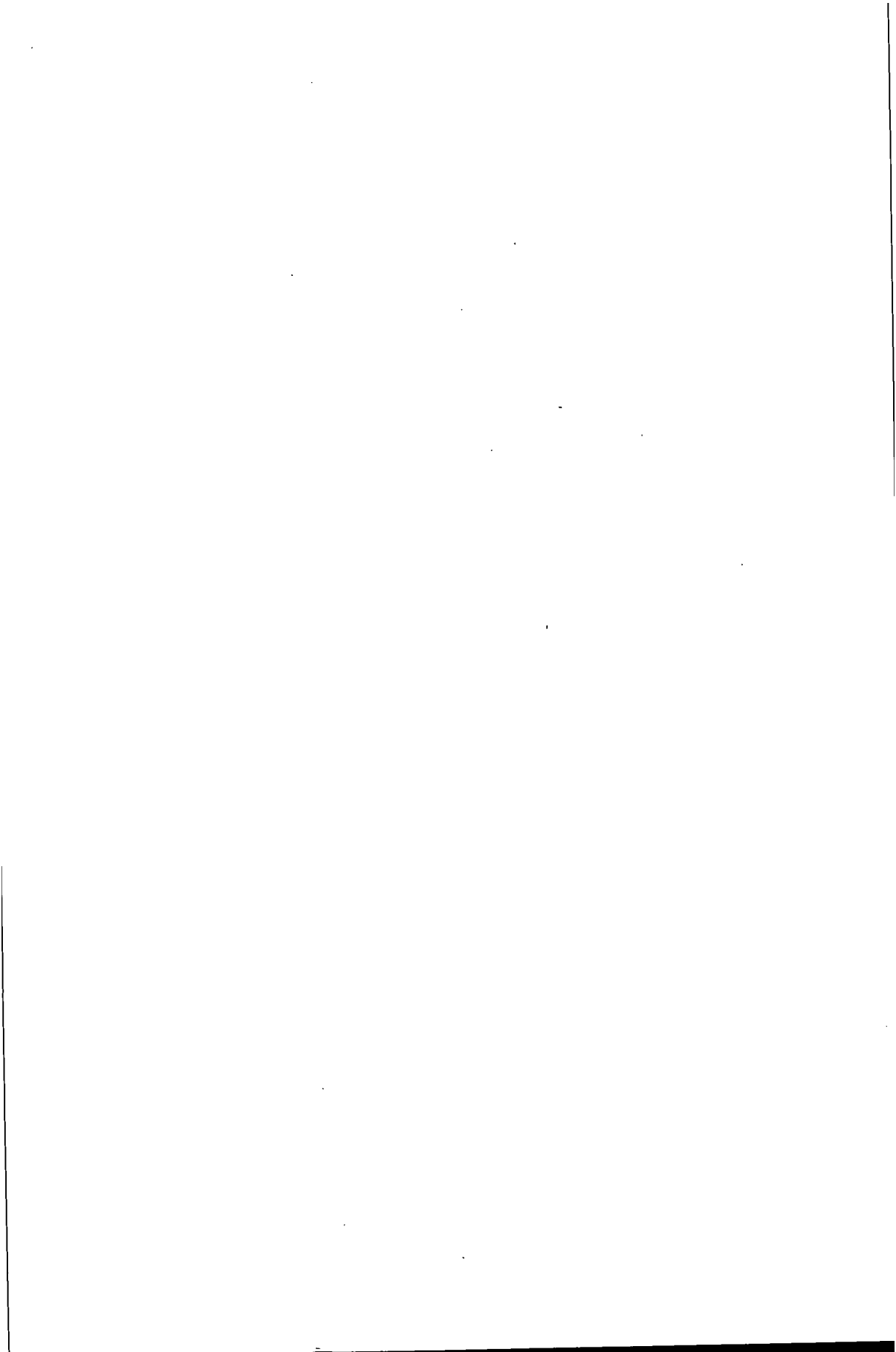
ANSÖKNINGAR OM UNDERSTÖD FRÅN BANKDIREKTÖR
J. H. PALMES FOND FÖR EKONOMISK UPPLYSNING
OCH EKONOMISK FORSKNING

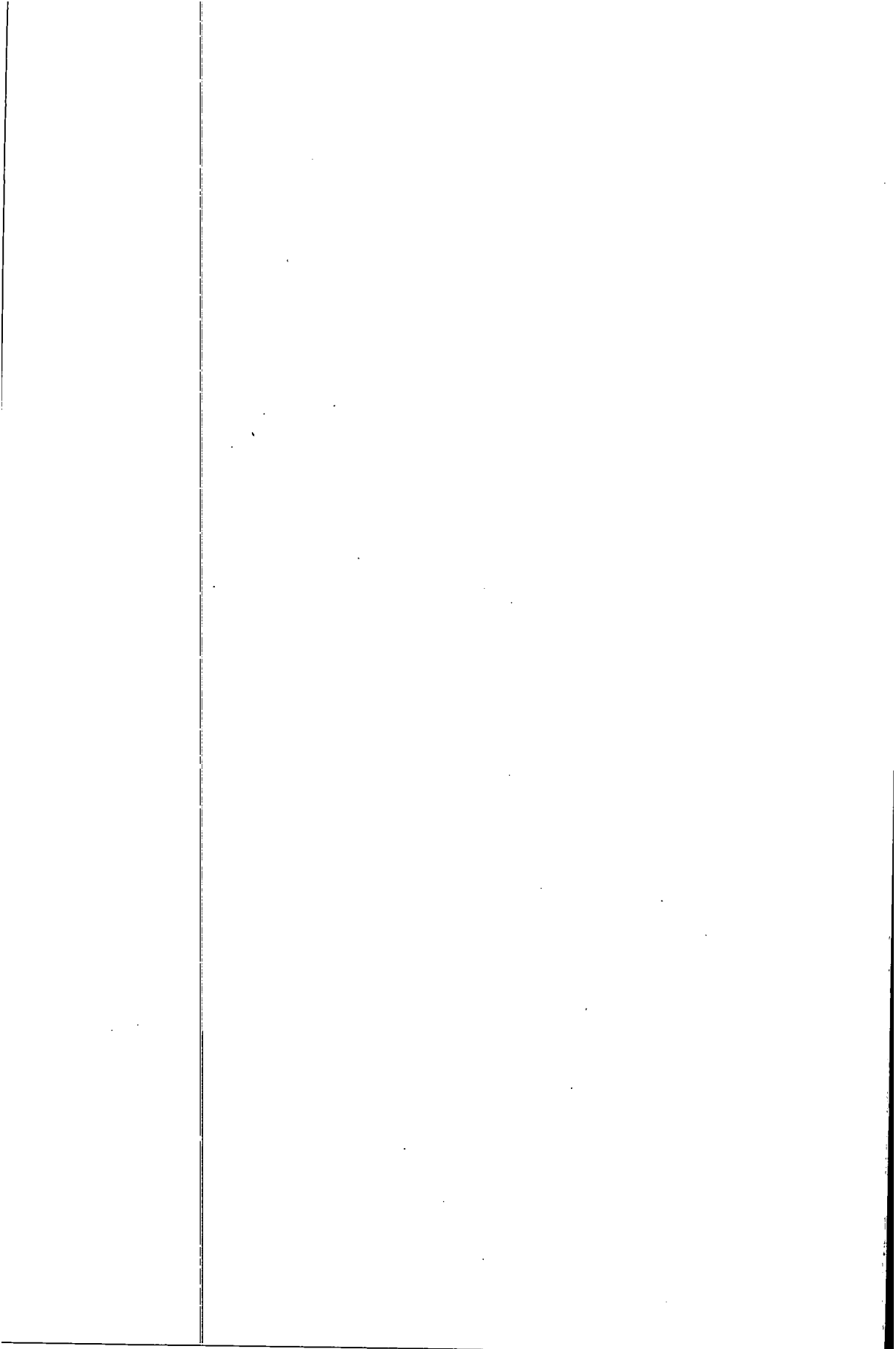
Från ovannämnda fond, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 15 nästkommande januari ingivas till föreningens sekreterare fil. lic. Gustav Cederwall (adr. Konjunkturinstitutet, Storkyrkobrinken 4, Stockholm), vilken på begäran lämnar närmare upplysningar. Av skrift, som utarbetas med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till föreningen.

Stockholm i november 1948.

Nationalekonomiska föreningens styrelse.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- Archiv des Völkerrechts. Bd I. H. I. Tübingen 1948.
 BJÖRKSTEN, S. R., Den vita viljan. Gtbg 1948.
 Den økonomiske og sociale utvikling verden over 1947-48. Oslo 1948.
 Englands nya socialvård »Sikkerhet från vaggan till graven». Sthlm 1948.
 F. N's økonomiske og sociale råd. Utg. av Chr. Michelsens Institutt. Bergen 1948.
 GADOLIN, C. AXEL Y., Kapital och ränta. Kalmar 1948.
 Havana Charter. Utg. av Chr. Michelsens Institutt. Bergen 1948.
 Helsingfors stads statistik. Räkenskaper och bokslut 1947. Hfors 1948.
 HILDEBRAND, KARL, Gustaf V som människa och regent. Del II. Konungen och kungahuset
 de båda världskrigens tid. XVI + 625 sid. Sthlm 1948. A.-B. Svensk Litteratur.
 HIMMELSTRUP, JENS, Den provisoriske Lovgivning i Danmark. Kbhvn 1948. Nyt nordisk
 Forlag.
 JACOBSEN, J. C., Naar Nationalbevidstheden vaagner. Kbhvn 1948.
 Kommunalkalender för Helsingfors stad 1948. Hfors 1948.
 MUNCH-PETERSEN, H., Den borgerlige Ret. 13. uppl. Kbhvn 1948.
 NILSON, STEN SPARRE, Efterkrigsproblem i tysk økonomi. (Utrikespolitiska institutets bro-
 schyrserie.) 32 sid. Pris kr. 6:60. Sthlm 1948. Kooperativa förbundets bokförlag.
 PEEL, ROY VICTOR, State Government Today. VIII + 176 sid. The University of New
 Mexico Press 1948.
 Riksgäldskontoret. Budgetåret 1947/48. Sthlm 1948.
 Riksräkenskapsverket. Budgetredovisning för budgetåret 1947-48. Sthlm 1948.
 Statistisk Årsbok för Göteborg 1948. Gtbg 1948.
 Statsliggare för budgetåret 1948/49. I och II.
 Stockholms stads statistik. Arbetslöshetshjälpen i Stockholm 1947. Sthlm 1948.
 Sveriges varuinförsel från olika länder år 1947. Av Kommerskollegium. Sthlm 1948.
 Vital Statistics Tables 1927-28. Jerusalem 1947.
 Åbo Akademi. Program läsåret 1948-1949. Åbo 1948.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

- Allsvensk Samling, Ekonomisk Revy (Sthlm), Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors),
 Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk
 Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), Internationäl Labour Review (Montreal),
 Kartellregistret, Kommerziella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Mercator
 (Hfors), Nationaløkonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift
 för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international Ret. (Kbhvn),
 Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift
 (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedss-
 krift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunn
 Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift,
 Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden,
 Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Fin-
 land, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikes-
 politik, Vi, Økonomi og Politik.

Sakkunnigutlåtanden rörande Skytteanska professuren samt rörande Lars Hiertas
 professur i statskunskap vid Stockholms Högskola kunna erhållas separat å kr. 2:—
 pr st. hos Statsvetenskaplig tidskrifts exp., Lund. Inbetalning till postgiro nr 27.95.65.

AV SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN
HAR UTKOMMIT:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekrета utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRÜSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygdar 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt länbygdsmråde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2:50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallsamlingar. 1939. Pris kr. 2:50.
- XXVII. GARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3:75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3:50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9:—.
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7:50.